BAHATTİN AKŞİT

Türkiye'de «Azgelişmiş Kapitalizm» ve Köylere Girişi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği
Yayınları

BAHATTİN AKŞİT

Teknolojik Gelişimi Sosyolojik Ölçüt Alan Diyalektik
Bir Yaklaşım Açısından

Türkiye'de «Azgelişmiş Kapitalizm» ve Köylere Girişi

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğrenci Birliği Yayınları

Toplumsal Araştırma Dizisi : 1

İnsan Toplumlarının Gelişiminin İşleyiş Kanunları Üstüne Bir DENEME ve Kapitalist Pazarın ve Modern Teknolojinin Köye Girişi ve İşleyişi Üstüne İki Sosyolojik ARAŞTIRMA - İkinci Araştırma, Bahattin Akşit, Erdal Gürkan, Ünal Nalbantoğlu ve Trude Smoore Tarafından Yapılmıştır.

ÖNSÖZ

Bilim ve bilimsel araştırma, insan toplumlarının gelişimi içinde ortaya çıkan zorlukların ve sorunların çözümlenmesini ve böylece toplumların bir iş bölümü içinde örgütlenerek dış dünyayı denetleyip, ondan yararlanmasını sağlıyan devrimci bir çabadır. Bir bütün olarak devrimci olan bilimin bulduğu kanunları kullanarak kendi ayrıcalıklarını sürdürmek isteyen bazı sınıflar ortaya çıkıp diğer toplumları ve sınıfları baskı altına almaya, ezmeye gidebilir. Batı toplumları içinde olumlu olarak hızla gelişen bilim, bugün azınlıkta olan bazı kapitalistler tarafından savaşmak ve Batı - dışı toplumlara zorluklar çıkartmak gibi tutucu amaçlarla kullanılmaktadır. Öte yandan Batıyla ilişkiler kuran diğer toplumlar, Batı'da gelişen ve bugün için bir yerde duraklayan bilimi almakta ve önlerine çıkan zorlukları yenmek için onu hızla geliştirip kullanmaktadırlar. Kendi zorlukları ve ortaya çıkan yeni sorunları içinde bilimi besleyen bugünün az-gelişmiş toplumları, bilimin ilerlemesini üstlerine almakla insanlığın bundan sonraki değişim yönünü belirlemeye hak kazanmaktadırlar.

Biz bu kitabımızın birinci kesiminde, teknolojik gelişimi ve üretim-ulaşım araçlarındaki değişimi sosyolojik ölçüt alarak insanlığın Antropolijik ilkel toplumlardan bugünkü toplumlara dek olan gelişim yolundaki işleyiş kanunlarını bulmaya çalıştık. İnsanlığın gelişim bütünlüğünü nesnel olarak belirleyen bu yaklaşım: «kapitalizm öncesi bütün toplumların gelişim aşamaları aynı mıdır?». «Asya-türü üretim biçimi ile kölelik üretimi arasında fark var mıdır?» «Toplumlar, bir tek doğru üzerinde mi, çok doğra üzerinde mi, yoksa birbirlerini diyalektik olarak etkileyerek bir helezoni yol üzerinde mi gelişmektedirler?», «Gelişmişlik ve Az-gelişmişlik farklılaşmasını ve yoksullaşmayı

belirleyen etkenler nelerdir?», «Az-gelişmiş toplumlar, Batı toplumlarının geçtiği bütün gelişme aşamalarından geçmek zorunda mıdırlar, yoksa önemli olan teknolojik gelişim ve endüstrileşmedir denip toplumsal yapı ona göre mi kurulacaktır?», «Birinci dünya savaşından sonra, önce Türkiye'de sonra diğer azgelişmiş ülkelerde ortaya çıkan Millî Devrimci Kalkınma yolu başarıya ulaşmış mıdır, Yoksa dünya kapitalist iş bölümü içinde eksik bir kapitalizme mi dönüşmektedir?» gibi son elli yıl içinde ortaya çıkan sorunların çözümlenmesini kolaylaştırmış ve daha önemlisi bu sorunların çözümlenmesi için araştırma olanakları ortaya çıkarmıştır.

İnsan toplumlarının gelişiminin işleyiş bütünlüğünü birinci kesimde ortaya koyduktan sonra, ikinci ve üçüncü kesimlerde Batı kapitalizminin etkisi altında pazar için üretim yapmaya başlayan ve modern teknolojiden üretimde ve ulaşımda yararlanan köylerdeki toplumsal farklılaşma, pazarlara ve şehirlere bütünleşme, ve böylece dünya kapitalist iş bölümüne katılma gibi oluşumları inceleyen sosyolojik araştırmalarımızı sunduk. Bu araştırmaları, bazı malî zorluklar yüzünden, ancak değişik iki bölgede seçilen dört köy üzerinde yapabildik. Burada bulduğumuz sonuçları genellemeye geçmeden önce Türkiye'de ve diğer Az-gelişmiş ülkelerde daha bir çok sosyolojik ve ekonomik araştırmaların yapılmasının zorunlu olduğu açıktır. Bu, tüm toplumsal bilimlere, bilim adamlarına ve devrimci aydınlara bir Az-gelişmiş ülkeler ve insanlık gelişimi çağrısıdır. Bu çağrıya uyularak girişilen çözümleme ve araştırma eylemi, yorumlama düzeyini çoktan aşmış ve dünyayı değiştirmeye yönelmiştir.

Burada şunu da söyleyelim ki, bu kitabı yazarken anlatım zorluğu çektik. Bunun nedeni, yıllarca işlenmiş, herkesin anlayabileceği, akıcı bir bilim dilinin olmamasındandır. Biz, mümkün olduğu kadar konuşulan dil içinde kalarak, bazı bilimsel kavramları anlatan yeni sözcükler kullandık. Bu yeni sözcükler ve yeni sözcük kümeleri yazının akıcılığını bir dereceye kadar bozuyorlar. Biz, bazı kavramları anlatırken, çoğunluğun bilmediği arapça sözcükler kullanmak yerine, yine çoğunluğun pek bilmediği fakat düşününce anlayabileceği Öz Türkçe sözcükler kullanmayı daha uygun bulduk; çünkü böylece bilim dilimizin yaratılıp geliştirilmesi çabasına katıldığımızı düşünüyoruz. Bilim dilimizin gelişmemiş oluşu talihsizliğini okuyucuyla paylaşmak

istiyoruz. Türk okuyucusu, diğer toplumların okuyucusundan biraz fazla yorulacak, çünkü hem düşünceleri kavramaya çalışacak, hem de yeni gelişmekte olan dili anlamak için çaba harcıyacak.

Anlatımda, araştırma yönteminde ve çözümleyip ortaya çıkardığımız sonuçlarda bulunacak yanlış ve eksiklerimizi başkaları düzeltir, ya da tamamlarsa çok sevineceğiz; hele bu eleştirmeler Az-gelişmiş toplumlarda yapılacak araştırmalara da yandırılırsa sevincimiz kat kat artacaktır.

BAHATTİN AKŞİT
30 Eylül 1966
ANKARA

Birinci Kesim

İnsan Toplumlarının Gelişiminin İşleyiş Kanunları Üstüne Bir Deneme

1. GİRİŞ

Az-gelişmiş toplumların somut değişimi üstüne çok az şey bilişimiz, son elli yıl içinde bu değişimi yönlendirmeye çalışanları yer yer başarısızlığa uğratmış ve devrimler ters bir şekilde işlemeye başlamıştır. Değişim üzerine yapılan tartışmalarda bilinmeyen yerlerin araştırılması için çaba harcanacağı yerde, tartışmacılar masalarının başında kafalarından birşeyler uydurmuşlardır. Bu ise, tartışmayı daha da kısırlaştırmış; böylece ya hiç birşey yapılmamış, ya da yanlış işler yapılmıştır.

Bu kitabın ikinci ve üçüncü kesimlerinde yer almış olan sosyolojik çalışmaların amacı: İsmail Hüsrev, İbrahim Yasa, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif ve Mübeccel Kıray'ın açtıkları araştırma yolundan yürüyerek, toplumun somut birimleri olan köylerden bir kaçını alıp **kendi için gerekli üretim**den **pazar için üretime geçişleri sırasındaki** oluşumları incelemek; ve böylece **Az-gelişmiş toplumlardaki ekonomik ve toplumsal yapı değişimini** ve etkenlerin işleyişini aydınlatmaktır. İlk olarak, araştırma yaptığımız köylerin, ulaşım ve haberleşme araçlarından yararlanarak pazarlara açılışlarını ve hareketliliğin artmasıyla feodal köyün yavaş yavaş nasıl yapı değiştirip kapitalist köy haline geldiğini inceledik. Köylerde ki yapı değişimini ve ortaya çıkan yeni toplumsal yapıyı saptamak için: **üretim araçları, toprak**, yıllık gelir, işçi olarak çalışma ve işçi çalıştırma dağılımlarını anket sonuçlarına dayanarak tablolar halinde verdik; böylece

köylerdeki **toplumsal farklılaşmayı ve kutuplaşmayı** ortaya koymaya çalıştık. İkinci olarak, bu toplumsal farklılaşmanın ve kutuplaşmanın altında yatan, **modern araçlara sahip oluş** ve **sermaye birikiminin belirlediği temel işleyişi** çözümlemeye çalıştık. Burada, **köylü - tekelci bakkal** ilişkisinin temeli olan **borçlanma, faiz** ve mal-değişimi sırasındaki **fiat değişimlerinin** nasıl **artı-ürünün artı-değere dönüşerek** bakkalların elinde toplanmasına yol açtığını inceledik. Bu çözümlemeyi daha da somutlaştırmak için kapitalistleşen ve işçileşen kişiler üstüne yaptığımız öğesel durum çalışmalarını sunduk; yani köylerdeki kapitalistlerin ve işçilerin tarih içindeki değişimlerini gösteren örnekler verdik. Üçüncü olarak, üretim araçları ve üretim faaliyetleri değişimine nüfus yapısının nasıl uyup değiştiğini gösterdik; burada artan genç nüfus ve yoksullaşmanın çözümlemesini verdik. Bu arada, değişim sırasında ortaya çıkan zor şartlara insanların kendilerini nasıl aile yapısını değiştirerek uydurduklarını gösterdik ve masalarının başına oturarak Az-gelişmiş ülkeler üstüne yazı yazan burjuva ekonomicilerini eleştirdik. Dördüncü olarak, ürünlerin ve malların tüketiminde ortaya çıkan tabakalaşmayı inceledik ve burada göstergeler (index) düzenleyerek **şehirlere bütünleşme** derecesini ölçmeye çalıştık. Beşinci olarak, köydeki **güçler dengesini** ortaya koyarak, çoğunluğun yararına olacak bir değişime hangi güç kümelerinin karşı çıkacağını ve hangilerinin çıkmayacağını gösterdik. Son olarak, zaman, uzaklık, zenginlik gibi **kavramlar** ve ortaya çıkan dertlere, başka toplumlara ve dış çevreye doğru olan **durum-alışlardaki** değişmelerin teknolojik değişimle nasıl belirlendiğini gösterdik.

Araştırmalarımız bize gösterdi ki, köylerdeki toplumsal değişimin temel etkenleri olan **pazar için üretim** ve **teknolojik değişim, toplumun** iç-işleyişi sonucu ortaya çıkmamış **Batı Kapitalizmi** tarafından **dıştan** sunulmuştur. Az-gelişmiş ülkelerin toplumsal işleyişlerinin en önemli özelliği işte bu dış etkenlerin iç-işleyişi harekete getirmiş olmasıdır. Ancak, bu dış etkenlerin harekete getirdiği toplumsal değişimin yönü yalnızca dış etkenlerle belirlenmemiştir; etkilenen ve değişime uğrayan Az-gelişmiş toplumun tarihi şartları, yani, eski toplum yapısı ve içinde bulunduğu teknolojik aşama da toplumsal değişimin iç-işleyişinde önemli etkenlerdir.

İşte bundan dolayı, ikinci ve üçüncü kesimlerdeki sosyolojik araştırmalara geçmeden önce, bu birinci kesimin bundan sonraki bölümlerinde, toplumların tarih içindeki gelişiminin **temel işleyiş bütünlüğünü** belirlemeye çalışacağız. İlk olarak, Antropolojik ilkel toplumları alıp: Teknolojinin en ilkel, artı-ürünün sıfır ve iş bölümünün en az olduğu bir aşamada toplumsal işleyişi ve toplumsal yapıyı çözümleyeceğiz. İkinci olarak, tarımsal üretime geçiş ve yerleşmeyle birlikte olan teknolojik ilerlemeyi, artan artı-ürünü ve bunların sonucu ortaya çıkan iş bölümünü ve toplumsal farklılaşmayı tarih içindeki durumlara ve antropojik gözlemlere dayanarak çözümlemeyi deneyeceğiz. Bu tarım devrimiyle ortaya çıkan teknolojik aşamada, artan toplumlar arası ilişkiler, artan işbölümü ve iş gücüne olan ihtiyaç sonucu: **fetihçi devletin** nasıl örgütlenip ortaya çıktığını ve başka toplumların iş gücünü, doğal kaynaklarını ve biriken artı-ürünü toplamak için nasıl savaşlar düzenlediğini göstereceğiz. Üçüncü olarak, ilerlemiş tarım teknolojisine, yani saban üretimine dayanan imparatorlukları inceleyeceğiz; burada **Asya-türü üretim biçimiyle Kölelik üretimi** arasındaki temelden benzerlikleri ve üst-yapıdaki ayrılıkları ortaya çıkaracağız. Bu arada, **Asya-türü üretim ve Az-gelişmişlik** tartışmasıta katılıp, **teknolojik gelişimi sosyolojik ölçüt alan diyalektik bir yaklaşımla**, son zamanlarda gelişme modelleri yaparak çözümleme yapan yaklaşımların bulduğu sonuçları tamamlayıp eleştireceğiz. Dördüncü olarak, insanlık gelişiminin temel bütünlüğünü oluşturan İnsan-Doğa diyalektik ilişkisini, üretim, ulaşım ve haberleşme araçlarındaki -yani teknolojideki- değişimi belirleyen etkenler ve ilişkiler bütünün işleyişini açıp ortaya koyacağız. Bu arada, teknolojik gelişimi sosyolojik ölçüt alan diyalektik bir yaklaşım açısından bakıldığında: İnsanlığın bir çok doğrular üzerinde geliştiği, ya da yukarıya doğru gelişmeyip kendini tekrarladığı, yani döngüsel olarak geliştiği görüşlerinin nasıl yıkıldığını ve insanlığın gelişim yolunun dönerek ve büyüyerek yukarıya doğru ilerleyen helozoni bir yol olduğunu göstereceğiz. Beşinci olarak, Batı Avrupa'da kölelikten feodalizme oradan da ticarî ve endüstriyel kapitalizme geçişi belirleyen temel etkenler ve işleyişler bütünlüğünü ve bu gelişime nasıl dünyanın diğer bütün toplumlarının katıldığını açıklayacağız.

Böylece ilerledikten sonra, Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal kuruluşunu ortaya koyup, Batı kapitalizmi ile Osmanlı

İnparatorluğu arasındaki ilişkileri inceleyeceğiz; burada Osmanlı İmparatorluğunun kapitalizmin çeşitli aşamalarında nasıl değiştirildiği ve kapitalist iş bölmünün gereklerine göre nasıl yeniden kurulduğu gösterilecektir. Son olarak, Kurtuluş Savaşından sonra ortaya çıkan **Milli Devrimci Kalkınma Yolu** üzerinde durulup bugünkü toplumsal yapının şehirlerde, kasabalarda ve köylerdeki durumu incelnerek bu kalkınma yolunun nasıl bir kapitalizme dönüşmekte olduğu araştırılacaktır. Bu arada, teknolojik gelişimi sosyolojik ölçüt alan diyalektik bir yaklaşımla: Dünya kapitalist iş bölümü, Kapitalist ülkeler ve Az-gelişmiş ülkeler farklılaşması ve Az-gelişmiş ülkelerdeki toplumların mutlu bir azınlık ve yoksullar çoğunluğu olarak kutuplaşması gösterilecektir.

Bütün bu çözümlemeleri ve genellemeleri yapabilmek için, insanların ihtiyaçlarını gidermeye yarıyan maddeleri üretirken ortaya çıkan üretim ilişkileriyle toplumsal kuruluş arasındaki bağıntıları inceleyen **Ekonomi Politikten;** bir arada yaşayan insanların bir iş bölümü içinde ihtisaslaşıp örgütleşmesini inceleyen **Genel Sosyolojiden;** yerleşmiş toplumların yapılaşıp büyümesini çalışan **Şehir Sosyalojisinden;** kapitalizm öncesi aşamada yaşıyan toplumları ve maymundan çıkıp gelişen insanı inceleyen **Antropolojiden;** canlı organizmayla doğa (tabiat) arasındaki denge koşullarını belirleyen **Ekolojiden;** insanlığın zaman içindeki durumlarını veren **Toplumsal Tarihten** ve araçların gelişimini açıklayan **Teknoloji Tarihinden** yararlanacağız. Önce de belirttiğimiz gibi, bütün bu bilimlerden toplanan bilgiyi, parçalı ve tutarsız bir biçimde yığmak yerine; teknolojik gelişimi sosyolojik ölçüt alan diyalektik bir tarih görüşü açısından inceleyerek insan toplumlarının gelişimini ve işleyişini yöneten soyut kanunları bulup göstermeye çalışacağız. Böylece hazırlayacağımız temel işleyiş bütünü, yalnızca ikinci ve üçüncü kesimlerdeki araştırmaların içine oturduğu temel olmakla kalmayacak ilerde yapacağımız araştırmalara da öncülük edecektir.

II. TARIM-ÖNCESİ TOPLAYICI VE AVCI TOPLULUKLAR

Jeoloji, Antropoloji ve Arkeoloji bilimleri insanın, canlı organizmanın evrimleşmesi sonucu nasıl ortaya çıktığını, tabiatın

vahşi kuvvetlerinin bağrında ne güçlükler altında bir araya gelip toplum halinde yaşamayı öğrendiğini ve basit tabiat kanunlarını bularak, onlardan nasıl yararlanıp araçlar yaparak o ilkel hayatını sürdürebildiğini anlatırlar. Biz, ilk insanları Toplumbilim (sosyoloji) yönünden alıp inceleyeceğiz. Son bir kaç yüzyıla kadar bu ilkel hayata benzer bir hayat yaşayan topluluklar vardı. Toplumsal bilimcilerin ve gezginlerin gözlemlerini kullanarak, bu insanların bıraktıkları kalıntıları çözümleyerek ve sosyolojinin toplumsal hayatın işleyişi üzerine bulduğu ilkeleri de göz önünde tutarak bu ilkel toplulukları şöylece ortaya koyabiliriz.

Bu ilkel toplulukların nüfusu çok azdı, bu yüzden **ilkel küme** (gurup) olarak niteliyoruz. Bu ilk topluluklara ilkel komün diyenler de vardır. Bu küme, ihtiyaçlarını çevresinden topladığı besinlerle ve avladığı hayvanlarla gideriyordu. Bu yüzden, Antropolojide bunlara **ilkel toplayıcı ve avcı kümeler** denir. Teknolojiler çok basitti. Yiyecekleri parçalamak ve hayvanlardan korunmak için yapılıyordu. Bunların kendi yiyeceklerini araçlarla üretmeyişleri, herkesin kendini geçindirecek kadar yiyecek toplamasına yol açıyor; böylece artı - ürün sıfır ya da sıfıra yayındı. Teknolojinin çok basit ve artı - ürünün olmayışı iş bölümüne elverişli değildi. Bu yüzden, ilkel küme hiç farklılaşıp ihtisaslaşmamıştı. Mülkiyet söz konusu olmazdı ve avcılık yapılan ve yiyecek toplanan yerler toplumundu. Toplumsal denetleme (kontrol) yaygındı ve kararlara herkesin katılması ve tecrübeli yaşlıların önderliğiyle alınıyordu. Kadın ve erkek ayrımı ve erkeğin toplumsal üstünlüğü yok denecek kadar az olduğundan kadın cinsel alana itilerek yabancılaşmamıştı. toplumun her hareketine o da eşitçe katılıyordu. Sanat, tüm toplumun ürünüydü ve herkes sanat yaratmalarının zevkine katılıyordu. Tek korku, doğanın vahşiliği ve diğer canlı organizmaların saldırılarıydı. Bu sırada, tabiatı anlayıp değiştirerek teknolojilerini geliştirmek gibi etken bir eylemin yanında, bazı doğa kuvvetlerine tapma da ortaya çıktı. Bu ilkel inanış çok silikti ve din olarak kurumlaşmamıştı. İnsan psikolojisi yalın ve basitti.

Bu ilk toupluluklarda, teknoloji yoluyla doğaya üstünlük sağlanmadığından, toplumlardaki değişiklikler, doğrudan doğruya doğa şartlarındaki değişikliğe bağlıdır .Toplanabilecek besinin ve avlanabilecek hayvanın çok ve bol olduğu yerlerde, toplayıcı ve avcı kümelerin nüfusu biraz daha büyüktür. Bunlara

Antropolojide, **ilerlemiş toplayıcı ve avcı kümeler** denir. Önceleri bunlar da göçebeydi. Fakat kişiler kendilerine yetimlikten fazla toplayabiliyorlardı. Böylece **artı-ürünün artması sonucu** toplumda küçük çapta bir iş bölümü ve farklılaşma doğdu, Toplama işine gittikçe az katılan dokumacılar, sepetçiler ve benzerleri ortaya çıktı. Bunlar, sonraları yerleştiler ve çok basit köyler kurdular. Burada yeni olarak, kümeler arası ilişkiler gelişti. Toplumsal örgütte bunun gereklerine uyarak değişti ve küme beyleri (şef) ortaya çıktı. Çok toplayıp biriktirebilmenin sonucu olan Potlaç törenleri gelişti. Türk boyları arasında buna şölen deniyordu. Dede Korkut hikâyelerinde bunun izlerine rastlanır. Şölenin amacı, bir kümenin beyinin diğer kümelerinkine olan üstünlüğünü, bir yiyecek bolluğu içinde göstermesiydi. En çok bolluk gösterebilen beye diğer kümeler saygı gösteriyor ve onu en üstün bey olarak selâmlıyorlardı.

Burada kümeler büyümüş, obalar, boylar ve soylar ortaya çıkmıştır. Toplumsal hayat zengindir ve çeşitlidir. Sanat, yine herkesin katıldığı, türükler düzüp söylemek, din ise boluk törenleri olarak ortaya çıkar. Mülkiyet üstüne pek birşey bilmiyoruz. Toplama alanları toplum adına beyin olabilir. Fakat bey, bir zorba değil bir önderdir ve kümeye akıl danışır. Kadının toplumsal yeri erkeğe eşit.

Başta da söylediğimiz gibi, ilerlemiş toplayıcı toplumların ortaya çıkması doğrudan doğruya çevredeki besin bolluğuna bağlıydı .Bu ise, çok az bulunan birşeydir. Bu yüzden, insanlığın genel gelişim yolu, bu biçim yaşayışa uğramamış olabilir. İnsanlığın gelişim yolu, toplayıcılık ve avcılıktan geçinemeyip yerleşmek ve tarımsal üretim yapmaya başlamaktan geçiyor. Onun için, ilerlemiş toplayıcı ve avcı toplulukları, bir sapa yol olarak niteleyebiliriz. Elli ya da yüz yıl önce Antropologlar, böyle toplulukları bulup inceleyebiliyorlardı. Bugünse, kapitalist kolonileştirme bunları da yutmuş ve az-gelişmiş sömürge toplumuna dönüştürmüştür.

111. YERLEŞME VE TARIM DEVRİMİ

İnsanlığın toplumsal tarihini, iki büyük devrimle, üç örgütleşme aşamasına bölmek mümkündür. Birinci aşama, önceki bö

lümde anlattığımız ilkel örgütlenme aşamasıdır' İkinci aşamaysa' Tarım Devrimiyle başlar ve Endüstri Devrimiyle son bulur. Üçüncü aşama da, Endüstri Devriminden günümüze kadar olan aşamadır. Bunlardan ikinci aşama, çok çeşitli örgütlenme biçimleri gösterdiği için toplumsal araştırmacıları şaşırtıyor. Mezopotamya, Mısır, Hitit, Hindistan, Çin, Yunanistan, Roma, Aztek, Maya, İnka ve bazı Afrika toplumları bu ikinci aşamanın çeşitli örgütleniş biçimlerinin uğrakları olmuşlardır. Toplumsal kuruluşlar oldukça değişik görünmekle bzirlikte alışkın bir göz, bunlar arasındaki temelden benzerliği görmekte gecikmez. Bunların hepsi, insanların kendi ihtiyaç madelerini, kendilerinin üretebilmelerini sağlıyan, **tarım teknolojisi ve toprağın işlenmesi** temeline otururlar. Sabanla üretim, geçmişe oranla fazla miktarda artı - ürün üretmeyi sağlamıştır. Yani, teknolojik gelişme ve toprağı işleme yoluyla emeğin üreticiliği artmış ve bir kişinin üretimi diğer iki - üç kişiyi, onlar doğrudan doğruya tarımsal üretime katılmadan, besleyebilecek duruma gelmiştir. (Endüstri devriminden sonraysa, bir kişi otuzbeş kişiyi onlar tarımsal üretim yapmaksızın besleyebilir.) İşte bu **artı-ürünü üretilişi,** herkesin tarımsal üretimde bulunması gerekliliğini ortadan kaldırmış ve tarımsal üretimde bulunmayan kişilerin başka çeşit işler yapabilmesini sağlamıştır. Böylece, toplumsal farklılaşmanın, ihtisaslaşmanın ve daha ötesi, Köy ve Şehir Ekonomilerinin temelini hazırlamıştır.

Beşbin yıl gibi uzun bir devreyi içine alan ikinci aşamanın, bütün toplumsal kuruluşları, tarımsal teknolojinin tarımsal üretimin sağladığı olanağı (imkan) değişik biçimlerde kullanmaktan başka birşey değildir. İlerlemiş tarım üretimi yapan bütün toplumlar, büyümüş ve fetihlere girişmiştir. Topluluk çatışmaları savaşlara yol açarken, sınıf çatışmaları da artmış ve toplumsal adalet ve eşitlik istekleri bu çağın belirgin ideolojisi olan dine bürünerek dile gelmiştir.

Daha ileri gitmeden, yerleşmenin ve tarımsal üretime geçişin, yani büyük ilk devrimin gerçekleşmesinin nasıl olduğunu ve sonuçlarını Antropolojiye dayanarak biraz daha açıklayalım. Yerleşmenin ve tarımsal devrimin oluşumunu ve sonuçlarını Antropoloji Derslerinde Mübeccel Kıray, çok açık çizgilerle çizmiş; farklılaşmayı, ihtisaslaşmayı ve örgütleşmeyi artı-ürün ve tarımsal üretim temeline çok iyi bir şekilde oturtmuştur.

Toplayıcı ve avcı kümeyi bıraktığımız yerden alıp izlersek, teknolojisinde önemli bazı gelişmelerin olduğunu ve bunun sonucu kümenin gittikçe büyüdüğünü farkederiz. Bu kümenin insanları, doğayla olan ilişkilerini sürdürürken, gittikçe karmaşıklaşan zorluklar ve sorun taslaklarıyla karşılaşıyorlar ve çözüm taslağına uygun olarak taşları yontuyorlardı. Taşı parçalayarak araç olarak kullanmaktan taşı yontup keskinleştirmeye geçiş etkin bir devrimdi onlar için. Bu yollarla artan ürün sonucu, nüfus artıyor ve toplumsal örgüt biçimleniyordu. Okun ve yayın yanında, küçük küçük, keskin taşların birleştiriminden yapılan kargı biçimi bir aracı buluş, gerçekten büyük bir değişiklik getirdi ve av ürünlerini iyice artırdı. Artık küme de büyümüş, küçük bir topluluk durumuna gelmişti. Bu arada, çakal gibi bazı hayvanlar da evcilleştirilmişti. Topluluğun büyümesi, toplanan yiyecekle geçinmeyi zorlaştırıp imkansızlaştırdı Bu zorlukların altında, üretimi doğrudan doğruya denetlemeyi sağlıyacak tarımsal teknoloji gelişti. Bu arada et ve süt hayvanları evçilleştirildi. Önce yarı göçebe olan topluluk sonra tam olarak yerleşti ve tarımsal üretim yapılmaya başlandı Kısaca özetlediğimiz bu tarımsal devrimin gerçekleşmesi binlerce yıl sürdü İlk kez Orta - Doğuda ve Uzak - Doğuda çıktığı sanılan tarımsal üretim, buradan Avrupa.ya ve diğer yerlere yayıldı. Ulaştırma ve haberleşme araçlarının ilkelliği yüzünden, bu yayılış bin - ikibin yıl tuttu.

Toplum bilim (Sosyoloji) yönünden önemli olan, bu devrimin toplumsal sonuçlarıdır Önemler idolayısiyla bunları bir kez daha burada saymak istiyoruz. Birinci sonuç, toplumun yerleşti ve tarımsal üretim yapılmaya başlandı. Kısaca özetledibaların ve daha sonraları şehirlerin doğmasına yol açmış doğayla ve insanlar - arası ilişkiler yepyeni bir boyut ve ortam kazanmışlardır. Apaçıktır ki, köyden şehire olan bu evrimin temelinde, tarımsal teknolojiye dayanmış emek üreticiliğinin sağladığı artı - ürün yatmaktadır. Kasabalar ve şehirler tarımsal olmayan eylemlerin sürdürüldüğü yerdir ve tarımla uğraşan nüfusun şehirde oturan nüfusu beslemesi gerekir. Bu da, tarımda çalışan nüfusun, kendilerine yetecekten fazla bir ürün, yani artı -ürün üretmelerini zorunlu kılar. İşte bu, tarım devriminin ikinci ve en önemli sonucudur.

Artı - ürün üretiminin yol açtığı önemli sonuçlardan birisi,

toplumsal farklılaşmanın ve ihtisaslaşmanın mümkün kılınması dır. Toprak mülkiyeti ortaya çıkmış ve toplum sınıflaşmıştır. Artı-ürün sonucu, küçük çapta, organik enerjiye dayanan endüstriyel üretim yapan dokumacılar, ayakkabıcılar ve metallerden alet yapan demirciler, birer uğraş (meslek) içinde örgütlendiler ve toplumsal kuruluşta yerlerini aldılar. Yöneticilik ve ve dinsel törenler yine bu artı -ürün sonucu kurumlaştılar. Toprak mülkiyetinin ve sınıflaşmanın sonucu, emekçilere (bunlar gittikçe köleleştirilmiştir) ve doğa kaynaklarına olan ihtiyaç arttı ve toplumlar arası fetih savaşları ortaya çıktı. Bu savaşların düzenleyicisi olan örgüt, fetihçi devlet olarak kesin çizgilerini aldı. Burada bazı çeşitlenmeler vardır. Daha ileriye gidip bunları incelemeden önce, tarımsal üretimin ilk basamaklarındaki, toplumları görelim.

İlkel tarımsal üreticiler, bundan elli ya da yüz yıl önce, kapitalizm oralara varıp onları değiştirmeden, yer yüzünün bazı yerlerinde yaşıyorlardı. Antropologlar buralara gitmiş ve gözlemlerini yapmışlardır. İlkel tarımsal üreticilerin toplumsal birimi küçük köylerdir. Köy, kendi başınadır ve kendi kendine yeter. Burada, yukarda tarımsal devrimin sonucu olarak sunduğumuz toprak mülkiyeti ortaya çıkmamıştır. Toprak mülkiyeti farklılaşması için, ilerlemiş tarımsal üreticilere kadar beklemek gerekir. İlkel tarımsal üretici toplumlarda toprak toplumundur Ailelerin ektiği topraklar her yıl değişir. İhtisaslaşma, yani dokumacı, ve sepetçi gibi uğraşlar ortaya çıkmışsa da önemsizdir ve sabit bir iş bölümü sonucudur. Yarı - ihtisaslaşma vardır. (Bu ilk basamakta üretilen artı-ürün bu kadarına elvermiştir.) Tam bir demokrasi görülür toplumda. Başka köylerle ilişkileri düzenleyecek olan temsilci ,en iyi ve en büyük patatesi üreten olarak seçilir örneğin. Emeğin sömürülmesi ve köleliğin izi bile yoktur.

Toplayıcılık ve ilkel tarımsal üreticilik aşamasında var olan bu eşitlik ve toplumcu yaşayış, bazı dini ve felsefi topluluklar dışında, emekçiler ve yoksullar için yitik bir cennet durumuna geldi. Ve toplumlar ilerlemiş tarımsal üretime geçince, bu toplumcu yaşayıştan hızla uzaklaştılar. Bundan sonraki devrede, toplumcu yaşayışın ve toplumsal adaletin kavgası yapıldı. Emekçiler ve kölelerin isyan ettikleri oldu. Fakat, bunların hepsi dini bir düşçülüğe büründüler ve yitik cennete dönüşü savundular. Her seferinde, ayaklanmaları başarısızlıkla sonuçlandı ve bin-

lerce toplumsal adalet ve eşitlik isteyen emekçi ve yoksul kılıçtan geçirildi, çarmıha gerildi. Bu, bilimsel toplumculuğun kuruluşuna dek böylece sürüp gitti. Bilimsel toplumcular, toplumsal farklılaşmanın ve teknolojik gelişimin sonucu ileriye giderek gerçekleşecek toplumsal devrimi işlediler.

IV. İLERLEMİŞ TARIMSAL ÜRETİM VE FETİHÇİ DEVLET

İlkel tarımsal üretim yapan köylerin nasıl ilerlemiş tarım üretimine geçtikleri ve güçlü bir devlet içinde birleştikleri üstüne yapılmış araştırmalar öyle pek çok değil. Bazı antropolojik ve tarihsel çalışmalara dayanarak, bu köylerin kendi içlerinde büyüdüklerini, farklılaşıp ihtisaslaştıklarını ve başka köylerle ilişkilerini artırdıklarını söyleyebiliriz. Toplumlar arası olan bu ilişkiler, daha çok savaş biçiminde oluyordu. Savaşın genel iticisiyse, işgücü bulmak ve doğa kaynaklarını ele geçirmekten başka birşey değildi. Bu nedenle savaşa tutuşan toplumlardan yenen taraf, önceki durumuna göre çok daha güçlü oluyordu. Çünkü, hem yenilen tarafın insan gücü ve doğa kaynakları artı-ürün üretimi için kullanılıyor, hem de birikmiş sermaye yenen tarafınkine katılıyordu. Bu işleyişin sonucu fetihçi devlet, doğup gelişti. Bu oluşumu, bundan sonraki bölümlerde tarihsel örnekleriyle (Mısır, Mezapotamya, Roma, Osmanlı İmparatorluğu) birlikte daha geniş olarak çözümleyeceğiz. Burada ise, Antropoloji yönünden fetihçi devletlerde ortak olan yanları kısaca inceleyeceğiz.

İlerlemiş tarımsal üretimde bulunan birçok köyün artı-ürünüyle beslenen fetihçi devlet örgütü, belirgin bir hiyerarşi (mertebeler silsilesi) ortaya koyar. En üstte, en büyük denetleme gücüne (kontrol gücü) sahip olan Kıral veya kıral benzeri birisi vardır. Onun çok yakın yardımcıları hemen sonra gelirler. Bunların sayısı azdır. Herbirisine bağlı diğerleri ve onlara bağlı olanlar olmak üzere, köylerdeki temsilcilere kadar uzanır bu hiyerarşi sistemi. Aşağıya doğru indikçe denetleme gücü azalır ve aynı denetleme gücüne sahip olanlar çoğalır. Her dalı bir köye uzanan ve kökünde kıral bulunan ters dönmüş, çok dallı bir ağaca benzer bu dikine dizilmiş denetleme gücü dizisi. Köydeki

temsilciler, devlet örgütüyle tarımsal üreticiler arasındaki ilişkiyi düzenlerler. Bu devlet örgütüyle üreticiler arasındaki ilişkinin kuruluuşu toplumdan topluma değişip çeşitlenmeler gösterir. Genel olarak bu, üreticinin ürettiği ürünün bir miktarını vermesi veya kral ya da temsilcisi için angarya çalışması şeklikde olur bütün bu işlerin görülmesi için, ulaştırma ve haberleşmenin mümkün olduğu kadar çabuk ve geniş çapta olması gerekir. Gerçekten de, ilerlemiş tarım aşamasında, artan tarımsal üretimle birlikte, ulaştırma ve haberleşmenin gelişmesi yeni birşeydir; doğurduğu sonuçlar büyüktür. Ulaştırma örgütünün, feodalizmden kapitalizme geçerken oynadığı rolü ilerde belirteceğiz.

Tarım devriminden sonra ortaya çıkan ve bütün toplumlarda kendisini gösteren fetihçi devlet örgütünü böylece ortaya koyduktan sonra bu örgütün üzerine oturduğu temeli çözümleyebiliriz. Bütün toplumlarda üretim teknolojisi aynıdır, yani sabanla tarımsal üretim yapılmaktadır. Ve artı ürün, devlet örgütüne aktarılmaktadır. Fakat, toprağı ve üretim araçlarını kimin denetlediğini gösteren toplumsal kuruluş, çeşitlenmeler göstermektedir. Mülkiyet ilişkilerinin gerçekleşiş biçimine göre üreticilerin durumu da değişmektedir. Böyle bir çeşitlenme, doğrudan doğruya değişik çevre ve tarihsel şartlardan ileri gelmektedir. Toplumların, nüfus büyüklüğü, ulaştırma imkânları, doğa şartları ve diğer toplumlarla olan ilişkileri, tarih içinde bazı değişiklikler gösterebilir. Kapitalizm öncesi toplumlarda (Mısır, Çin, Roma) bu küçük farklılaşma görülmüştür. Fakat, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın, doğuyu kendilerinden büsbütün farklı görmek isteyen düşünürleri, doğu toplumlarını despotik devletler diyerek ayırıp atmışlar ve batı toplumlarına hiç benzemediklerini onun için gelişemiyeceklerini savunmuşlardır. Bu yanlış görüş, üç şey tarafından beslenmiştir. Birincisi, doğu toplumları üstüne çok az şey biliş; ikincisi, sömürmeyi haklı göstermek isteyiş; üçüncüsü, bu yüzyıllar düşünürlerinin doğuyu bir sorun (problem) alanı olarak görmeyişleri. Öyleya, batıda gelişen kapitalizm çözümlenmemiş dururken, doğuyu çözümlemek olur muydu? İşte böylece, Asya - türü üretim biçimi ve kölelik üretimi ikiliği ortaya çıkmıştır. Bugünkü bilgimiz, bu ikisinin öyle çok farklı şeyler olmadıklarını gösteriyor. Üretim teknolojisi fetihçi devletin örgütlenip artı ürünü artırmak için savaşlar düzenlemesi ve bu yoldan küçük toplumların

birleşmesi ve büyümesi her ikisinde de aynıdır. Tek fark çeşitli çevre ve tarihsel şartlardan etkilenen toplumsal kuruluştadır. Bu farkın da bir derece farkı olduğu görüşünü ileri sürerek, son zamanlarda yeniden canlanan Asya - türü üretim biçimi ve kölelik üretimi tartışmasına katılıyoruz. Bundan sonraki bölümde, bu tartışmayı ve sözde değişik iki üretim biçimi içine koyulan toplumların sosyolojik yönden çözümlenmesini bulacaksınız.

V. ASYA - TÜRÜ VE KÖLELİK ÜRETİM BİÇİMLERİ

Bugünkü toplumların gelişme durumlarına bakıp, bazı toplumların kölelikten derebeyliğe, oradan da kapitalizme, diğerlerininse Asya-türü üretimden kalkıp az - gelişmiş ülke durumuna geçtiğini görenler, tek doğrusal bir gelişme yerine, çok doğrusal bir gelişmenin var olduğunu savunuyorlar(1) Tartışmalarından kölelik üretimiyle, aşya-türü üretim avrı iki yolmuş gibi görünüyor. Kölelik üretim biçiminin içine Romayı ve eski Yunanistanı, Asya-türü üretim biçiminin içine de Çin, Orta-Doğu, Hindistan, Mısır ve Orta-Asya'yı koyup Şehir Sosyolojisi açısından bakarsak, Fetihçi devletin temelini incelerken gördüğümüz özelliklerin her iki toplum kümesinde de bulunduğunu görürüz. Mübeccel Kıray, bu iki tür arasında yalnızca bir derece farkı olduğunu savunur. Çünkü, her ikisi de ilerlemiş tarımsal üretim (sabanla üretim) ve onun sonucu olan artı-ürüne dayanır. Her ikisinde de, toplumsal farklılaşmanın ve ihtisaslaşmanın sonucu, şehirler ve ticaret gelişmiştir. Devlet örgütü fetihçidir ve ulaştırmayı, haberleşmeyi örgütleyip geliştirmeye önem verir.

Bunlar arasındaki farksa: Asya-türü içine koyduğumuz toplumların bazı devirlerinde, devlet su kanalları ve buna benzer işler yapmış ve bunları yönetirken denetleme gücü büyümüş ve bunun sonucu devlet mülkiyeti başat (diğerlerini bastıran) mülkiyet biçimi olmuş ve bu sonraki devrelere geçmiştir. Roma ve Yunan toplumlarındaysa, devlet, şehirlerde özel mülkiyet bir dereceye kadar geliştikten sonra doğmuş, bazı devrelerde herşey devlet mülkiyetine geçmişse de, sonraları devletten ayrı bir azınlık mülkiyet sahibi olabilmiştir. İlerde göstereceğimiz gibi, batıda özel mülkiyetin gelişimi bir sürü etkenin katılmasıyla mümkün olabilmiştir. Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi, Roma imparatorluğunun Azdenizde deniz ulaştırmasını örgütleyip olağan-

---

(1) «Sencer Divitçioğlu, **Asya Tipi Üretim ve az - gelişmiş Ülkeler,**» Elif yayınları, İstanbul, 1966, sayfa: 4-6 arası.

üstü geliştirmesi ve Akdeniz havzasının tüm artı-ürününü toplayabilmiş olmasıdır.

Sonra biz, Asya-türü üretim biçimi içine giren ülkelerin, bu tür üretim yaptıkları için bir çıkmazın sonucu olarak az-gelişmiş ülke durumuna düştüklerini değil, tersine Batının feodolizmden ticari kapitalizme geçerken ki devreden tutun da, bugünkü yeni-sömürgeci aşamasına kadar bu ülkeleri Az-gelişmiş ülke olmaya şartladığı için öyle olduklarını söyliyeceğiz. Japonyanın mucize diye adlandırılan kapitalist gelişimi de, Japonyanın, Batı kapitalizmine kapılarını kapayıp, onun bir hammadde ve insan gücü pazarı durumuna düşmediği için mümkün olmuştur. Kaldı ki Mao-tse Tung, Çinin, batı kapitalizmi ve Japon kapitalizmi tarafından etkilenip şartlanmasaydı kapitalist, aşamaya gelişebilmiş olacığını, çünkü kapitalizmin tohumlarının embriyon olarak var olduğunu savunuyor(2) Bunun hakkında pek birşey söyleyemeyiz, çünkü bu bir tarihsel gerçekleşme sorunudur. Fakat, Batı kapitalizminin geliştirdiği iş bölümü içinde, Az-gelişmiş ülke ve hammadde pazarı olan bazı ülkelerin, sömürücü kapitalizme başkaldırıp devrim yapınca nasıl kısa sürede endüstrileşip batının düzeyine çıktığı görüyoruz.

İlerde daha da açıklayıp geliştireceğimiz gibi, batının kölelik, feodalizm ve kapitalizm olarak gelişimi, salt bir iç-işleyişin sonucu değildir. Roma imparatorluğunun o kocaman artı-ürün toplamak için gelişmiş devlet örgütü, ulaştırmanın ve haberleşmenin gelişmesi sonucu doğuya kadar uzanmıştır. Bu ise, batı halkına, Avrupa dışı halkların biriktirdiği bütün deneyleri, bilgileri ve sermayeyi edinme fırsatını vermiştir. Bu durumu biraz daha açıklayıp yeniden ortaya koyalım:

Roma emperyalizmi o kocaman örgütü aracılığıyla, Akdeniz havzasının bütün artı - ürününü topluyordu. Bu yüzden, kendi içinde özel mülkiyetin gelişmesi için ortam hazırlamış oluyordu. Bu kocaman örgütün içten çürümesi ve kuzeyden gelen kavimlerin saldırısı sonucu yıkılmasıyla özel mülikyetle ortak mülkiyetin karışımı ortaya çıktı. Romanın büyük ulaştırma örgütünün mümkün kıldığı Batı ve Avrupa dışı toplumlar arası ticaret; Doğudan getirilen pusula, barut ve matbaa gibi yeni araçlar; göçler sonucu çoğalan insanların toplandığı küçük şehirler, gelişim için

(2) Paul Baran. **The Political Econamy of Growth,** Monthly Review Press, New-York. 1962. Sayfa: 162

ortaya çıkan yeni etkenler oldular. Bir de bunlara, Istanbul'un alınmasını ve Haçlı seferlerini katarsanız Batı Avrupanın kölelikten feodalizme ve oradan da kapitalizme nasıl geçip geliştiğini anlarsınız. Yani bu şu demek: Batı Avrupa'nın kapitalist gelişimi, dünyanın bütün öteki ülkelerinin bu gelişime katılmalaryla mümkün olmuştur. Azgelişmişlik, Asya - türü üretim biçiminin olduğu kadar, bu katılışın ve sömürülüşün de sonucudur. Asya - türü üretim biçiminden Az-gelişmişliğe, kölelik ve feodalizmden kapitalizme geçişi ayrı iki yol gibi gösteren çok doğrusal bir yaklaşım(3), Az - gelişmişliğin kapitalist gelişmenin ve kapitalist iş bölümünün sonucu bir olgu olduğunu görmemize engel oluyor. Böylece çok doğrusal bir gelişme yolu yerine tek ve helezoni bir yol daha uygun bir ortaya koyuş gibi geliyor bize.

Feodal yapıya, oradan da kapitalizmin doğup gelişimine geçmeden önce, Asya - türü üretim biçimi ve kölelik üretimi üstünde biraz daha durmak yukarıda söylediklerimizi daha da açıp genişletmek istiyoruz. Tarım devriminin sonucu, toplumların büyüdüklerini ve birbirleriyle savaş ve ticaret ilişkileri kurduklar,nı bu savaşların bazan toplumları biraraya getirdiğini ve bu biraraya gelişten sonra korkunç bir toplumsal farklılaşma sonucu zenginler ve yoksullar sınıflaşmasının ortaya çıktığını söylemiştik. Bu topluluklar, biraraya gelmeden önce kendi örgütlenme ve çevre şartlarına göre tanrılar yaratıyorlardı. Örneğin, çölde yaşayan İbranilerin yarattıkları Yahova, ateşle korkutan, boralar, kasırgalar yaratan ve toplum içinde toplumsal adaletin ve iç düzenin sembolü bir çöl tanrısıydı. Öte yandan, sulak ve bolluk bir yerde yaşıyan Kenanlıların tanrısıysa bal, süt ve şarap tanrısıydı Verimliliğini ayarlıyan, şehir düzenini sağlıyan oydu. Birincilerin tanrısı Yahova, korkuyla karışık biraz un ve kuzu kurbanı istiyordu; ikincilerinkiyse, çoşkunluk ve sevgi içinde bir tapış istiyordu. Savaşlar sonucu biraraya gelindikten sonra, tarımsal üretim içinde toplumsal farklılaşma başladı ve bir zenginler azınlığıyla yoksullar çoğunluğu çıktı ortaya. Tanrılar da değişen şartlara uydurulduldular. Sömürülen sınıf, Yahovayı alıp onu yoksulların Tanrısı yaptılar. Artık Yahova, ne adak ne de kurban istiyordu, onun istediği adalet ve hukuktu. Zahire tüccarları ac insanları aldatmaktan kaçınmalıydılar, yargıçlar zenginlerin lehine karar vermemeliydi. Kısacası, yoksullar Yahovanın ağzından -

(3) Divitçioğlu. Aynı eser. Sayfa: 4-6 arası.

toplumsal adalet istiyorlardı. (İlk ve ortaçağın toplumsal eleştirisi işte böyle din aracılığıyla olmuştur. Bu, bilimsel sosyalizm kuruluncaya dek böyle olmuştur. Toplumsal eleştiri o zaman maddesel temeline oturtulabilmiştir.) Zenginlerse, bolluk tanrısı Baal'a taptılar ve onu varlıklarının ve mülkiyetlerinin koruyucusu yaptılar.([4]) Daha sonraları, İbraniler Mısıra tutsak olunca tanrı Yahovanın göndereceği kurtarıcıyı beklemeye başladılar. Bu bekleyiş içinde kendi tanrılarını geliştirdikleri gibi, kendi içlerinden kendi kurtarıcıları Musa'yı da yarattılar.

Yukardaki tarihsel durumu, tarım devrimi sonrası toplumsal farklılaşmanın nasıl ideolojiler yarattığının güzel bir örneği olduğu için anlattım. Gerçekten her çeşit dinsel ideoloji, tarım devriminden sonraki toplumsal farklılaşma ve bazı insanların çalışmadan yaşamasını sağlıyan artı - ürün ortamı içinde kurumlaşıp gelişmiş ve bütün toplumları sarmıştır. Yoksulların tedirginliği içinde gelişen bu dinler sonraları iyice yabancılaştırılıp yoksulların uyutulması için kullanılmıştır.

Toplumsal kuruluşunu anlatacağımız devrenin ideolojisini anlatmak için yaptığımız böyle bir uzaklaşmadan sonra, Asya - türü diye adlandırılan üretim biçiminin nasıl doğup geliştiği sorusuna gelelim. (Dinlerin toplumsal şartlar altında nasıl gelişip değiştiklerini göstermeyi din sosyolojisine bıraktık. Bu bir yabancılaşma oluşumudur.) Mezepotamya, Mısır, Hindistan, ve Çin toplumları Asya - türü üretimin en belirgin örnekleri olarak gösterilir. İlerlemiş tarımsal üretim yapan toplumlarda gördüğümüz Fetihçi Devlet, yolların, tapınakların ve su kanallarının ve buna benzer diğer işlerin yapımını üstüne almıştır. Bu yüzden yapay köy ekonomisi içinde üretim yapan toulukların artı-ürününü toplamak ve yukardaki işleri yapabilmek için dahada güçlü bir şekilde örgütlenmiştir. Bu örgütün kişileri çok uzun bir eğitimin sonucu devletle özdeş olmuşlardır. Bunlara Divitçioğlu «kapıkulu» diyor.([5]) Böyle bir şey, Kırala ya da İmparatora olağanüstü denebilecek bir denetleme olanağını vermiş ve Firavunun mutlak mülkiyeti böylece geçerliliğini zaman için bir toplumsal kuruluş olarak ortaya koymuştur. Zaman geçtikçe iç - işleyişin sonu-

([4]) Max Beer, **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi**, İstanbul 1965, 1. Cilt, Sayfa: 17-34 arası.

([5]) Divitçioğlu, Aynı eser, Sayfa: 11.

su, Şehirler ortaya çıkmış kapıkulunun yanında bir de tarımsal üreticilerden ayrı tacirler sınıfı ortaya çıkmıştır.

Asya - türü içine koyduğumuz imparatorluklarda ulaştırma, Roma imparatorluğunun Akdenizde gerçekleştirdiği o olağanüstü denebilecek düzeye ulaşamamıştır. Bu yüzden, artı - ürün sınırlıdır. Böyle oluş, üreticiler ve devlet arasındaki ilişkiyi katılaştırmıştır. Sonra, bu toplumlar için, Batı Avrupa'da olduğu gibi başka toplumların istilası söz konusu olmamıştır. Toplumun nüfus büyümesi ve her çeşit toplumsal eylemleri geleneklerle var olan üretime uydurulmuştur. Bu katı toplumsal geleneklerin yanında bilim kurumu da gelişmiş ve doğanın bir çok olayları kavramlaştırılıp sembolleştirilmiştir. Elbette, bu sembollerden ve kavramalardan gerçekle ve nesnelerle ilgili olmıyanı pek çoktu. Fakat Batı Avrupanın kapitalizm öncesi orta çağında da böyle gerçekle ilgisiz kavramlaştırmalar olmuştur. (Skolastik düşünceyi hatırlayınız).

Bundan sonraki bölümde de derinlemesine ortaya koyacağımız gibi, toplumsal değişmenin olması için toplumla doğa arasındaki dengenin bozulmuş olması gerekir. Bu denge bozuluşu, dıştan başka toplumlarm etkisiyle, doğa şartlarındaki değişmeyle veya iç - işleyişin sonucu olabilir. Bozulan denge bir zorluk, bir soru olarak insanları düşündürür. Ya yeni kavramlaştırmalarla, ya da eski varolanıyla bu sorun çözülür. Sorun çözmek demek, zorluğun nasıl yok edileceğini bulmak demektir. Bunun için de doğa kuvvetlerini daha da denetleme (kontrol) altına almak gerekir. Doğayı değiştirip denetlemek için de yeni araçlar yapılır. (Bilimin işidir bütün bunlar) Yeni araç yapmakla ortaya çıkan teknolojik değişim insanla doğa arasındaki ilişki dengeleşinceye kadar sürer. Bu arada dengesizlik sırasında sarsılan toplumsal yapı kendisini yeni üretim araçlarını, yani teknolojik değişiminin, şartlarına uydurur.

Hindistan ve Çin'de kapitalizm oralara varıncaya kadar, denge bozacak bir dış etki görülmedi. Denge ancak iç - işleyişin sonucu bozulabilirdi. Bu da şehirlerin gittikçe büyümesi ve bilimin buralarda gelişmesi sonucu yeni araçlar yapıp endüstriyel üretime geçmekle olabilirdi. Bu ise dıştan bir etki olmadıkça çok yavaştır. Belki de Çin ya da Hindistan Roma İmparatorluğu yıkıldığındaki Batı Avrupanın şartlarına sahip olsaydı, orada da kapitalizm gelişebilirdi. Kapitalizm onları etkilemeseydi, belki de

iç - işleyişin sonucu, şehirler gittikçe büyür ve orada organik olmayan enerji kullanılmaya başlanabilir ve endüstrileşme gerçekleşebilirdi. Makinalarm tarıma uygulanmasıyla tarımda çalışan nüfus şehirlere aktarılır, böylece de toplumsal kuruluş değişebilirdi. Ya Batıda olduğu gibi devlet mülkiyeti yerine kişi mülkiyeti geçer ve kapitalizm gelişirdi, ya da önceden mülkiyet ilişkileri olmadığı için toplumcu bir kuruluş ortaya çıkabilirdi.

Önce de söylediğimiz gibi bu yukarda anlattığımız, tarihsel bir gerçekleşme sorunudur. Batı Avrupa'da gelişen kapitalizmin varıp bu toplumları etkilemesiyle gelişimin yönü Avrupaya doğru çevrilmiştir. Yani bu Asya - türü içine koyduğumuz toplumlar, Batıdaki gelişime katılmışlardır. Bunun sonucu bu ülkeler birer hammadde ve insan gücü pazarı haline gelmiş ve bugünün az - gelişmiş ülkesi durumuna düşmüşlerdir. Batının temsilcisi olan bir azınlık, komprador burjuvazi olarak ortaya çıkmış, ve halk çoğunluğu yoksulluğa gömülmüştür.

Bu durumdan bir Kurtuluş Savaşı verilerek kurtulunur. Bundan sonra ya Çin'de olduğu gibi doğrudan doğruya toplumcu kalkınma yolu seçilir, ya da Türkiye de olduğu gibi Millî Devrimci Kalkınma yolu içine girilir.

İlerde, Osmanlı Devletinin toplumsal kuruluşunu verdikten sonra, Kurtuluş Savaşını izleyen Millî Devrimci Kalkınma yolundan söz edeceğiz ve bu yolun başarıya ulaşıp ulaşmadığı eleştirip ortaya koyacağız. Yani, Asya-türü içine koyduğumuz ülkelerle Batı arasında bir geçit olan Osmanlı Devletini çözümlerken, bu Az-gelişmişlik ve Kalkınma konusuna yeniden döneceğiz. Fakat gördük ki Az-Gelişmişlik kapitalist iş bölümü içine girerek hammadde ve insangücü pazarı olmanın sonucudur. Öyleyse Batı Avrupa'ya dönüp, önce Yunanistan'ı Roma'yı inceleyelim, sonra da feodalizma geçip oradan hangi şartlar altında kapitalizmin çıktığı ve dünyayı sardığını araştıralım.

İlerlemiş tarım üretiminin, diğer bir uğrağı olarak nitelenen kölelik üretiminden işe başlıyalım. Ben burada, Eski Yunanistan ve Romanın toplumsal kuruluşlarını ve ekonomik işleyişini sosyoloji yönünden alıp kısaca değerlendireceğim. İsteyen Max Beer'in Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi adlı yapıtının ilgili bölümünü okuyabilir.(6)

(6) Max Beer, Aynı eser, Birinci Kitap, sayfa: 35-125 arası.

Elenler ve Grekler Kuzeyden gelip, Balkan yarımadasının güneyine doğru indiler. Hayvan yetiştiriyorlar ve ilkel tarımla uğraşıyorlardı. Önceden anlattığımız tarım aşamasındaydılar ve henüz şehirler kurmamışlardı. Üretim araçları ve toprağın mülkiyeti toplumundu, yani ortak mülkiyet söz konusuydu.

Uzun geçiş devresi üstüne pek birşey bilmiyoruz. Bildiğimiz birşey, Homeros'un destanları yazılıp bittiğinde, toplumun sınıflara ayrılmış olduğudur. Teknoloji biraz daha gelişmiş, ilerlemiş tarımsal üretim yapılmaya başlanmıştır. Ele geçen artı - ürün şehirlerin kurulmasını sağlamış ve şehirlerle birlikte ticaret başlamıştır. Ticaretin gelişmesi, küçük üretim yapan köylülerin borçlanmalarına yol açmış ve şehirede oturanlar tefecilik ve vurgunculuk yapmaya yönelmişlerdir. Toplum, zenginler ve yoksullar diye kesin olarak ikiye ayrılmıştır. Eflatunun (Plato) yaşadığı devirlerdeki devlet bir sınıf devleti, yanı zenginlerin ayrıcalıklarını (imtiyazlarını) ellerinde tutabilmek için, yoksullara karşı kurduğu devlettir. Devletin yasalarının halka karşı olduğunu, çünkü toplumun ortak çıkarlarını güdeceği yerde, zenginlerin ve mal sahiplerinin çıkarlarını koruduğunu Eflatun «Yasalar» adlı kitabında söyler.([7])

Bu sıralarda, sınıflar arası ve toplumlar arası çatışmalar alabildiğine büyümüştü. Bu arada artı - ürünü artırmak için sömürgecilik hareketleri başladı, Anadolu'nun kıyıları sömürgeleştirildi. Akdeniz kıyısındaki ve Anadolu içlerindeki toplumlarla ticaret başladı. Para ekonomisi alabildiğine gelişti, yani **artı - ürün artı - değer** durumuna geçti ve ticari sermaye ortaya çıktı. Bir yandan da deniz ulaştırması gelişiyordu. Böylece, küçük üretici ler deniz ticaretine katılıyorlar ve gittikçe ticarî kapitalizmin boyunduruğu altına giriyorlardı .Borcunu ödeyemeyenler ve savaş tutsaklar hiçbir hakkı olmayan köleler olarak çalıştırılmaya başlandılar.

Yunan ve Roma toplumlarının en büyük özelliği budur işte ve kölelik üretimi, bu kocaman uygarlıkların yıkılış nedenidir. Yunan uygarlığının ilerlemiş tarım üretiminin sağlandığı artı-ürün üzerine kurulduğunu söylemiştik. Artı - ürünü daha da artırmak için, emeğin üreticiliğini artırmak gerekir. Bu ise teknenolojik bir geişimi zorunlu kılar. Yunanistan ve Roma'da bu tek-

([7]) Max Beer, Aynı eser, Birinci Kitap. Sayfa: 38.

nolojik gelişim yerine, emeğin üretimden aldığı payın azaltılması yolu seçildi. Bu çalışanların köleleştirilip üretim aracı durumuna sokulması ve onlara en az vererek artı-ürünün daha da artırılması yoludur. Fakat bu bir çıkmaz yoldur, çünkü köle üretimi, insan - doğa ilişkisinde, doğayı değiştirmek için çalışan ve araçlar yapan aklı bu eyleminden alakoyar, ve böylece toplum geliş-iminin temeli olan teknolojik değişim durur.

Burada biraz durup, baştan beri geliştirdiğimiz toplumsal gelişimin işleyişi görüşünü yeniden ele almamız uygun olur. Çağımızın bazı tarihçileri (Toynbee ve Spengler gibi) **Döngüsel bir toplum gelişiminden** söz ediyorlar. Onlara göre, bir uygarlık ya da bir toplum, doğar, gelişir sonra da çöker. Sonra başka bir toplum çıkar ortaya o da aynı yollardan geçer. Bu bir bakıma, Tarih başka başka toplumlarda, kendini çok küçük değişikliklerle tekrarlar demeye geliyor. Bizim denememizdeki görüşe göre, yukardaki döngüsel gelişim kuramı eksik, çünkü gelişimin gerçek temeli yakalanmış değil.

Yunan tolnpumunu alalım ele. Yukarda anlattığımız gibi doğdu ve gelişti. Doruğuna ticarî kapitalizm aşamasında erişti. Fakat, yukarda da söylediğimiz gibi, ticarî sermaye, köle üretimi yüzünden üretime dönüp yatırımlar yapmadı. Ve böylece, temel insan - doğa ilişkisi olan teknolojik gelişmeden uzak kaldı. Ticarî sermaye endüstriyel üretime yatırılabilirdi. Bunun içinse iş gücünü satabilecek özgür işçiler gerekkliydi, köle üretimi ve köle mülkiyeti bunu önledi. Böylece, Yunan toplumunun gelişimi, ancak Batı gelişiminin Endüstri devrimine kadar olan birinci aşamasını yaşayabildi.

Eski Yunan düşüncesinin Descartes'tan, yani endüstri devriminden sonra nasıl aşıldığını herkes bilir. Yunanlı'ların toplum ve evreni kavrayıp açıklamalarıyla, bugünkü bilimsel toplum ve evren anlayışımız ve doğayı denetleyişimiz arasında ne kadar büyük bir fark var! İnsanlığın gerçek ilerleyişi, doğayı denetleyip değiştirmede yapılan ilerleyiştir. Ve bu da teknolojik gelişimle ve onun beslendiği bilimsel düşüncesinin doğayı çözümlemesiyle mümkündür. Evet, ayrı ayrı toplumların doğup geliştiğini ve bir yerde durduğunu görüyoruz, fakat tüm olarak insanlığın gelişimine baktığımızda gördüğümüz. çağımız bazı tarihçilerinin dediği gibi döngüsel bir gelişim değil, döne döne ilerleleyen ve gittikçe genişleyen helozoni bir gelişimdir. Batı kapita-

lizmi, yunan uygarlığını çok gerilerde bırakmış ve insanlığı bir dünya toplumu halinde birleştirmiş ve yeni bir aşamaya getirmiştir. Tekleşen dünya, sömürgeci bir kapitalizmin yarattığı bir iş bölümü içinde birleşmiş ve Batı, sömürülen ve sonunda bir kurtuluş savaşı vermek zorunda kalan ulusların karşısına bir düşman olarak çıkmıştır. Vietnam'daki insanlar, kırkbeş yıldır sömürgeciliğe karşı dövüşüyorlar. Kapitalizm de artık Yunan uygarlığı gibi son aşamasına erişmiştir. Dünya toplumlarını sömürgeci bir iş bölümü içinde tutan bugünkü düzen, toplumsal bilimlerin beslediği devrimci bir hareketle değiştirilebilir.

Eleştirme için yaptığımız bu uzaklaşmadan sonra, yeniden eski Yunanistan'a dönelim ve tarihsel olayları izleyelim. Bir yandan ticarî sermaye büyürken, bir yandan da köylüler, düşcü toplumcu Thomas More devrinde İngiltere'de olduğu gibi, topraklarını yitiriyorlardı. Ortaya çıkan ozanlar, zenginlerden yakınıyorlar, halkın mutluluğu için eşitliğe dönülmesini istiyorlardı. Stoacı filozoflarsa, eşitliğe dönüşün bir dile gelişi olan «Doğal Hukuk kuramını geliştiriyorlardı. Stoacılar, köleliğe, toplumsal eşitsizliğe ve özel mülkiyete karşı çıkıyorlardı.

Bu sırada toplumsal tartışmaları azaltmak için İsparta'da toplumcu bir devlet kurulmuştu bile. Lycurgue, bu toplumcu devletin yasa koyucusuydu. Fakat bu toplumculukta da o devrin köle üretiminin izleri vardır. Toplumculuk, ancak şehirde yaşıyan yurttaşların tüketim eşitliğini sağlıyabildi. Gerçek üretim yapan köylülerse yine köle durumundaydı. Üretimden uzak olan bu toplumculuk, bir gelişme ilkesi getiremezdi ve getiremedi de. Çok geçmeden savaşlar başladı ve zenginler yönetimi yeniden ellerine aldılar. Zenginlerle yoksulları eşitlemek için ortak mülkiyeti gerekli sayan ve insanları sevmeyi ve onlar için çalışmayı amaç bilen Kıral Agis, toplumculuğu yeniden kurmayı denedi. Çok ağır başlı olduğu için yenildi ve zenginler tarafından öldürüldü. Toplumculuğun ilk kıral kurbanı Agis oldu böylece.

Atina'daysa dev düşünürler yetişmektedir. Eflatun, bu devrin devlet biçimlerini güçlü bir şekilde eleştirir ve toplumcu bir devlet kurmayı önerir. Öğrencisi Aristo şiddetle saldırır bu toplumcu düşüncelere ve kölelik üzerine, kurulu özel mülkiyet düzenini savunur. O, kurulu düzenin yıkılşa doğru giden yöneticilerini eleştirir. Aristo'nun dediğine bakılırsa, bu devrin yöneticileri halkın düşmanı olacaklarına yemin ediyorlardı sanki. Zenginler-

se, yığılmış servetlerini yoksullara vereceklerine, denize dökmeyi daha doğru buluyorlardı. Atina bu durumdayken önce Makedonya'nın sonra da Roma'nın eğemenliği altına girdi.

Roma, Yunanistan'da olmıyan birşeyi olu yaptı. Kocaman bir devlet örgütü kurarak, bütün şehirleri birleştirdi. Sonra da deniz ulaştırmasıyla haberleşmeyi geniş çapta örgütleyip geliştirdi. Bu, Akdeniz havzasının artı ürünü toplamak için gerekliydi. Diğer gelişmeler Yunanistan'dakine aşağı yukarı benzer. Yalnız. Romalılar düşünce alanında değil de hukuk ve savaş alanında daha çok ilerlemişlerdir. Savaş, Romanın ve Roma sömürgeciliğinin varoluş biçimiydi. Romanın yaptığı diğer birşey de, Büyük İskender'in başlattığı, Asya - türü üretim ve kölelik üretimi yapan Doğu ve Batı toplumlarının uygarlıklarının bileşimini gerçekleştirmesidir.

Dışta, Roma'nın sermayesi, savaş alanların da büyürken içte, kölelerin sayısı artıyor ve durumları gittikçe kötüleşiyordu. Spartakus'un önderliğinde birleşen kölelerin başkaldırışı bu toplumsal tedirginliğin bir dile gelişidir. Zenginler ve asillere yaranmak çin yazan tarihçiler, Spartakus'u pek iyi tanıtmazlar. Fakat kurduğu köleler devletinde Lycurgue'nin toplumcu Anayasasının geçerli olduğu söylenir. Spartakus, kölelere insanca yaşayışı sağlamak ve tattırmak için geniş çalışmalara girişmiş, köleleriyle birlikte toplumculuğu gerçekleştirebilmişti. Köleler, kendileri için ve kendilerini vererek çalışıyorlardı. Öte yandan, kölelere yenilmeyi şanına yediremeyen Roma boş durmuyordu. En üstün oldukları şeyi, yani askerlik sanatını bir kere daha kullanmayı denediler. Zamanın çok kısa olması dolayısıyla Spartakus ve toplumu tam olarak birleşememişti henüz. Bölünmeler oldu ve sonunda Spartakus yenildi. Köleler başkaldırmalarının cezasını çarmıha gerilerek ödediler.([8])

Fakat kölelerin balkaldırışı bir kural dışıdır Roma'da. Onlar çoğunluk bir hayvan gibi çalıştılar ve araç sayıldılar. Romalı köle sahipleri de kendi zenginler cumhuriyetini bu kölelerin üretimi üzerine kurdular. Bu arada, zenginler arası ilişkileri düzenleyen özel mülkiyet hukuku da alabildiğine gelişti. İçteki kölelik üretimi ve dıştaki sömürgecilik belirli sayıda hür ve zengin vatandaşların ortaya çıkmasını sağladı. Bu vatandaşlar, toprağı ve kö-

([8]) Max Beer, Aynı eser, Sayfa: 94-100 arası.

leleri mülkiyetinde tutan kimseler ve tüccarlardı. Ticarî sermaye durmadan büyüdü, fakat üretici yatırım yapılmadı. Öte yandan, kölelik üretimi, toplumsal zorlukları gidermek için sorun çözen, araç yapan ve teknolojiyi geliştiren insan aklını, bu uğraşma yerinden yabancılaştırmıştı. İşte bütün bunlar yüzünden yağmalarla ve sömürmelerle beslenen Roma İmparatorluğunun maddî üretim temeli ilkel kaldı. Ve sonunda bu temel, kocaman devlet örgütünü taşıyamıyarak dağıldı. Öyleki, kuzeyden gelen kavimlerin bir kaç vuruşu bu koca örgütü yıkmaya yetti.

Buraya kadar insan toplumlarının gelişimini çözümlemeli olarak tarih içinde verdik. Bir de bu değişimin temelini iyice açıp çözümlemek gerekir. Bundan sonraki bölümde, insan toplumlarının başından başlayıp bazı soyutlamalar ve genellemeler yapacağız. Ondan sonra yeniden tarihsel gelişime dönüp günümüze kadar geleceğiz.

VI. İNSAN - DOĞA İLİŞKİSİ ve TEKNOLOJİ

Burada, insanlığın gelişiminin temel belirleyicisi olan etkenlerin işleyiş bütününü belirleyebiliriz artık. Antropoloji, maymundan çıkıp gelişen canlıların hangi aşamada insansal niteliklere ulaştıklarının bir ölçütünü aramış ve ilk insanın, kendinden önceki bazı insana benzer organizmalardan farklı olarak, yalnız araç kullanmayıp, bu aracı yapışını, onun başlangıç niteliği olarak almıştır. Araç yapış, önce yapılacak şeyin bir taslağını beyinde canlandırıp çizmeyi gerektiriyordu. Daha da ötesi, bu taslağın, sorun (problem) çözme çabasının sonucu olması zorunluydu. Çözümlemeyse, etkenlerin kavramlaştırılıp, sembolleştirilmesini gerekli kılar. Bunun için de, öyle görünüyor ki, sinir sisteminin gelişmişliğinden başka, insanların bir arada çok basit bir iş bölümü içinde yaşamaları da gerekiyordu. Sosyal - Psikolojinin ve Antropolojinin verileri şunu da söylememizi sağlıyorlar: Kavramlar ve semboller üstüne kurulan ve bir anlaşma aracı olan dil öğrenilmiştir ve kaynağı, insanlar arası ilişkiler, araç yapıp kullanmak ve bunların oluşumuna uygun bir sinir sistemi gelişiminin karşılıklı girişimi olabilir.

Daha öteye gitmeden önce, şunu iyice belirtmek gerekir. insanın ihtiyaçlarını giderirken kendi yaptığı araçları kullanışı,

hem doğayı değiştirmesini sağlamış, hem de kendi sembolleştirme ve kavramlaştırma yeteneğini geliştirmişt-ir. Bu oluşum, hayvanlarda görülmeyen ve insanla birlikte ortaya çıkan uygarlık gelişimini ve değişkenliğini sağlamıştır. Çevre şartlarını kavramlaştırmanın ne dereceye dek gelişebileceğini bugünün dillerinde ve soyut bilimlerinde; sembolleştirmenin en yüksek durumunu da Yüksek Matematikte görüyoruz. Kavramlar ve sembollerin yardımıyla çözüm yolu bulunan zorlukları araçlar yaparak etkince değiştirmek kendisini, üretim sürecinde apacık gösterir.

Üretim araçları teknolojisinde yapılan çok küçük değişiklikler, ilk insanların toplum örgütünde büyük değişikliklere yol açıyordu. Bu küçük değişiklik için de, yüzyıllarca beklemek gerekiyordu bazan. Bu değişiklikler şöyle oluyordu : araçlarda olan değişme, yani teknolojinin gelişmesi, aynı emek birimiyle daha fazla ürün üretmeye yol açıyordu. Emeğin üreticiliğinin bu yoldan artışı, artı - ürün üretimine götürüyor ve bu yeni artı ürünün verdiği olanaklarla toplum içinde yeni bir işbölümü ve işbirliği düzeni ortaya çıkıyor. Önceden var olan toplumsal kurumlar da yapılarını bu değişime uyduruyorlar.

Burada şöyle bir soyutlama yapabiliriz: insan organizmasının ve doğanın kanunları, kısa devrede, değişmez olarak alınabilirlerse de, bu ikisinin karşılıklı ilişkisinden yeni örgütlenme biçimleri, yani yeni bileşimler ortaya çıkabilir. Kendi kanunlarıyla işleyen bir doğa (tabiat) vardır herşeyden önce. Bu doğadaki hareketlilik içinde, maddesel öğelerin bileşimi ve örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan ve kendinden önceki doğayla ilişkilerde bulunup, onu yoğaltarak kendi içinde gelişen ve üreyen bir canlı organizma da (yani hayat) vardır. Bu organizmanın sinir sistemi kendi eylemlerinin taslağını çıkarabilecek bir düzeye gelişmiştir (yani insan). Doğa şartlarının ve kendi iç gelişmelerinin sonucu, bu canlı organizmalar bir araya gelerek ihtiyaçlarını gidermeye başlamışlardır. İhtiyaçlarını giderme sırasında araç kullanırlar ve araç yaparlar. Buldukları çözüm yollarını ve toplumsal eylemlerini kavramlaştırıp, sembolleştirerek bir sonraki kuşağa aktarırlar. Böylece hem toplum karmaşıklaşıp bileşikleşir, hem de bir işbirliği ve iş bölümü içinde örgütleşip büyür. İşte budur insan uygarlığının büyümesi ve işlemesinin temel bütünlüğü. Bu bütünlük içindeki öğelerin tek başlarına varlıklarını düşünmek bütünlüğü yitirmek demektir. Bu öğelerin, karşılıklı

ilişkiler içinde zıtlaşmaları veyahut karşılıklı bileşimleri diyalektik bir aklın soyutlama çabasıyla anlaşılabilir ancak. Bu soyutlamaları araştırmalar ve deneylemelerle gerçeklemek, insanlığın gelişme ve işleyiş bütünü üstüne olan bilgimizi sağlamlığa götürür.

Öte yandan, yer üstüne yerleşmiş birtek toplumun işleyişi söz konusu değildir. Dünyanın başka yerlerine yerleşmiş toplumların karşılıklı etkilerini de hesaba katmak gerekir. Örneğin, son iki yüzyıldaki ulaştırma ve haberleşme araçlarının alabildiğine gelişimi, birbirinden çok uzakta olan toplumları karşılıklı ilişkiler kurmaya itmiştir. Elbette ki, bunun arkasında kapitalizmin ham maddeye ve emek gücüne olan ihtiyacı yatmaktaydı. Her ne olursa olsun, bu, bazı toplumların dengesini bozmuş (örnekler, Hindistan, Çin ve Afrika toplumları) ve durgunluktan kurtularak harekete geçen bu halklar, yeni bir örgütlenme ve iş bölümü içinde dünya toplumunu oluşturmuşlardır. İşte bu yeni dünya toplumunun işleyişi ve hareket kanunları da anlaşılıp, çözümlenmeli. Bunun için bir kez daha söyliyelim, bütün toplumsal bilimlerin işbirliği zorunludur. Ancak bu işbirliği sonucudur ki, bugünlü toplumların iç ve dış işleyişi anlaşılacak ve ortaya çıkan iş bölümünün sümürmeye ve ezmeye yol açan yanları değiştirilebilecektir. Bilimsel ve toplumcu bir plânlamayla, tüm insanların, teknolojinin ve dünyanın zengin olanaklarından yararlanma eşitliği temeli üstüne kurulacak bir dünya toplumu gerçekleştirilebilir.

Bir benzetiş yapalım. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılın burjuvaları, bilimin bulduğu elektronun ve elektrik akımının hareket kanunları kullanıp, yeni biçimlerde birleştirerek elektrikli aydınltamayı ve elektrik iş gücünü gerçekleştirmeyi başardılar. Bu çağın toplumcu devrimcileriyse, tekelci kapitalizmin yapısında ortaya çıkan durduruculuğu ve bazı toplumların, ve sınıfların öteki toplum ve sınıfları sömürmesine yol açan kapitalist iş bölümünü değiştirip, yeni bir dünya toplumunun, sömürmesiz ve durgunluktan kurtulmuş gelişmesinin ve evriminin yollarını açacaklar. Bu ise, toplumun tarih içindeki işleyiş kanunlarının bilinmesini ve bunlara boyun eğmek yerine, bunları kullanıp değiştirmeyi gerektirir. Bunun için de yeni düzeylerde, yeni imkânlar yaratarak örgütlenmek zorunludur. Örneğin, insanların karşılıklı ilişkileri sonucu ortaya çıkıp, insanları görünme-

yen bir el gibi yöneten pazar ilişkilerini çözümleyip anlamak ve onun yerine, ondan daha üstün bir şekilde insanların yararına çalışan plânlama örgütünü koymak mümkündür. Bu elektrik akımının hareket kanunlarından giderek, elektronik beyin yapmaya benzer, İşte bunun için toplumsal bilimler daha devrimci olmak zorundadırlar.

VII. AVRUPA'DA FEODAL TOPLUMSAL YAPI

Çin'lilerin baskıları ve Orta-Asya'da suyun kuruması sonucu Avrupa'ya doğru göç eden topluluklar, birbirleri üzerine baskı yaparak Roma İmparatorluğunun sınırların kadar uzandılar ve sonunda onu yıktılar. Yeni gelen bu toplulukların üretim biçimi ve toplumsal kuruluşları Roma İmpartorluğununkinin tam tersiydi. İlerlemiş tarıma ve onun toplumsal kuruluşuna geçmemişlerdi henüz. Hemen hemen üçüncü bölümde anlattığımız **ilkel tarımsal üretim** aşamasındaydılar. (Bu üretim biçimine kavimlerin adından dolayı, Cermenik üretim biçimi de denir.) Bu topluluklarda ortak mülkiyet geçerli olup toplumsal farklaşma ve ihtisaslaşma yok denecek kadar azdı. Bir araya gelip Romayı yıkınca, onun o kocaman örgütüne ve biriktirdiği bilgi yığınına bakakaldılar. Ortaçağda geçerli olan feodal toplumsal yapı ,bu iki değişik aşamadaki toplumların üretim ilişkileri ve hukuk anlayışlarının bileşiminden ortaya çıkmıştır. Artı-ürün toplamak için kurulmuş olan Roma devlet örgütü çökünce şehirler arası bağlar kopmuş ve şehirlerin sayısında görülmedik bir çoğalma olmuştur. Bu çoğalma, göçler sonucu nüfus büyümesinin doğal sonucudur. Mubeccel Kırav'ın dediği gibi. bu şehirler. içinde bulundukları feodal toplumsal düzenin tam bir yansımasıdırlar. Denetleme gücü örgütlenmemiştir. Şehir, tarımsal olmıyan eylemlerin toplandığı yerse de, bu devre de başat üretim, tarımsal üretimdir.

Feodal düzende toplumsal sınıflaşma; çok açık ve kesindir. Toplumun büyük çoğunluğu tarımsal üretim yapan köylülerdir. Bunlar kuzeyden güneye bazı değişiklikler göstermektedir. Ya doğrudan doğruya köledirler, yani derebeyinin toprağında çalışan üretim araçlarıdırlar, ya da toprağa bağlı köylülerdir. Top-

rağın kime ait olduğunu pek bilmezler. Bildikleri tek şey kendilerini koruyan derebeyine vermek zorunda oldukları ürün miktarı veyahut derebeyine çalışmak zorunda kaldıkları angarya işin süresidir. Birinci çeşit Roma'dan, ikinci çeşitse göçen boylardan bir kalıntıdır. Köleler daha sonraları toprağa bağlı köylüler durumuna dönüşmüşlerdir. Burada Cermenlerin ve Roma'nın toplumsal düzenlerinin nasıl birleştiklerini izlemek çok ilginçtir.

İkinci önemli sınıf da toprak sahipleri (derebeyleri), dini ve askeri önderlerdir. Bu ikisi arasında bir üçüncü topluluk vardır ki, bunlar sonraki gelişimin öncüleri durumundadırlar. Bu orta sınıftakiler, şehirlerde otururlar ve küçük çapta organik enerji kullanarak endüstriyel üretim yaparlar. Bunlara zanaatkarlar sınıfı diyoruz. Bunlar tarımsal devrimin sonucu çıkan bir iş bölümünün ve ihtisaslaşmanın sonucudurlar. Tarımsal artı - ürünün çok fazla olmayışı yüzünden sayıları çok azdır. Loncalar içinde örgütlenmişlerdir. Doğu ve Avrupa arasındaki ticareti düzenleyen İtalyan şehirlerin de tüccarlar da ortaya çıkmışlar ve toplum içinde önemli bir yer tutmaya başlamışlardı.

Toplumsal yapının bu basitliğine bakıp Ortaçağı sakinlikler çağı sanmamalıdır. Bu çağ, en karışık devirlerden biridir. Şehirler arası ve sınıflar arası savaşlar vardır. Tümüyle dini olan ve dini olmayan akımlar bir arada görülür. Biriktirilmiş bilgi öylesine çeşitlidir ki bileşim gerçekten güç olmaktadır. Tüm Yunan düşüncesi ve sanatı, Cermenlerin getirdiği düşünce biçimleri, Roma'nın Asya - türü üretim yapan yerlerden getirdiği ve kendi geliştirdiği bilgiler birarada karmakarışıktır ve kaynaşmaktadır. **Bizim görüş açımıza** göre, **bu bilgilerin bileşimine biçimini verecek olan şey toplumun somut gelişimidir.** Onuncu ve onikinci yüzyılara doğru toplum kesin gelişim çizgilerini belirlemeye başlamıştır. Ticarî sermaye birikmiş ve toplumsal farklılaşma ilerlemiştir. Var olan teknolojinin sağladığı üretim topluma yetmemektedir. Toplum tedirgindir ve kaynaşmaktadır. İnsan - doğa ilişkisi bir teknolojik değişimle yeni bir aşamaya dönüşmek zorundadır. Roma'dan kalma deniz ulaştırma bilgisi Doğudan gelme pusulayla daha da ilerlemiştir. Dış denizlere açılışla birlikte coğrafi keşifler başlamıştır. İşte tam bu sırada Müslüman Türkler Anadolu'ya akın akın gelmeye başlarlar. Bu yeni kuvvet karşısında Bizans dayanamaz, Kudüs te elden gider. Avrupa'da,

yoksulluk ve tedirginlik içinde olan halk yığınları, dinsel bir kışkırtmayla harekete geçirilir ve müslümanlar üstüne yollanır. İşte bu haçlı seferleri bir başka etkendir derebeylikten ticarî kapitalizm aşamasına geçmek için.

Haçlı seferlerinden sonra İstanbul da alınmış ve Bizansın bilgi yığını da getirilip Batıya katılmıştır. Toplumsal gelişim yönünü bulmuştur artık. **Merkantalist hareket** ya da ticaret hareketi başlamıştır. Şehirler endüstriyel üretimi geliştirme yolundadırlar. Toplumlar kırallıklar kurmaya başlamışlar, bilim alanında yeniden - uyanış (Rönesans) parlamıştır. İstanbul'un alınması dolayısıyla Doğu ticaret yolu değiştirilmek zorunda kalınmıştır, ve denizlerde yol aranmaktadır. Bu yolda daha da gelişen deniz ulaştırması sonucu, Avrupa'yla dünyanın diğer bütün toplumları arasında ticaret başlamış ve diğer toplumların biriktirdiği sermayeyle ham maddeler Avrupa'ya yavaş yavaş taşınmıştır.

İşte böylece, çağımızda bütün dünyayı saran kapitalizmin ilk aşamasına bütün dünya toplumları katılmışlardır. Bu konu üzerinde yeniden durmak gerek, çünkü, önceden de belirttiğimiz gibi, batılı düşünürler ve bizden bazı düşünürler Doğunun ve batının ayrı gelişim yolları üzerinde olduklarını ve bu yüzden çok doğrusal bir gelişim yolunun geçerli olduğunu savunmaya çalışıyorlar. Doğunun başka oluşu düşüncesi, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda Avrupa'da öylesine yerleşmiş ki bilimsel toplumcular bile bu düşüncenin etkisi altında kalmışlardır. Bu etkileniş daha çok o yüzyıllarda Doğu toplumlarının onların sorunu olmayışındandır. Kapitalizmin çözümlenmesi onların zamanının büyük bir kısmını almıştır. Şunu yeniden burada söyleyelim : Hindistan'da, Çin'de ve diğer onlara benzer toplumlardaki Asya - türü üretim diye adlandırılan üretim biçimiyle Avrupa'da kölelik ve derebeylik üretimi arasında temelden bir ayrılık yoktur. Her ikisinde de ilerlemiş tarım üretimi yahut saban üretimi vardır. Toplumsal örgütteki değişkenlikler saban üretiminin sağladığı artı - ürünle sınırlandırılıp belirlenmiştir. Mübeccel Kırayın da Şehir Sosyolojisi derslerinde ve konuşmalarımız sırasında belirttiği gibi tek ayrım, Roma imparatorluğunun bir Akdenize sahip olması ve burada ulaştırmayı geliştirip o çevrenin bütün artı-ürününü toplamış olmasındadır. İşte bu durum, bir ara hür köylülerin ve vatandaşların ortaya çıkmasına ve Özel Mülkiyet Hukukunun doğmasına yol açmıştır. Yukarda açıkladı-

ğımız etkenlerin altında, feodal devrenin sonuna doğru yeniden ortaya çıkan özel mülkiyet hukuku, Cermenlerin ortak mülkiyet hukukunu bastırmış ve kapitalizmle birlikte pazar ilişkilerine bağlı olarak gelişmiştir.

Amerikalı ekonomici Paul Baran da bizimkine yakın bir görüşü savunmuştur. Ona göre de japonyanın Kapitalist üretime geçip, Hindistanın Azgeişmiş ülke olarak kalışı Hindistan'ın Asya-türü üretim yaptığından ve Japonyanın Avrupa türü derebeylik ilişkileri olduğundan değildir. Bu doğrudan doğruya, Hindistanın İngiltere tarafından sömürülmesine, Japonyanınsa Batının tehdidi karşısında kapılarını kapatıp sömürülmeyi önlemesine ve içte köyleri bir koloni olarak kullanarak kalkınmaya başlamasına bağlıdır. Avustralya, Yeni Zellanda ve Amerikaya giden Avrupalılar oralardaki tarım öncesi ya da ilkel tarım yapan toplulukları kısa zamanda bastırmışlar ve kendi ekonomilerini kurarak oraları vatanları yapmışlardır. Sonra da Anavatana (Batı Avrupa) başkaldırmışlardır, çünkü koloni ilişkileri içinde ham maddenin ve sermayenin Batı Avrupa hesabına çalıştığını görmüşlerdir. Hindistana gidenler ise, oradaki saban üretimi üzerine kurulu toplum yapısını kendi sömürge ilişkilerini kurabilecek kadar değiştirmişler, oradaki ham maddeyi ve birikmiş sermayeyi Batının kapitalist değirmenine akıtmışlardır.([9]) Şimdi kalkıpta Divitçioğlunun ileri sürdüğü gibi Hindistan Asya-türü üretim yaptığı için Az gelişmiş ülke olmuştur ([10]) demek olur mu?

VIII. AVRUPADA TİCARİ KAPİTALİZMDEN ENDÜSTRİYEL KAPİTALİZME GEÇİŞ

Bu bölümde ve sonrakilerde önce kapitalizmin ticari sermaye aşamasındaki işleyişini, sonra iç pazarların şehirlerde gelişmesi sonucu endüstriyel kapitalizme geçişi ve daha sonra da Osmanlı İmparatorluğunun toplum yapısını ve kapitalizmle olan ilişkilerini inceliyeceğiz. Böylece bugünkü toplumsal yapımızı anlamak ve araştırmalarımızı onun içine oturtmak için gerekli olan tarihsel temeli geliştirmiş olacağız.

Avrupada katıpalizmin gelişmesi Avrupa dışı toplumlarla olan

([9]) Paul Boran, aynı eser, sayfa: 134-162 arası.
([10]) Divitçioğlu aynı eser, sayfa. 6.

:icarete, başka toplumların birikmiş sermayesinin yağmalanmasına ve Avrupa şehirlerindeki pazar ilişkilerinin gelişmesi sonucu üretici emeğin sömürülmesine dayanır.

Akdeniz kıyısındaki ve İngilteredeki bazı şehirler Doğu-Batı arası ticaret alanında gittikçe ihtisaslaşıyorlardı. İki yönlü fiat değiştirilmesi bu şehirlerdeki tüccarların sermayelerini artırmalarını mümkün kılıyordu. Rekabetçi pazarın gelişmemiş oluşu yüzünden bu tüccarlar Doğudan malları mümkün olduğu kadar ucuza alıyorlar ve Batıda mümkün olduğu kadar pahalıya satıyorlardı. İsmail Hüsrevin belirttiğine göre satış fiatı alış fiatının beş on katına kadar çıkabiliyordu.([11]) Aynı şey Batıdan Doğuya giden mallar için de düşünülürse ticari sermayenin artış hızı hakkında açık bir fikir elde edilebilir. Bu ticarete engel olan kuvvetleri yok etmek için o zamanın prensleri denizlere donanmalar çıkarıyor ve böylece sermayenin çıkarlarını titizlikle koruyorlardı. Bu arada denizlere Avrupadan yağmacılar açılarak «Hak yok kuvvet vardır» diyen korsanlık türküleriyle vurgunculuğu övdüler ve binlerce yıldır birikmiş olan sermayeyi kanlı bir şekilde Avrupaya taşıdılar. Başka toplumların yağmalanmasının nasıl kanlı olduğunu Şilili ozan Pablo Nerudanın şiirlerinden okumak gerek.

Ticari kapitalizmden endüstriyel kapitalizme geçiş yukarda açıkladığımız dış etkenlerin yardımıyla temelden bir iç-işleyişin de sonucudur. Şehirleşme ve endüstrileşme oluşumunu belirleyen bu iç-işleyişin en önemli etkenleri pazar için üretim ve mal değişimidir. Bu oluşumu İngiltereden Manchester şehrindeki gelişmeyi örnek vererek anlatmak ilişkileri açacak ve iç-işleyişin daha iyi görülmesini sağlıyacaktır. Mübeccel Kıray Şehir Sosyolojisi derslerinde şehirleşme ile endüstrileşmenin bu iç içe girmiş ilişkisi üstünde yeterince durmuş ve bu ilişkiyi açığa çıkarmağa çalışmıştır.

Onbeşinci yüzyılın başlarında Manchester bir pazar kasabasıdır. İlerlemiş tarımın izin verdiğince, pazar için üretilen tarımsal mallar burada el-emeği ile dokunmuş ya da yapılmış sanayi malları ile değiştirilmektedir. İhtisaslaşma hiç yok gibidir. Ham

([11]) İsmail Hüsrev, **Türkiye Köy İktisadiyatı,** Kadro mecmuası neşriyatından, İstanbul, 1934, sayfa: 87.

maddelerini pazardan kendileri alan yün dokuyucuları, evlerindeki tezgâhlarda dokudukları malları, yine kendileri pazarda tarımsal ürünlerle değiştirmektedirler. Bu sırada Manchester'in nüfusu onbinden azdır. Yukarıda anlattığımız, Doğu ile Batı arasındaki ticaret ilişkileri de başlamış ve gelişmektedir. Onaltıncı ve onyedinci yüzyıl boyunca önemli bir değişiklik olmuştur; dokunmuş malı pazara getirip satan ve oradan hammaddeyi getiren bir **aracı tüccar** ortaya çıkmıştır. Bu, pazarın biraz daha genişlemesi sonucu gerçek dokuyucunun pazara gitmek yerine, daha fazla dokumaya itilmesiyle ortaya çıkan boşluğu, yeni bir iş bölümüyle doldurmaktan başka birşey değildir. Bu sıralarda Manchester'in nüfusu yirmibine çıkmıştır. 1750 ye doğru ikinci büyük değişiklik ortaya çıkar. Bir organik enerji kullanılışı olan el-emeğinin yanında, **organik olmayan enerji** kullanılmaya başlar. Tezgâhları çalıştırmak için **su-gücünden** yararlanılır. Bu organik olmayan enerji ile üretim yapmak, aile üretimini aşan yeni bir ilişki düzeninin ortaya çıkmasını hazırlamıştır. Pazarla ürretici arasında aracılık yapan tüccar, biriktirdiği sermaye ile **birkaç tezgâh satın almış ve ayrı ayrı çalışan ücreticileri bir çatı altında toplıyarak bugünkü fabrikaların çekirdeğini kurmuştur.** İşte, sermaye ile emek arasındaki diyalektik ilişki burada başlamıştır. Üretim artmıştır, pazar genişlemektedir, sermaye daha hızlı büyümektedir. Kapitalist, yani sermaye sahibi ve ücretli-işçi arasındaki ilişki ve bu ilişkinin içine oturduğu pazar işleyişi, şehirin biçimlenimesinin ve büyüyüşünün genel yönünü belirleyip çizer. Bu arada, tarımsal üretimdeki feodal ilişkiler de çözülmüş ve ellerinde iş-güçlerinden başka satacak birşeyleri kalmıyan işçiler, şehirlerin çekmesi sonucu oralara akın etmeye başlamışlardır. Ondokuzuncu yüzyılın başlarında, Manchester'in nüfusu yetmişbin civarındadır. Bu yeni doğmakta olan iş bölümünün ve pazar ilişkilerinin sonucu, yeni ihtiyaçları gidermek ve zorlukları yenmek için insanlar makine icadına girişmişlerdir. Bu yüzyıllarda İngilterede ardarda makineler icad edildi ve hemen üretime uygulandı. 1850 ye doğru organik olmayan enerjinin bir kaynağı olan **buhar gücü** üretimde kullanılmaya başlandı ve Manchester'in nüfusu yüzelli bine çıktı. Köylerdeki topraklar birkaç elde toplanmakta ve köylüler topraklarından sökülüp atılmaktadır. Çoluk çocuk tüm aile ücretli işçidir ve iş günü alabildiğine uzundur.

Bütün toplumsal işleyişi yöneten sermaye ilişkileri ve sermayenin çıkarlarıdır.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz Endüstri Devriminin en büyük **özelliği, organik olmayan madde enerjisinin makineler yapılarak kullanılmasıdır.** Bu ise büyük bir teknolojik devrimdir ve çağımızın özgürlüğünü ve köleliğini o yaratmaktadır. İnsan bu teknolojik devrimledir ki doğanın enerjisini doğayı fethetmek için kullanmaktadır. Makineler yalnız üretime değil, deniz ve kara ulaştırmasına ve haberleşmeye de uygulanmıştır. İşte madde enerjisinin bu yolda kullanılışı dünya üzerindeki toplumları bir dünya toplumu içinde birleştirmiştir. Ve yine bu teknolojik gelişme dolayısıyladır ki insanların çoğunluğu daha bir güçlü sömürülmekte ve Vietnamda olduğu gibi daha çok sayıda insan öldürülmektedir. Bugünün teknolojisi öylesine doğanın denetlenmesini eline almıştır ki tüm insanlık bütün ihtiyaçlarını gidererek mutluluk içinde yaşayabilir, yeter ki kapitalizmin ortaya çıkardığı toplumlar ve insanlar arası sömürme ilişkileri değiştirilebilsin. Ondan sonra bütün gücümüzü bilimsel çalışmalara verebilir ve içinde bulunduğumuz evrenin ve beynimizin bütün gizliliklerini çözüp açığa çıkarabiliriz. Bugün beyin üstüne çalışmalar ve uzay çalışmaları teknolojinin daha bir gelişmesiyle iyiden iyiye hızlanmaktadır, yeter ki savaş için harcanan, bilimsel aydınlanma için kullamlabilsin.

IX. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN ÜRETİM BİÇİMİ VE TOPLUMSAL KURULUŞU

Orta - Asyadan doğru göç eden Türk boyları Orta - Doğuya indiklerinde, Arap yarımadasından doğru gelen örgütlenmiş bir fetih hareketiyle karşılaştılar. Ve bu hareketin dini ideolojisini benimseyip müslüman oldular. Fetih hareketine katılan bu Türk boyları, ya ilerlemiş toplayıcı avcı topluluklardı ya da basit tarım üretimi ve geniş çapta hayvancılık yapıyorlardı. Müslüman olduktan sonra Anadoluya yürüdüler ve İç kavgalarla yıpranmış olan Bizans'ı yıkıp onun topraklarına yerleştiler, ve beylikler kurdular. Benimsedikleri hareketin ekonomik ve toplumsal yanlarının etkisinde kalıp, ilerlemiş tarıma dayanan bir fetihçi devlet kurup birleştiler. Bu yönden Osmanlı İmparatorluğuyla Roma-

İmparatorluğu arasında hiç bir fark yoktur. Her ikisinde de saban üretiminin mümkün kıldığı artı-ürünü toplamak için, fetihçi bir devlet kurulmuştur. Ve çeşitli şehirler ve ona bağlı köyler halinde kümelenmiş olan beylikler merkezsel bir yönetim altında birleştirilmiştir. Yalnız Osmanlı İmparatorluğunun gelişmesi, Romada olduğu gibi kendi başına değildir. Çünkü, Osmanlı imparatorluğu gelişmekte olan yeni ve üstün bir aşamaya doğru yol alan Kapitalizm ile ilişkilere başlamıştır. Osmanlı toplumununu geçirdiği değişmelerde bu ilişkilerin büyük etkisi olmuştur.

Osmanlı imparatorluğunun başat üretim biçimi, ilerlemiş tarımla belirlenirse de, bu büyük imparatorluk içinde hayvancılık yapan göçebe yörüklerden ticaret yapan şehir toplumlarına kadar hepsi vardır. Osmanlı İmparatorluğunun üretim ilişkilerini ve toplumsal kuruluşunu **Derebeylik Üretimi** olarak niteleyen İsmail Husrev, bu kuruluşu Türkiye Köy İktisadıyatı adlı kitabında inceler. ([12]) Kanuni Sultan Süleyman zamanında bu derebeylik ilişkileri şöyleydi. Fethedilen bir yer, ya Osmanlıların kendi düzenlerine göre yeniden düzenlenir ve **Sipahi Derebeyliği** ilişkileri kurulurdu ya da O yerin toplumsal kuruluşu olduğu gibi bırakılır ve oraların beyleri vergiye bağlanırdı.

Sipahi derebeyliğinin **toplumsal kuruluşu, toprağın dirlik yönetimine göre bölünmesiyle başlar ve derebeyi-devlet ve derebeyi-köylü arasındaki ilişkilerin biçimiyle belirlenir.** Dirlik yönteminde, toprak gelire ve nüfusa göre **has, tımar, zaamet** olarak üçe ayrılırdı. Bu topraklar kişilere devlet örgütündeki verlerine göre dağıtılırdı. Sipahi derebeylerinin devletle olan ilişkileri, kendilerine verilen toprağın büyüklüğüne göre belirli sayıda atlı sipahi yetiştirip savaşa katılmasıyla beliriyordu. Fetihçi devletin özelliği bu ilişkide yansır. Sipahi derebeyi ile üretici arasındaki ilişki ise biraz aldatıcıdır. Görünüşe göre ve belki de devlet yeni kurulduğu devrelerde, üretici köylü hürdür. Sipahi derebeyi kendisine verilen toprakları keyfince kulianamaz. Fakat üreticinin ürettiği üründen alınan artı-ürünün alınış biçimi ve Kanuninin «kanunnamesinde» belirlenen köylünün toprağa olan iliskisi onun hür olmadığını gösterivor. Bu kanuna göre toprakta çalışan köylü, istediği zaman toprağı terketip başka bir yere gi-

([12]) İsmail Husrev, Aynı eser, sayfa: 152-176 arası.

demez; giderse sipahi derbeyi zorla döndürüp yerleştirir. Köylü kendi isteğine göre üretim yapamaz. Her yıl belirli bir miktar tohum ekmek zorundadır; ekmezse cezalandırılır. Eğer bir köylü üç yıl üst üste toprağını ekmezse toprağını derebeyi elinden alır ve başkasına verir. Görüldüğü gibi bu, **derebeyliği mülkiyet düzeninden** başka birşey değildir.

Sipahi derebeyliğinin dışında kalmış **özel derebeylikler** de vardır. Bunların bir türü doğu vilâyetleridir. Buralar dirlik yöntemine göre bölünmemiştir. Üretici doğrudan doğruya beyin kölesi gibidir, çünkü derebeyi köylünün hem ürününe hem de kendisine karışır. İsmail Husrev, bu köleleliğin Roma köleliğinden daha kötü olduğunu söyler ([13]) Avrupa yakasındaki toprakların üzerinde yaşıyan toplumlarm bazıları da olduğu gibi bırakılmış ve oralardan belirli miktar vergi alınmıştır. Bir de **tekke derebeyliği** vardır ki bunda bazı köylerin geliri tekkelere ayrılmıştır ve burada yaşıyan köylüler, maddesel ve ruhsal yönden bu tekkelere bağlanmıştır. Ayrıca kimseye verilmeyen devletin elinde olan topraklar da vardır.

Yukarıda kısaca belirttiğimiz toplumsal kuruluş, Osmanlı Devletinin çok kuvvetli olduğu zamanlarda ilerlemiş tarımdan ortaya çıkan artı-ürünün, kuvvetli bir fetihçi devlet örgütü altında kullanılış biçimidir. Zamanla bu kuruluş değişmiş ve parçalı bir şekilde yeni toplumsal kuruluş biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu sonraki durum, devletin örgütünün çözülüşü ve Osmanlı İmparatorluğunun Kapitalizmin açık bir pazarı haline gelmesinin sonucudur.

Osmanlı İmparatorluğunun fetihlerinin son bulması, fetihten gelen geliri azaltınca, içteki derebeylik düzeninin işleyişine dönüldü ve önceki kuruluş değiştirilerek devlete gelir sağlanmaya bakıldı. Diğer bir değişiklik de, tımar ve zeametlerin dağılımında oldu. Bunlar atlı sipahi yetiştirecek bir sipahi derebeyine değil, devlet büyüklerinin yakınlarına verilmeye başlandı. Arta kalanlar da kim fazla rüşvet verirse ona veriliyordu. Harbe ise yetiştirilen sipahiler değil, fakir halk gitmeye başladı. Yeni derebeyi zenginlerden para aldığı için onları göndermiyordu. Bazı tımar ve zeamet sahipleri, bu toprakları kendi mülkiyetlerine

([13]) İsmail Husrev, aynı eser, sayfa: 166.

geçirdiler. Ve köylüyü ortakçı durumuna düşürdüler. Devlet otoritesi iyice zayıf olduğu için, köylülerin vergilerini ve angarya işlerini ölçüsüzce artıranlar oldu. Varolan derbeyi türlerine yenileri de katıldı, «Mültezimler» devlete para ödeyerek belirli bir yeri geçici olarak alıyor ve oranın halkını istediği gibi vergileyerek devlete verdiklerinin bir kaç katını çıkarıyorlardı. Bu vergiler köylünün yarı aç kalarak verdiği ürünlerdir ki buna artı-ürün demeye insanın dili varmıyor. Bunların yanında doğrudan doğruya devlete vergi toplayan «Mühassiller» de vardı. «Ayan» ve «Voyvodalar» ise sözde halk tarafından seçilirdi. Fakat devlet fermanla bunların da derebeyliğini onaylar ve böylece onlar da üreticilerin gelirine istedikleri gibi katılırlardı.

Tarımsal üretime ilişkin toplumsal kuruluşun yanında, bir de el sanatlarının ve organik enerjiye dayanan orta çağ endüstrisinin yerleşip geliştiği kasabalar ve şehirler de Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal kuruluşunda belirli bir yer tutarlar. Küçük bir pazar kasabası olmaktan öteye gidemiyen bu orta çağ kasabalarında zanaatkarlar, küçük tüccarlar ve esnaflar tarımsal üretici olan köylülerden ayrı bir özellik gösteriyorlardı. Osmanlı İmpaatorluğu Kapitalizmin pazarı durumuna gelmeden önce bu küçük endüstriyel üreticiler bağımsız bir tabaka idiler. İpekçilik, çuhacılık ve buna benzer işlerin geliştiği şehirlerde küçük endüstri işçileri de vardı. Bu gibi kasaba ve şehirlerin — eğer batı kapitalizmi olmasaydı — büyüyüp kapitalist üretime geçip geçmeyecekleri sosyolojik yönden tartışılamaz, çünkü tarihsel oluşumu durdurulmuş ve gerçekleşmemiş bir olgu söz konusudur.

X. OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN BATI ENDÜSTRİYEL VE MALİ KAPİTALİZMİNİN ETKİSİ ALTINDA YENİDEN KURULUŞU

Osmanlı imparatorluğu onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru kendi içişleyişinin sonucu olan gelişimini yitirdi. Bu yüzyılda Batının ticari sermayesinin gelişmesi ve yayılması söz konusuydu. Önceden de belirttiğimiz gibi Batı kapitalizmi diş geçirebildiği toplumların tüm varlığını hemen yağmalıyor, diş geçiremedikle-

riyle de ticaret antlaşmaları imzalıyordu. Batı, Osmanlı İmparatorluğuna diş geçiremediği için onunla ticaret antlaşması imzalamayı daha uygun buldu. **Kapitülasyonlar,** Osmanlı Devleti tarafından lütuf olarak verilmiş bir ticaret antlaşmasıdır. Bu yüzyılda toplum kuruluşuna fetihçi düşünce ağır bastığı için ticaretçi düşüncenin yeri yoktu. Bundan sonraki yüzyıllarda ise artık bu düşünüşün doğması imkânsızdı, çünkü pazar yavaş yavaş Batı kapitalizminin eline geçiyordu. Ticari kapitalizm devresinde Batılıların istekleri, tüccarlarının mal ve can emniyeti sağlanmış olarak serbestçe ticaret yapabilmelerinden ileri gitmiyordu. Alışverişleri yalnızca toplumun zenginleriyleydi, ve amaçları ticaret sermayesini büyütmekti. Batı, endüstriyel kaitalizme geçince iş değişti. Kapitülasyonlar yeniden gözden geçirildi ve Batıda üretilen fabrika mallarının Osmanlı İmparatorluğunun her köşesinde serbestçe dolaşabilmesi için iç gümrükler değiştirildi. Bunun sonucu Batının makine üretimiyle yarışamıyacak olan yerli endüstri, yavaş yavaş dağılıp çöktü veyahut hammadde ihracçısı durumuna düştü.

Onsekizinci yüzyıldan sonraki Osmanlı İmparatorluğu ve Batı İlişkisinin tarihi; Osmanlı İmparatorluğunun Batının bir pazarı haline gelmesi ve toplumsal kuruluşun da Batının çıkarlarına uygun olarak değiştirilip yeniden kuruluşunun tarihidir. Bu oluşumun ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki durumunu Niyazi Berkesin «200 yıldır niçin bocalıyoruz?»([14]) adlı kitabından okumak gerek. Bu oluşumun sosyolojik yönden incelenip araştırılışı, Az-gelişmiş ülkelerin toplumsal işleyişi üzerine edinilmesi gereken bilgiyi vermekle kalmıyacak, neyin toplumun gerçek iç gelişimini sağlayıp neyin sağlamadığını ve dolayısıyla sömürülmeye yol açtığını gözler önüne serecektir.

Batı, Osmanlı İmparatorluğunun açık bir pazar duruma gelebilmesi için merkeziyetçi bir devletin batı türü hukuk ve ticaret ilişkilerine oturtularak kurulmasını istiyordu. Böylece devlet örgütü, Batılı tüccarların mal ve can güvenliğinin ve ticaret yapabilme serbestliğinin yerli yağmacılara ve derebeylerine karşı koruyucusu durumuna getiriliyordu. Devlet dış çıkarların koruyucusu Jandarma bir devlet oluyor, toplumun gerçek çoğunluğu

([14]) Niyazi Berkes. **200 yıldır niçin bocalıyoruz?,** Yön yayınları. İstanbul 1965.

olan köylüler, esnaflar ve işçiler bölgesel derebeylerinin, zorbaların ve çıkarcıların ellerine bırakılıyordu. Bunun sonucu sipahi derebeyliği iyiden iyiye asayişsiz bir feodal düzene dönüşmüş oluyordu. Gerçekten, sipahi derebeyliği ile feodal düzen arasında pek büyük fark yoktur. Sipahi derbeyi, kuvvetli bir devlet örgütü içinde devlete karşı bazı yükümlülükleri olan bir derebeyidir. Feodal derebeyiyse kendi bölesindeki üreticileri kendi zorbaca çıkarlarına göre istediği biçimde soyar ve onları ölmemek için yemekle belirlenen yaşama düzeyine indirir. Bu yüzden Anadolu bir isyanlar ülkesi olmuştur. Üretici köylü, çok tedirgin bir durumdadır. Kendi çıkarlarının tam tersi olan kışkırtmalara bile kapılırlar ve isyan ederler.

Tarihimizdeki ıslahat hareketlerine bir bakılırsa bunların çoğunlukla Batının istekleriyle yapıldığı ve bu hareketlerde Batının çıkarlarının güdüldüğü görülür. Bu batı isteğiyle yapılan ıslahatların yanında, ıslahatı yalnız devlet yönünden alan ve geriye dönüp devletin kuvvetli olduğu zamanlardaki gibi bir toplumsal kuruluş isteyen bazı devlet adamlarının yapmak istedikleri islahatlar da vardı. Bu devlet adamlarından hiç biri, toplumun çoğunluğunun çıkarlarına göre yapılan ıslahatların yürüyüp gelişebileceğini ve yerleşeceğini anlamış değillerdi. İlerici ıslahatlar da olmasına rağmen, bunlar daha çok yeni türeyen zorba derebeylerini yok etmeyi amaçlıyordu. Örneğin Sultan Mahmut bunu denemiştir. Fakat bu islahat hareketi de siyasi bir temizlik olmaktan öteye gidip toplumun çoğunluğuna inememiştir. Üstelik bu hareketler, çıkarcıların ve derebeylerinin tedirgin köylüyü yeniliklere karşı kışkırtmalarına sebep olmuştur. Zorbalık, asayişsizlik ve açlıktan tedirgin olan bu yoksul çoğunluk, çıkarcıların kışkırtmalarıyla kendilerine hiç bir yararı olmayan (çıkarcılara ve derebeylerine zararı olan) yeniliklere karşı çıkmışlardır. Bu çoğunluk bir **ters değerlendirme** içinde **kendi çıkarlarının tam karşıtı olan gerici çıkarların savunucusu** olmuştur. Çıkarlarının tersine hareket etmeye sebep olan bu ters değerlendirmenin, Batı kapitalizminin etkisi altma giren Az-gelişmiş toplumların tarihine özgü toplumsal bir olgu olduğu görüşündeyiz. Bizim tarihimiz bu olgunun örnekleriyle doludur ve bugün de siyasal hayatımızda bu olgunun son aşamasını yaşıyoruz. Çoğunluğun bu kendi çıkarlarına yabancılaşması olgusunun köklerini bulup ortaya çıkarmak için araştırmalar düzenlemeli. Araştırmalara

dayanılarak yöneltilen toplumsal değişim, tarihin bütün insanların mutluluğu için akışını sağlayabilir. Bu da bilim ahlâkının bir gereği.....

Endüstriyel kapitalizm Osmanlı İmparatorluğunu bir açık pazar durumuna getirerek, yerli endüstriyi yıkmış ve böylece kapitalist dünyanın iş bölümü içinde bir tüketici ve hammadde kaynağı durumuna düşürmüştü. Batının mali kapitalizm aşamasına geçişi yepyeni ilişkiler getirip, Batıda rekabetçi pazara son verilirken, büyük metropollerdeki bankalarda biriken ve yatırılacak yer arayan sermaye Tanzimat Fermanından sonra endüstrileşmeyi deneyen Osmanlı Devletine rahatça akabilirdi. Böylece artık yatırımlar yapılmaya ve liberalizm söylevleri verilmeye başlanmıştı. Batılı dostların savaşlara sürükledikleri Osmanlı Devleti kendi başına olsaydı belki de kalkınabilirdi. Fakat değildi. Bu kalkınma hareketlerinin hemen arkasından Kırım harbi geldi ve bütün yatırımlar savaş için kullanıldı. Paris Antlaşmasıyla savaş sona erdiyse de Osmanlı İmparatorluğu için yeni bir dönemni başlaması demekti bu: Osmanlı Devleti dış yardımı almaya başladı. Dış yardıma dayanan bir Tanzimat devletçiliği kuruldu. Yatırımlar plânsız yapılıyor, çoğunluk üretici olmıyan alanlara yatırılıyor ve halkı kalkındırmayı amaçlamıyordu. Osmanlı Devleti böylece hiç bir ulusa, hiç bir sınıfa dayanmıyan, Batıdan borç alarak yaşıyan ve onların dümen suyunda giden göstermelik bir devlet durumuna geldi. Hiç ödenmiyen borçlar, durmadan artıyordu. Sonunda Osmanlı Devletinin borçlarını ödeyemiyeceğini diğer devletlere bildirmesiyle Batılı sermayedarlar için yeni ve koskocaman bir kaynak açılmıştı. Alacağı olanlar birleşip «**Düyun-u Umumiye**» idaresini kurdular. Bu borçlar idaresinin sermayesi, Osmanlı devletinin borçları olacak ve işletilebilecek bütün kaynaklar işletilecekti. Bu idare öylesine işliyordu ki kazançlarından başka devletlere faizle para veriliyordu. İtalya bu idareden aldığı parayla Osmanlı Devletine karşı Trablusgarb harbini düzenlemişti.([15])

Borçlar idaresi, Türk toplumunun kalkınması ve bu kalkınmanın temeli olacak olan tüm kaynaklar Batılıların uzman ellerine verilince belirli bir ekonomik gelişmeye ulaşılacağı ve borç-

([15]) Niyazi Berkes, Aynı eser, sayfa: 36.

lar ödendikten sonra kalkınmış olarak kalınacağı sanısı içinde kurulmuştu. Oysa tam tersine, çoğunluğun yararına olabilecek hiç bir toplumsal dönüşüm yapılmadı. Bu Batılı sermayedarların işi değildi. Onlar ancak sermayenin daha iyi kazanmasını sağlıyacak değişimler isteyebilirlerdi.

Osmanlı Devletini Meşrutiyet te kurtaramadı. O sırada, sömürgeleri paylaşamamak yüzünden Avrupadaki büyük sermayedarlar kendi aralarında savaşa tutuşmuşlardı. Savaştan sonra, şimdiye dek ticari, endüstriyel ve mali kapitalizmin işleyişiyle sömürdükleri Türkiyeyi bir güzel bölüştüler ve halkın toprakları üstüne iyice yerleştiler.

XI. KURTULUŞ SAVAŞI VE MİLLİ DEVRİMCİ KALKINMA YOLU

Batı sömürgeciliği çok ileri gitmişti. Halkın toprakları üstüne gelip yerleşmek, halkın yüzyıllardır göremediği kapitalist sömürmeyi onların gözleri önüne sermek demekti. Diyalektik bir işleyişle, sömürgecilik kendi yıkımını hazırladı. Çünkü bu son durumda halk, Sosyolojik bir olgu olan Kurtuluş Savaşına girişecekti. Atatürk'ün önderliğinde sömürgecilik yıkılıp bu savaş kazanıldığında, halk iliklerine kadar soyulmuş ve alabildiğine yoksuldu. Toplumsal bir devrimle Ortaçağ toplumsal kuruluşu değiştirilmeli ve tarım teknolojisi geliştirilip ürün artırılırken geniş endüstriyel yatırımlara gidilmeliydi. Bütün bunlar yapılırken tam bir millî bağımsızlık içinde bulunulmalı ve dış borçlanmaya gidilmemeliydi, çünkü ödenecek borçlar bitmemişti daha. Milli kurtuluş savaşını vermiş bir halk için bağımsızlığı titizlikle korumak ve dış borçlanmaya gitmemek kolayca sağlanabilecek birşeydi. Bu alanda az aldanılırdı artık, çünkü sömürgecilik yeterince denenmişti.

Gerçek sorun kapitalizmin çıkarlarına göre yılarca işlenip biçimlendirilmiş olan yoksul toplumun nasıl kalkındırılacağı idi. Tarım teknolojisinde devrim yapılmalıydı; endüstri devrimi gerçekleştirilmeliydi, ortaçağ mülkiyet kalıntıları değiştirilmeliydi; toplumsal adalet sağlanmalıydı. Üstelik bütün bunlar çok kısa bir zamanda yapılmalıydı, çünkü gecikiş bu dünya lişkileri içinde, içte ve dışta yeniden yıkılışa götürebilirdi. Gerçekten zor bir işti bu. Elinde ne bir toplumsal araştırma verisi vardı, ne de şimdiye kadar böyle bir kalkınış hareketine girişilmiş-

ti. Hiç örneksiz, elde yapılmış bilimsel araştırma olmadan şartların zoru altında girişilmiş bir kalkınma hareketidir bu. İşte Milli Devrim Hareketi ve Kemalizm ilkeleri böyle şartlar altında doğmuştur. Batıda ortaçağ, kapitalizmi geliştiren bir burjuva sınıfı tarafından yok edilmiştir. Türkiye'de ise böyle bir sınıf yoktu. Bir yanda aşiret reisleri, derebeyi kalıntısı toprak ağaları, şeriatçılar ve Osmanlıcılar büyük bir azanlık; öte yanda köylü süyle, işçisiyle, esnafıyla halk büyük bir çoğunluktu. Böylece Kemalizmin en önemli ilkesi halkçılık ilkesi oldu. Halk yoksuldu ve kendi gelişmesini yapamazdı. Böylece kalkınma devletçilik yoluyla gerçekleştiricekti.

Milli bağımsızlık, halkçılık ve devletçilik Kemalizmin ana ilkeleri oldular. Bu kalkınma yolu kapitalist bir kalkınma yolu değildir. Toplumda kapitalizm için gerekli olan sınıfsal yapı yoktu. Bu sınıfları yaratalım ve kapitalizmle kalkılalım der demez milli bağımsızlık elden gidecek ve yeniden sömürge durumuna düşecektik. Bu sosyalizm de değildi. Bu Az-gelişmiş ülkelerin tarihinde ortaya çıkan ve ana ilkeleri sömürgeciliğe bir kurtuluş savaşıyla son veriş ve milli devrim hareketi olan bir kalkınma yoludur. Ne kapitalist ve ne de sosyalist olan bu kalkınma yoluna, Oskar Lange, **Milli Devrimci Kalkınma yöntemi** adını veriyor, Milli devrimci gelişim yolu ilk defa Türkiye'de doğmuş ve Batı sömürgeciliğine karşı kurtuluş savşı veren diğer ülkeler tarafından benimsenmiştir. Bugün kalkınış yolunun en önemli ilkelerinden olan halkçılık ağızda kalan laf, devletçilik bir azınlığın koruyucusu ve zenginleştiricisi demek, devrimcilik ise adını ağza alanları suçlu duruma düşürecek kadar yadırganır olmuştur. Kapitalizmin bu yeni-sögürgecilik aşamasında ekonomik bağımsızlığın da yavaş yavaş elden gittiğini bazı olaylar ortaya seriyor. Milli devrimci kalkınış yolu, yukarda saydığımız yönlerden ve toplumsal adaleti sağlayamayışı yüzünden doğduğu yer olan Türkkiye'de başarısızlığa uğramıştır. Bu başarısızlığın nedenlerini bulup ortaya çıkarmak bugünkü Az-gelişmiş ülkeler için çok önemli bir sorun, çünkü bu bir deneyin sonuçları gibi onların hareketlerine yön verecektir. **Toplumsal bilimlerin ödevi bu deneyi yeterince değerlendirmek ve değişkenleri bulup ortaya çıkardıktan sonra diğer toplumlardaki işleyişlerine bakarak bu değişkenleri denetleme olanaklarını kollamaktır.** Bu çağ toplumsal bilimlerin çok gerekli olduğu ve en çok gelişebileceği bir çağdır.

Milli devrimci kalkınış yolu deneyinin tarih içindeki işleyişini kısaca özetliyerek başarısızlığın nedenlerini bulmaya çalışalım. En baştan kurtuluş savaşı, kurulu düzendeki sömürülmesini, yoksulluğunu, kısacası tedirginliğini değişmez sayan, olağan bulan bir halkın vatanının düşmanlar tarafından parçalanmasıyla varlığının tehlikeye girdiğini görerek bir baş kaldırmasından başka birşey değildir. Endüstriyel toplum işleyişinin içinde akılcı düşünüşü geliştirememiş, toplumsal değişmeyi yaşamadığı için olağan saymamış olan bir halk ancak baş kaldırabilir.

Bu ne Fransa'da olduğu gibi bir burjuva devrimi, ne de bir işçi devrimidir. Bu, toptan tutsaklık altına girdiğini gören bir halkın başkaldırmasıdır. Bu baş kaldırış askerlik yönünden çok iyi yönetildi ve halkın üstüne yaşadığı toprak kurtarıldı. Halk uzun bir değişmezlik uykusundan uyanıp ilk defa padişahın ya da imparatorluğun çıkarına olmıyan bir savaş vermişti. Endüstrileşme aşamasına gelip bilinçleşmemiş bir halktan bundan fazlası beklenemezdi. Halk hareketliydi ve baş kaldırmıştı, bu büyük bir toplumsal dönüşüme ve devrime çevrilebilirdi. Dışa karşı olan ilişkilerde bu yapıldı. Emperyalizmin tüm ekonomik çıkar bağları ve istekleri sökülüp atıldı. Siyasi bağımsızlıktan daha önemli olan ekonomik bağımsızlık kazanıldı, ve yabancı işletmeler millileştirilip devletleştirildi. Kapitalizme olan tek bağ Osmanlı İmparatorluğunun yüklediği borçları ödemek zorunda oluşumuzdu. Çok kuvvetli olan kapitalist devletler bunu kabul ettirmişlerdi.

Asıl önemli iş bundan sonra başlıyordu: Ekonomik bağımsızlık ancak diğer devletlerin ulaştığı ekonomik kalkınma düzeyine varmakla mümkündü. Bu, beşyüz yılda ulaşılan toplumsal iş bölümünü akılcı yoldan işleyen toplumsal örgütlenmeyi, kısacası şehirleşmeyi ve onun temeli olan endüstrileşmeyi sağlamak ve tarımsal emek üreticiliğini artırmak demekti. Bu beşyüzyıllık gelişmeyi yirmibeş ya da elli yılda gerçekleştirmenin bugün mümkün olduğunu biliyoruz. Bunun için toplumun da, doğada olduğu gibi kendine özgü kanunları olduğunu, bu kanunları bulup bilerek doğayı teknolojiyle değiştirdiğimiz gibi toplumu da değiştirebileceğimizi ve değişimi yöneltebileceğimizi kabul etmek gerek. Çevremizi nasıl makineli teknolojiyle değiştiriyorsak, toplumu da toplumun kanunları göz önünde tutularak yapılan bir toplumcu plânlamayla değiştirmek mümkündür. Toplumcu plân

toplumsal değişmenin bir teknolojisidir ve şartı toplumun işleyiş kanunlarını iyice bilerek, kendi haline bırakılmış ve azınlığın yararına işleyen bir tekelci kapitalist pazar yerine çoğunluğun çıkarına işleyen bir toplumcu yapı kurmaktır. İşte kurtuluş savaşını devrimci bir yöne yönelten Atatürk'ün, bu toplumun işleyişini ve hareket kanunlarını bilerek plân yapacak bilim adamları kurultayı yoktu. Bu plânlayıcı kurultay olmadığı gibi uygulayıcı kadro da yoktu. Atatürk, bu kurultayı ve kadroyu yetiştirmeyi gençliğe yani gelecek kuşaklara bıraktı. Atatürk, etrafını saran yerleşik çıkarcılarla ve Osmanlı kafası olan devlet adamlarıyla bunun gerçekleştirilemiyeceğini düşünmüş olabilir. Tek ilerici kuvvet ordu ve bir avuç toplumcu aydınlardı. Milli devrimci kalkınma yolunun başarısızlığa uğramasının baş nedeni şu yukarda deyimlediğimiz pazarın yerini alacak bir plâncı bilim adamları kurultayının ve bunu uygulayacak kadronun yokluğudur. Bundan sonraki satırlarda eğer bu kurultay olmuş olsaydı, ekonomi politiğin ve sosyolojinin kullanılmasıyla neleri değiştirebileceğini ve gerçekleştirebileceğini söylemekle yetineceğiz.

İlk başta yapılacak şey toplumsal yapıyı değiştirmekti, çünkü kurulacak bütün kurumlar içinde bulundukları yapının biçimini alırlar. Ortaçağ toplum yapısını değiştirmeden yeni kurumların ve yeni insanların kısa zamanda yaratılamıyacağı bir gerçektir. Toplumsal devrimin gerçekleşmesinin ilk şartı eski mülkiyet ilişkilerine dayanan üretim ilişkilerini kökünden değiştirmektir. Bu kurtuluş savaşından sonra kolayca yapılabilirdi. Derebeyleri, eşraf, toprak ağaları ve çıkarcı tüccarlar azınlıktaydı. İlerlemiş tarımsal üretiminin sonucu olan derebeylik mülkiyeti yapısını değiştirmek çok şeyi değiştirecekti. Bir kere bunu yaparkenki tarımın makineleştirilmesi zorunluğu, şehirlerde plânlı bir endüstrileşmeyi gerektirecekti. Makineleşme sonucu tarımsal üretimden artan iş gücü şehirlerdeki endüstriye işçi olarak aktarılacaktı.

Kemalizmin ya da milli devrimci kalkınma yolunun devletçilik, halkçılık ve devrimcilik ilkeleri yukardaki işi başarabilirdi. Fakat, daha kurtuluş savaşı sırasında «halk çoğunluğunun çıkarlarına yönelmiş her işletme devletleştirilecektir.» biçiminde Atatürk'ün dile getirdiği devletçilik 1930'lara kadar uygulanamadı. Bunun nedenleri çeşitlidir.

Bu tavizler sırasında Batı pek birşey yitirmiyordu,yitiren kurtuluş savaşı veren ülkelerdi. İkinci baskı içteki toplumculuğa karşı ve liberal eğilimli devlet adamlarının baskısıydı. Bunlar kuvvetlerini, kaldırılmamış olan yerleşik çıkar kümelerinden alıyorlardı. En önemli etkense bir devrimci parti olan Halk Partisinin diğer kurulan ve kapatılan partilerin etkisi altında yerleşik çıkar kümelerini partiye alarak yozlaşmasıdır. Bu sıralarda köylerde, kasabalarda ve şehirlerde parti bir zenginleşme aracı olarak görülmeye başlandı. Böylece ortaçağ toplum yapısının eğemen kümeleri parti içinde yerlerini aldılar. Köylünün gözünde parti kendi içlerinden bazılarının zenginleşme ya da nüfuz kazanma aracı, devletse vergi toplayıcısı ve jandarma dayağıydı.

Halk partisinin devrimci, halkçı ve devletçi ilkelerinin birazcık etkili oluşu daha bazı çıkar kümelerini içine almayı önlemişti. Çok partili demokrasi bu çıkarcıların yeni kurulan bir partiye dolmasını sağladı. Bozulmuş devletçilikten ve jandarma dayağından tedirgin olan halk kendilerinin yararına bazı değişiklikler getireceği umuduyla bu yeni partiyi destekledi. Yavaş yavaş kapitalistleşen toprak ağalarıyla yeni çıkan kapitalistler bu partiye tüm nüfuzlarıyla katıldılar. Tanzimat devrinden beri gelişen ve devrimlerle süsturulan bütün boş ideolojiler bu partiye akın etti. Daha önemlisi dış borçlanmanın Osmanlı İmparatorluğunu nasıl sömürgeleştirdiği unutulmuşcasına dış yardıma sarılmıldı. Bu partinin kurulduğu yıllarda Avrupa ekonomisi ikinci dünya savaşı sonucu dümdüz olmuştu. Amerika, kendine karşı kuvvetlerin yayılmasını önlemek için Avrupayı kalkındırmayı amaçlıyordu. Amerikanın bu hareketine Türkiye de katıldı. Amerika Türkiye'ye yardım eder görünüyorduysa da gerçekte Türkiye Avrupaya yardım ediyordu (27 mayıstan sonra bütün altın stokunun Avrupaya akmış olduğunu gördük) Kore harbinin oluşu ve enflâsyon, içerde görünüşte bir bolluk yarattı [16]. Islahatçıların başarısızlıkları halkı yeniliğe düşman yapmıştı. Halk partisinin başarısızlığı da halkı devletçiliğe düşman yaptı. Yeni parti halkı devletin baskısından görünüşte kurtararak bu tedirginliği körükledi. Devlet örgütünü de bazı insanların çıkarları için kullanmaya başladı. Halk yeniden çıkarlarının tersine hareket etmiye yöneltildi.

---

[16] Niyazi Berkes, aynı eser, sayfa: 150-167 arası.

Bugün Türkiyede'ki toplumsal kuruluş dünya kapitalist iş bölümünün gereklerine göre düzenlenmiştir. Bu, şu son yirmi yıldaki iç değişmelerin ve dış zorlamaların ya da sürüklemelerin sonucu olmuştur. Çağımızın yeni sömürgeciliği kendi yeni yöntemleriyle toplumları kıskıvrak bağlayıvermesini çok iyi başarıyor. Büyük kapitalist devletler bir ülkeyi kendi iş bölümleri içine alıp onu hammadde ve iş gücü yönünden sömürmek istedilermi o ülkeye para yardımı yapıyorlar. Kalkınmak için dış yardım deniyor buna .Bu yardımı alanlar ülkenin yoksul ve yatırım gücü olmıyan halkı değil elbette. Feodalizmden dönüşmüş çıkarcılar ve yeni türemiş kapitalistler bu dış yardımı alıyorlar ve halk için en çok gerekli olan alana değil de en çok kazanç getiren alana yatırım yapıyorlar. Ve böylece bu kapitalistler sermayeyi dışarıdan aldıkları için sermayeyi verenin güdümüne giriyorlar ve ülkenin yönetimine ağırlıklarını basıyorlar. Bunlar, batıda gördüğümüz bir teknolojik devrim yapan, bir kültür yaratan burjuvalardan değildir. Bunlar her yönden büyük kapitalist devletlerin uyduları olan «komprador burjuva» lardır.

XII. TÜRKİYE'NİN BUGÜNKÜ TOPLUMSAL KURULUŞU

A) ŞEHİRLERİN DURUMU :

Kapitalist iş bölümü içine girmek ve bağımsızlığı yitirmek siyasal olduğu kadar ekonomik ve sosyolojik bir olgudur. Endüstriyel kapitalizmin gelişimini anlatırken Manchester örneğini vermiştik. Mali kapitalizmin işleyişini anlamak için şehirler arası ilişkileri düşünerek ortaya çıkan şehirler hiyerarşisini (dikine dizi) gözden geçirelim. Bir mıknatısın kuvvet alanı olduğu gibi bir şehrin de kuvvet alanı vardır. Bir büyük şehir kendi çevresindeki küçük şehirleri, kasabaları ve köyleri etkisi altına alır ve her bakımdan onları kendi işleyişine uydurur. Şehir etrafmdanki bütün yerleşim yerleri şehre bağlı duruma gelirler, farklılaşıp ihtisaslaşırlar. Büyük şehir onları öylesine düzenler ki onlar bir tek şey üretiminde ihtisaslaşırlar ve diğer bakımlardan büyük şehre bağlı kalırlar. Büyük şehrin böyle denetleyip etkileyebildiği alana bu şehrin «başatlık alanı» veya etki alanı denir. Bu etki alanının genişliği haberleşme ve ulaştırma araçlarının çokluğu, hızı ve şehrin denetleme gücünün büyüklü-

güyle orantılıdır. Şehrin denetleme gücü ne kadar büyük, ulaştırma ve haberleşme araçları ne kadar gelişmişse şehir o kadar geniş alanı etkileyip denetler (kontrol eder).

Çağımızda bir şehrin denetleme gücünü belirleyen şey şehrin iş alanının yapısında saklıdır. Şehirlerde belli başlı iki alan vardır: **Yerleşme alanı ve iş alanı.** Şehrin büyümesi iş alanının büyümesiyle belirlenir. Şehir Sosyolojisi, bu iş alanının büyümesini ve iş alanıyla yerleşim alanı arasındaki ilişkileri uzun uzun inceler. Kısaca söylemek gerekirse günümüzde iş alanı, **en düstriyel ve tarımsal üretim kararlarının alındığı ve sermaye haketlerinin denetlenip yönlendirildiği yerdir.** Rekabetçi kapitalizm aşamasında kararların alınışı otomatik olarak pazarın işleyişine bağlıydı. Tekelci kapitalizm aşamasındaysa, tekelci kapitalistlerin oturduğu ve sermayenin biriktiği bankaların bulunduğu iş alanı karar alma yeri ya da beyin oldu. Çözümlemeyi sürdürüp derine inmek gerekirse, büyük metropollerin iş alanında alınan kararlar, sermayeye ilişkin her hareketi- seçimlerden hangi kitabın basılıp hangisinin basılmamasına kadar olan her hareketi -dolaylı olarak da olsa denetleyip yönlendirir .Bu çağın özgürlük filozofları bunu böylece bilmeliler. (Geçerken şunu da söyleyelim, bu korkunç denetlemeden kurtulmanın tek yolu denetlenenlerin kendi aralarında sermayeye karşı bilinçlenip örgütlenmeleridir)

Bu denemenin başından beri emek üreticiliğinin teknoloji yoluyla artırılmasının artı-ürünün miktarını belirlediğini ve bu artı ürününse kapitalist işleyişin sonucu artı-değere ve oradan da sermayeye çevrildiğini belirtmeye çalıştık. Bir toplumun büyümesinin, son çözümlemede, artı - ürün üretimine bağlı olduğunu da belirttik. Çağımızda, bu ilişki şu duruma dönüşüyor: Bir iş alanı ne kadar çok sermaye hareketini denetleyip yöneltirse etki alanı o kadar çok geniş olur ve etki alanına giren şehirleri ve toplumları geriden ve insanların bilincine zor varacağı kadar derinden denetler ve yönetir. Bu derinden denetleme, ancak, insanlığın gelişimini tarih içinde inceleyip günümüze kadar getirdiğimizde farkediliyor. Çağımızda Ekonomi Politik ve Şehir Sosyolojisi bilimleri bu denetlemeyi yeterince açığa çıkarmış durumdadır.

Şehirlerden NewYork ve Londra gibi mali kurumların merkezlerinin olduğu yerler Metropolitan şehir ya da büyük şehir olarak en büyük denetleme gücüne sahip oluyorlar ve denetleme güçlerine göre dizilen şehirler piramidin en üstünde bulunuyorlar. **Şehirlerin etki ve denetleme güçlerine göre olan bu dikine dizi günümüzün alabildiğine gelişmiş ulaştırma ve haberleşme araçları yoluyla tüm Az-gelişmiş ülkelerin şehirlerini de içine almıştır** .Bu dikine dizi aynı zamanda şehirler arası bir iş bölümünü de yansıtır. **En alttaki Az-gelişmiş ülke şehirleri hammaddeyi ve insan gücünün yarattığı artı-ürünü artı-değere çevirip en üstteki kapitalist ülke şehirlerine gönderir.** En üsttekiler de bunun karşılığı olarak hizmet kurumlarını göndermekle yükümlüdürler, fakat bu hizmet kurumları kapitalist ülkelerin sınırları dışına çıkmaz. Çıksa bile komprador burjuvaziye kadar gelebilir, hammaddelerle iş gücünün sahibi olan Az-gelişmiş ülkelerin yoksul halk çoğunluğu hiç yararlanamaz. Yeni sömürgeciliğin ve dünyadaki toplumsal farklılaşma sonucu az gelişmiş ülkelerin yoksullaşmasının Şehir Sosyolojisi yönünden kısa çözümlenişi budur işte.

Bunun böyle olduğunu İngiliz, Fransız ve Amerikan Ekonomoci ve sosyologlarının çoğu söylüyor ve açıklamaya çalışıyorlar. (Bunlardan Paul Baran'ın, Maurice Dobb'un ve Paul Sweezy'nin kitapları oldukça derin çözümlemelerle doludur) Sosyolog Bert Hoselitz, şehirlerin dikine dizilişindeki temel ilkeyi pek farketmemekle birlikte (Generative and Parazitic cities) ([17]) adlı yazısında dünya şehirlerini ikiye ayırıyor. Çevresine hizmet kurumlarıyla yararlı olan şehirlere **üretici şehir** (generative city), çevresine pek yararlı olmayıp çevresini sömüren şehirlere **parazit şehir** (parasitic city) adlarını veriyor. Üretici şehirlerin gelişmiş kapitalist, parazit şehirlerin de her nasılsa kolonilerde ve Az-gelişmiş ülkelerde olduğunu söylüyor. Biz bunun nasılını yukarda açıkladık. Bir kere daha söylemek gerekirse: Az-gelişmiş ülkelerdeki ve sömürgelerdeki şehirler çevrelerinin hammaddesini ve insan gücünü toplamakta ve artı-ürünü artı-değere çevirerek yukardaki metropolitan şehirlere göndermektedirler. Göndermek zorunda kalmaktadırlar, çünkü onların denetlemesi ve et-

([17]) Bert Hocelitz. **Sociological aspects of Economic Growth** Free Press of Glencoe, 1960, New York, sayfa: 185-225 arası.

kisi altındadırlar. Bu Az-gelişmiş ülke şehirleri bir sömürülme aracı oldukları için gerekli yatırımları yapamamakta ve çevrelerine gerekli hizmet kurumlarını sunamamaktadırlar. Yapılan yatırımlar da halk için gerekli alanlara yapılamamakta ve böylece endüstrileşme tam olmadığı için şehirleşme de **sözde-şehirleşme** olmaktadır. Türkiye'de olduğu gibi tarımda beslenemiyen nüfus şehirlere akmakta, fakat bu iş gücü üretici endüstrilere yöneltilmediği için çok düşük gelirli Gecekondular kurulmaktadır. Bir yanda kaloriferli apartımanlarda yaşıyanlar, öte yanda ölmiyecek kadar yemek düzeyinde yaşıyan gecekondulular. İşte çağımızın toplumsal farklılaşması ve zıtlaşması budur. **Gecekondulaşma ve Yoksullaşma kapitalist iş bölümünün olduğu kadar Az-gelişmiş ülke yöneticilerinin sorumsuz ve plânsız hareketlerinin de sonucudur.**

B) KASABALARIN DURUMU:

Kasabaların bugünkü durumunu inceleyecek olursak, Türkiyede'ki toplumsal kuruluşu daha iyi anlamış olacağız. Kasabanın işleyişini Mübeccel Kırayın **Eğerli araştırmasından** yeterince biliyoruz. 1900'lerden günümüze kadarki toplumsal kuruluş değişmesi Türkiye'yi feodal toplum olmaktan çıkarmıştır. Bu yeni kuruluş tam olarak kapitalist toplum kuruluşu da değildir. Türk toplumu bugün **geçiş** durumundadır. Kapitalizmin kazanma ya da kar etme yanı vardır, fakat yatırım yapma yanı yoktur. Bir burjuva sınıfı ortaya çıkmıştır, fakat bunların kültürü ya ortaçağ kalıntısıdır, ya da dışardan özenmedir. Toplum için açılması gereken hizmet kurumlarının hiç birisi tam anlamıyla açılmamış ve halk çoğunluğu tüccarın, ağanın ve politikacının aracılığına bırakılmıştır. (Köyde ağanın, kasabada tüccarın ve şehirlerde politikacının büyük nüfuz ve etkisini bu kimselerin yüklendikleri aracılık ilişkisinde aramak gerek. Böylece feodal devrenin imtiyazlı kişileri yeni yapıda kendilerinin çıkarlarına uygun fonksiyonlar yüklenmekte ve nüfuzlarını daha da genişletmektedirler. Bu halkla devletin tam kaynaşamadığı Az-gelişmiş ülkelere özgü bir olgudur ve yarı endüstrileşme ve şehirleşmenin sonucudur). Para ekonomisi girmiştir, fakat alışverişte bile feodal devrenin insan ilintileri söz geçirmektedir. Yani çoğunluk köylü ve işçi olan vatandaşlar parayla alışveriş yapmamakta tüccarın ya da bakkalın etrafına kümelenmekte ve alışveriş dü-

zenini tüccarın (ya da bakkalın) keyfine ya da tekeline bırakmaktadırlar. Bu feodalizm kalıntısı bir ilişkidir ve küçük üretici ya da işçi olan çoğunluğun alabildiğine sömürülmesine yol açmaktadır. Başarı kazanan daha iyi ve daha ucuz mal üretip satan değil, tüketiciyi herçeşit yolu kullanarak kendine bağlayabilendir. **Bu Az-gelişmiş ülkelere özgü feodalizm-kapitalizm karışımı bir çeşit tekelciliktir.** Kapitalizmin son ve en kötü aşaması olan çağımızın **tekelci (monopolist) üretiminde** de kapitalist, elinde hazır olan imkânları kullanıp çok üretmez, çünkü çok üretirse fiat düşecek ve az kazanacaktır. Böylece tekelci kapitalist kendi kazanç amaçları için toplum yaşayışı bakımından çok gerekli olan kaynakları kapar ve israf eder. Üstelik, eğer var olan teknolojiyle yatırım yapmışsa ve bu arada yeni daha iyi bir teknoloji ortaya çıkmışsa onu uygulamaz ve uygulattırmaz, çünkü önceki yatırımın değeri düşecektir. Böylece tekelci kapitalizm teknolojik gelişimi de durdurma eğilimindedir, daha iyiyi ve daha ucuzu üretmek için teknoloji geliştiren kapitalizm tarihe karışmıştır. (Bunun böyle olduğunu çağımızın bütün ekonomicileri ve bu arada Oskar Lange ([18]) yeterince açıkladılar.) İşte bizdeki iş ve ticaret hayatı da kapitalizmin bu en kötü aşamasının bazı özelliklerini taşımaktadır.

Kasabalarda büyük tüccarlar veya bakkallar vardır. O çevrenin tüm küçük üreticilerini çeşitli yollarla kendilerine bağlamışlardır. Küçük ürecitilerin getirdikleri ürünü onlar satın alır kendi istedikleri fiattan ve köylülere onlar satar her çeşit malı yine kendi istedikleri fiattan. Bu mümkündür, çünkü üretici alışverişi veresiye yapmakta ve alışveriş defterini tüccar tutmaktadır. Küçük üretici ve aynı zamanda tüketici olan köylü nakit parayla alışveriş yapmamakta, yapamamaktadır. Bağlanmıştır «ağam »dediği tüccara feodal ilişkilerle. İşte tekelci kapitalizmle, bizim **geçiş ticaret ilişkileri** arasındaki fark budur. Tekelci kapitalist, kendi alanında tüm üretici kaynaklara sahip olduğu için ve ona karşı çıkacak rakipleri temizlediği için istediği fiattan satar, bizim Az-gelişmiş ülke ticaretindeyse tüketici ve aynı zamanda üretici olan köylü tüccara ya da ağasına feodal ilişkilerle bağlanmıştır. İşte bunun için aracı tüccar ya da ağa

([18]) Oscar Lange, **Sosyalizmin Ekonomi Teorisi,** Ataç kitabevi, 1966, İstanbul sayfa. 97-100 arası.

köylüler üstünde büyük nüfuz ve etkiye sahiptir. (Köylünün niçin kendi çıkarlarına zıt çıkarları savunan partilere oy verdiğini birazda burada aramak gerek.)

Yukarda söylediklerimizi araştırma sonuçlarıyla pekiştirelim. Elimizde Ereğli araştırması var. 1830'larda Ereğli'de Ayanlık vardır, yani padişahın temsilcisi, onun adına, bu bölgenin artı-ürününü toplar. O zamanlar, bu bölgeyi etkisi altında tutan iki aile vardır. Bu, feodal ilişkilerin verdiği bir nüfus ve etkidir. Bu yıllarda ailelerin birisine ait köyde kömür bulunur. Bulan köylü, Uzun Mehmet, öldürülür ve aile kömür işletmesine el atar. Diğer aile de maden direği işletmeciliğine başlar. Böylece, feodal nüfus endüstriyel işletmecilik yoluyla o bölgenin hayatını kontrol etmeye dönüşür. İşte bu yıllarda köylü ağanın ocağında çalışmakta ve aldığı parayı ağanın dükkanında alışveriş yaparak ağaya bırakmaktadır. 1870'lerde köylü, ferman çıkarılarak, zorla bile ocakta çalıştırılmıştır (mükellefiyet kanunu). 1923'ten sonra bu ailelerden en nüfuzlu olanının işletmesine, ödemediği vergiden dolayı, el konulmuş ve aile İstanbula göçmüştür. 1925' ten sonra gelen yeni devrede önemli iş kıyıdaki kömürü alıp denizdeki gemilere yüklemektir. Bu devrede, karada hamal ve işçi olarak çalışanların hayatlarını denetleyen, kayık sahiplerinden dört aile en önemli olarak ortaya çıktı ve nüfuz kazandı. Kömür devletleştirildikten sonra ticaret ilişkileri oldukça gelişti. 1940'tan ve İkinci Dünya savaşından sonraki yıllar tüccarların gelişimi için tam bir ortam oluyor ve bugünün köylüyü etrafında kümeleyen tüccarları ortaya çıkıyor. Bir azınlığa zenginleşme imkânı verip bir çoğunluğu yeni bağlarla bağımlı duruma getiren şu Az-gelişmiş ülkelerin geçiş düzenini iyice anlamak gerek. Bunun için Mübeccel Kıray'ın Eğerli araştırmasından «Köylü Tüccar ilintisi» kısmını olduğu gibi buraya alacağım:

Ereğli bölgesinde her köylü bütün ihtiyaçlarını kasabadan, kasabada da belirli bir tüccardan gidermektedir. Bazan bütün köy bir tüccara gider. Böyle hallerde o tüccarın o köy üzerindeki nüfuzu ve etkisi, çok kere, muhtardan, jandarma kumandanından hatta kaymakamdan fazladır. Bazan aynı köyün türlü grubları kasabanın türlü tüccarı ile alış veriş ederler. O zaman tüccarın nüfuzu sadece alış veriş eden köylü üzerindedir. Köylünün kendisi, karısı, kızı ya da ailesinden kim varsa, kasabaya in-

diği zaman ihtiyaçlarını kendi tüccarlarının dükkânından veresiye olarak alırlar. Bu borç yalnız tüccar tarafından kaydedilir. Ödenmesinin belirli birkaç yolu vardır. Bunlardan birincisi, bir grub köy tarafından yetiştirilen ve büyük şehirlere ihracı para getiren çilek mahsulüdür. İkincisi, gene ihracı bir değer olan kerestedir. Bu iki ürüne mahsuben borçlanma, büyük ihtiyaçları karşılar. Üçüncü ödeme yolu kömür işçiliğinden alınan gündeliklerdir.. Köylü, havzanın işçi programına uygun olarak bir ay kömürde çalıştıktan sonra köyüne dönerken tüccarına uğrar, kazancının büyük bir kısmını borcuna, bazan tekrar alacağı mallara mahsuben yatırır. Köyde kaldığı bir ay zarfında kendisi, ocağa gittiği zaman ailesi, yani iki ay, evinin ihtiyacını gene borçlanarak aynı tüccardan sağlar. Ve bu fasit daire böylece devam eder. Bu mekanizma, kasabadaki bir çok küçük esnaf ailesi için de böyledir.

Bölgede özellikle kadınların yetiştirip sattığı tavuk, yumurta sebze, meyva ya da av derisi gibi sekonder ürünleri dahi köylü, daha iyi fiatla başkasına satmaktansa, tüccarına götürmeyi tercih eder. Böylelikle ağa ya da tüccar hem kendi malını kendi tesbit ettiği şartlar ve terimlerle satar, hem de köylünün para edecek ürünlerini, gene kendi koyduğu fiattan alır .Bu alış verişte kredi, faiz, ve benzeri terimler gene tüccar tarafından kararlaştırılır. Bu muamelenin hiç bir formel tarafı yoktur. Hesap muhasebesi, tüccar tarafından küçük küçük defterlere sadece kendinin anlayacağı işaretlerle tutulur. Gerektiği zamanlarda köylüye ya da kasabalıya bildirilir. Dolayısıyla hem köyde hem de kasabada hayatı kontrol eden grub, faraza Eğerli Kömür İşletmesi değil, büyük tüccar olur.

Köylü-tüccar ilintisinin temeli ve en bariz tarafı, bu alışveriş ve borçlanma mekanizmasıdır. Fakat sadece ticari ilintinin yanında onu destekleyen ve yaşatan diğer ilinti ve fonksiyonlardan da söz etmek gerekir. Köylünün, mahsulün yetiştiği devre dışında paraya ihtiyacı çoktur. Bunu en kolay tüccarından temin etmektedir. Gerekli parayı gerektiği anda hiç bir formaliteye ihtiyaç göstermeden tüccarı verir. Daha sonra çok yüksek faiz ödese, bütün geleceğini onun eline teslim etse de o anda ihtiyacı olan parayı hemen temin etmesinin köylü için hayati önemi vardır. Köylüler pek bankaya gitmek istemezler. Onların tabiri ile banka «gemisi yüzene yardım» edermiş, «yalpalayana»

değil. Bunun dışında tüccar, köylüsüne, kasabadaki başka müesseselere işi düştüğü zaman yol gösterir ve akıl verir. Mahkeme işlerine bakar, avukat bulur. Hastalandığı zaman hangi doktora gideceğini söyler, ilâçlarının aldırır v. b. Çok kere de bu işleri için gerekli masrafları görür ve bunları da borç hanesine kaydeder. Kız, oğul evlenmelerinde, ölümlerde, nizaya düşmüş köylüleri uzlaştırmakta fonksiyon görürler...

Dikkat edilirse, bu ilintiler modern sınai bir düzenin tamamiyle merkantil ve anonim ilintilerinden farklı bir münasebet şeklidir. Her şeyden önce tüccar ve köylü yüz yüze şahsi temas halindedir. Sonra, toplumda sosyal sigorta ve sosyal dayanışma fonksiyonlarını, ahbaplık ve şahsi temas seviyesinde üzerine almıştır. Bu fonksiyonlar feodal devrenin toprak ağalarına has fonksiyonlardır. Buna rağmen bu davranışlar, tüccarı, feodal bir düzenin parçası haline getirmez. Ereğli tüccarlarının zihniyeti, şahsiyet iticileri, her hangi bir büyük şehir tüccarmınkinden farklı değildir. İş hayatında her zaman daha fazla kâr etmeyi ve işlerini geliştirmeyi düşünürler. Müşterileri ile ya da köylülerle temaslarında önde gelen endişe de budur. Sosyal yardımın vazifeleri olduğu hakkında bir kanıları yoktur. Bahsi geçen yardımları da, yüz yüze insan münasebetleri sürdürmeleri de, bunda işleri için fayda gördüklerinden yaptıklarını açıkça kabul ederler. Bu özellikler, tüccarların, yardım fonsiyonlarını, yeni bir düzenin adamı olarak ifa ettiklerini gösterir...

Bu hal Ereğli'de yeni bir düzenin, eski feodal düzenle uyuştuğunu, feodal bünyeye has bazı özelliklerin kalıntılar olarak fakat gene de fonksiyonal bir parça halinde yeni düzenle bütünleştiğini gösterir. Burada belirli bir bünyenin belirli bir cephesi büsbütün değişmiştir. Öbür taraftan değişmeyen bir yönde bazı fonksiyonlar açıkta kalmıştır. Yeni bünyenin bu fonksiyonları görecek müesseseleri gelişinceye kadar önce beliren müessese bu fonksiyonları üzerine almış ve kendi bünyesine uydurmuştur. Bu şekilde sosyal bünyede Tampon bir müessese ve fonksiyon belirmiş yeni bir konfigürasyon meydana gelmiş, göreli bir denge sağlanmıştır. Değişmenin ileri safhasında, toprak ağalarının yukarda sözü geçen fonksiyonları tüccarların elinden, işi bu olan anonim temeller üzerine kurulmuş belirli organizasyonlara geçecektir.» (19)

(19) Mübeccel Kıray, **Ereğli,** D.P.T., Ankara, 1964, sayfa: 61-63 arası.

Kasabaların Türkiyenin her yerindeki durumu aşağı yukarı budur. Elbette yerel ve tarihi şartlara bağlı olarak değişmeler görülecektir. Bu değişmeler, yeni yapılacak bilimsel araştırmalarla ortaya çıkarılmalı ve toplumsal değişimin yönlendirilmesi için plan yapmaya girişmeden önce bütün şehirlerin, kasabaların ve köylerin toplumsal ve ekonomik yapısı genişliğine ve derinlemesine bilinmelidir. (Az-gelişmiş ülkelerin toplumcu partileri sosyolojik ve ekonomik araştırmalara büyük önem vermeliler, çünkü bilmedikleri bir alanda Avrupa da gelişmiş yöntemlere göre hareket etmeleri onları başarısızlığa götürebilir. Onlar, bu bilimsel araştırmacı ve plâncı yanlarıyla sınıf çıkarlarının savunucusu olan ve devrimci bir değişmeye gitmeyecekleri için propogandayla yetinen klâsik partilerden ayrılmalılar. Yoğun bir bilimsel çalışmayla, toplumsal değişimin yönlendirilmesinde toplumun hangi çoğunluk kesiminin gücüne dayanılacağı bulunmalıdır. Ancak bu yolla Az-gelişmiş ülkelerin yoksul halkının yüzyıllardır çektiği acı ve ezilmişlik azaltılıp yok edilebilir ve insanlık mutluluğa ulaştırılabilir. Toplumsal bilimlere dayanılarak yapılan toplumcu plânlamanın insanlık gelişimindeki yeri böylesine önemlidir işte. Bunun için tüm toplumsal bilimler iş birliği yapıp her yönde araştırmalar düzenlemeli ve artık insanlığa büyük acılar getirecek yanlış adımlar atılmasına son verilmelidir. Kısacası toplumsal değişim, Az-gelişmiş ülkelere özgü boş politikacıların kör döğüşünü andıran bocamalarıyla değil, bilimsel yöntemlerle yönlendirilmelidir. İnsanlığın bilimsel temellere dayanan bir dünya toplumu içinde örgütlenmesi doğaya (tabiata) karşı olan savaşımızı daha da güçlendirecek ve mutluluğumuzu artıracaktır. Şunu da söyleyelim, bu son söylediklerimiz bilim felsefesi ya da bilim ahlakıdır.)

C) KÖYLERDEKİ DURUM :

Geçiş düzenindeki köylü tüccar ilişkisi köyler yönünden çok önemlidir. Bu ilişki köydeki toprak mülkiyetinin yapısına, üretilen ürünün türüne ve köyün kasabaya olan uzaklığına, yani ulaştırma ve haberleşme araçlarının durumuna göre değişiyor. Eğer bir köy kendi için üretim yapıyorsa pazarla olan ilişkileri pek öyle önemli değildir; köyde küçük bir bakkal vardır, fakat önemli bir biriktirme yapamaz, çünkü köylü, kendi için üretimin önemli bir özelliği olarak herşeyini kapalı aile ekonomisine göre

kendisi üretir. Bu tür üretim ve bu tür köy, değişen toplumsal yapının, ihtiyaçların çeşitlenmesinin, ve vergilerin konulmasının sonucu azalmıştır. Yalnızca kıraç yoksul dağ köyleri bu durumdadır. Pazar için küçük üretim yapılan köyün kasaba pazarıyla ve tüccarla ilişkisini, köydeki toprak mülkiyeti ve ulaştırma araçlarının durumu belirler. Eğer köyde küçük toprak mülkiyeti, ve toprak kutuplaşmasına gitmeyi önleyen bahçecilik varsa, köy kasabaya yakınsa ve ulaştırma araçları çoksa köylü, ticaret ilişkikapitalist büyük işletmeye bırakır. İkinci kesimdeki ilk araştırlerini kasaba tüccarıyla kurar. Ereğli bunun en güzel örneğidir. Eğer köy kasabadan uzaksa, ulaştırma araçları az ise ya da pahalıysa o zaman köy bakkalı gelişir ve bir bakkal-köylü ilişkisi ortaya çıkar. Bu ilişkinin içinde sermaye biriktiren bakkal parasını toprağa ve modern tarım araçlarına yatırır. Eğer köyde önceden küçük toprak mülkiyeti var idiyse, bu yavaş yavaş kaybolur ve yerini kapitalist büyük işletmeye bırakır. İkinci kesimdeki ilk araştırmada bu türden bir köy incelenmektedir.

Köylerin bugünkü genel yapasını daha iyi anlayabilmek için bundan önceki bölümlerde geliştirdiğimiz tarihsel yaklaşımı sürdürelim. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın başlarında, Türkiyede tren ve önemli kara yollarının yakınlarındaki köyler Batı kapitalizmi için hammadde (tütün, pamuk gibi) üreticisi durumuna getirilip istihsaslaştırılmışlar, diğerleri de kendi için üretimin, yani kapalı köy ekonomisinin karanlıklarına atılmışlardır. Bu kendi için üretim yapan köylerdeki mülkiyet yapısı çeşitli olmakla birlikte genel olarak iki türdür. Birincisinde, toprak doğrudan doğruya toprak ağasınındır. Ve üretici köylü ya ortakçıdır ya da ağanın verdiğini yer içer. İkincisinde ise küçük toprak mülkiyeti vardır. Her aile elindeki ilkel üretim araçlarıyla sürebildiği kadar toprak sürer ve bütün kendi ihtiyaçlarını kendisi üretir. Bunlar çoğunluk ya dağ köyleridir, ya bir çok köyü olan derebeyinin bunları bırakıp kendi çiftliğine çekilmesi ve diğer köyleri kendi başına bırakması sonucu doğmuştur, ya da Adana da olduğu gibi yörükler pamuk üretimi yaptırmak için yerleştirilip eşit toprak verilmiştir. Sonradan yerleştirilmiş olan göçmenler de bu ikinci türe girerler. Bu iki mülkiyet türü eskiden yerleşmiş köylerde görülür. Bir de yarı göçebe aşiretler vardır. Eğer buradaki aileler aşiret resine derebeyi hukuk bağlarıyla bağlıysalar, yerleştiklerinde çoğunluk toprak

ağası olan aşiret reisinin ortakçısı olurlar, eğer aşiretteki aileler eşit güçteyse ve aşiret reisi önemsizse yerleşme sırasında herkes hayvanını satıp toprak edinir ve böylece küçük toprak mülkiyeti ortaya çıkar. Birinci dünya savaşından hemen sonraki durum aşağı yukarı budur. Bağımsızlıktan sonra para ekonomisi ya da pazar için üretim köylere girmeye başlar. Köyler, şehirlere ve kasabalara olan uzaklıklarına, ulaştırma ve haberleşme araçlarının çokluğuna ve yollara, üretilen ürünün cinsine ve toprakların verimliliğine bağlı olarak bu merkantalist harekete katılırlar. Pazar için üretimin ve modern teknolojinin giriş derecesine bağlı olarak köyler, pazara ve şehre en açık olup kapitalist üretim yapanlarından, kapalı olup kendi için üretim yapanlarına kadar basamak basamak dizilirler.

İnsanlığın helozoni bir yol üzerinde gelişimini göremeyip toplumların döngüsel olarak doğup öldüklerini savunan bazı tarihçiler, gelişimin temel ilkesi olarak insan-doğa ilişkisini ve teknolojik değişimi görecekleri yerde toplumların yalnızca çevresel şartlar tarafından yönetildiğini söylemek yanılgısına da düşüyorlar. Köylerin incelenmesinde daha ileriye gitmeden önce, tek başına çevre şartlarını ya da tek başına toplumsal üst yapı içindeki işleyişi alarak toplumların gelişim ilkesini bulamayacağımızı, bu yüzden toplum-doğa ilişkisindeki ve üretim araçları teknolojisindeki değişim bütünlüğünü kavramak zorunda olduğumuzu köylerin durumuna bakarak bir kere daha belirtelim. Az-gelişmişliğin Asya türü üretim üzerine kurulan toplumsal üst yapıdaki durduruculuğun sonucu olduğunu modeller kurarak kanıtlayan (ispatlayan) Divitçioğlu da toplumsal değişimin, insan - doğa ilişkisindeki ve üretim araçlari teknolojisindeki değişim içine oturduğunu unutarak yalnızca toplumsal üst yapıdaki tutuculuğu ele almıştır. ([20]) Bu onu zorunlu olarak durgun (statik) bir toplum çözümlemesine götürmüştür ve zaman içindeki değişim ortadan kaybolmuştur. Bu, aynı zamanda modeller yaparak çözümleme yapan burjuva ekonomicilerinin da ortak yanılgısıdır.

İlerde de göstereciğimiz gibi toprağın ve iklimin uygun olduğu yerlerdeki bazı köyler pazar için büyük çapta üretime geçmek-

([20]) Sencer Divitçioğlu, aynı eser, (30 sayfalık olan kitap okunup düşünüldüğünde bu sonuca varmamak elde değildir.)

tedirler. Fakat buna bakarak **çevreci tarihçilerin** yaptığı gibi verimliliğin ve iklimin toplumsal gelişimi belirlediğini söylemek yanlış olur, çünkü aynı iklim, aynı toprak ve üzerindeki insanlar, orada uzun zamandır yaşamakta ve pazar için üretim yapmamaktaydılar .Köylüler ancak kendilerine yetimlik üretiyorlar, artırabildiklerini de derebeyine veriyorlardı. Elbette ki bu arada kasabalara ve şehirlere aktarılan az bir miktar tarımsal ürün de vardır. Bütün bunlar küçük çaptadır, çünkü temel toplum-doğa ilişkisini sağlayan üretim araçları teknolojisi buna elvermektedir. Bu teknolojinin sağladığı artı - ürünle kurulan toplumsal üst yapı, ister Asya - türü üretim ister kölelik üretimi yapılsın, kendi içinde dengeli görünebilirse de bu böyle sürüp gitmez. Önceden de belirttiğimiz gibi ya teknolojideki bir değişim ya da başka toplumlarla kurulan ilişkiler bu dengeyi bozacaklardır. Yeni dengenin kuruluşu mutlaka ileri bir teknolojik değişimle olmaktadır. Kısaca söylemek gerekirse coğrafi çevre şartları ve toplumsal üst yapıdaki ilişkiler ikinci derecedeki etkenler. İnsanlık gelişiminin temel etkeni insan-doğa ilişkisini sağlıyan üretim araçları teknolojisindeki değişim ve bunu besleyen bilimsel ilerlemedir. Üretim araçları teknolojisindeki değişime uyarak üretim ilişkilerinin yapısı ve onun üstüne kurulan tüm toplumsal yapı değişir. Bu denemenin önceki bölümlerinde de belirttiğimiz gibi bu teknolojik gelişim, toplumsal deneylerin ve zorlukların kavramlaştırılıp sembolleştirilmesiyle büyüyen toplumsal bir aklın bilimsel sorun çözme çabasıyla mümkün olmaktadır. Bu toplumsal aklın büyümesi de zaman içinde toplumsal bir iş bölümünün artmasına ve örgütleşmenin gittikçe büyümesine, bu da teknolojik gelişim sonucu artı-ürünün biraz daha artırılmasına bağlıdır. Görüldüğü gibi teknolojik değişimle toplumsal aklın sorun çözme çabası birbirlerini karşılıklı olarak belirlemektedirler. Eğer bu karşılıklı bilirlemeyi durgunluk içindeki nesnelerin karşılıklı bağıntılarıyla uğraşan formel mantık içinde düşünecek olursanız kısır bir döngü içine düşersiniz. Eğer zaman içindeki değişmeyi ve dinamikliği anlamakla uğraşan diyalektik mantık içinde düşünürseniz temel ilkeyi yakalarsınız. Olayların diyalektik işleyişi, yeni bileşimlerle gittikçe ilerleyen ve yeni olayları ortaya çıkaran bir işleyiştir. Burada başladığın yere dönemezsin artık, durgunluk değil değişim söz konusudur. Açıklık sağlamak için bu işleyişi bir kere daha insanlık gelişimindeki yerinde görelim..

Toplumun doğa ile olan ilişkisinin yeni çıkan zorluklarla bozulduğu yerden işe başlayalım. Bu toplumsal zorluk tek tek insanların beyinlerinde düşüncelere yol açacaktır. Bu insanlar düşünürken şimdiye kadar birikmiş kavramlar ve sembollerle düşünüceklerdir, yani toplumsal bir akıl söz konusudur. Zorluk nesnel olduğu için doğa olaylarının terimleri içinde düşünmek gerekir, yani zorluğun ya da sorunun çözümü doğada (tabiatta) birşeyleri değiştirmekle mümkündür. Bu ise yeni bir araç bularak teknojik bir değişimle insan-doğa ilişkisini değiştirmek demektir. Yeni bulunan araç insanların çabalarını daha etkin kılacak, üretim alanında emeğin üreticiliği artacağı için artı-ürün biraz daha artacaktır. Bunun sonucu toplum büyüyecek, iş bölümü artacak üretim ilişkilerindeki toplumsal farklılaşma keskinleşecektir. Bu yeni bir toplumsal yapının ortaya çıkmasıdır .Üretim ilişkilerinden uzakta olan bütün diğer ilişkiler ve kurumlar bu yeni çıkan yapıya kendilerini uyduracaklardır. Bu yapı, başka zorluklar çıkıp denge bozuluncaya kadar kalacaktır. Dengenin bozuluşunda ki zorluklar bir öncekinden daha karmaşık olacaklar ve bir öncekinden daha ilerdeki bir düzeyde sorun çözümleme ve teknolojik değişim başlayacaktır; yeni bir aşama ortaya çıkacaktır. Yeni etkenlerin katılmasıyla gittikçe bileşikleşerek, genişleyerek ve büyüyerek sürüp giden bu gelişim yolu önce de söylediğimiz gibi helozoni bir gelişim yoludur; yüzyılların ve yüzbin yılların içinden oluşup gelmektedir. Bu yüzden burada yaptığımız bu soyut çözümlemeyi, insan toplumlarının başından başlayıp günümüze kadar getirdiğimiz somut işleyişi içine oturtarak düşünmek zorunludur.

Denememiz boyunca gösterdiğimiz gibi, Batı Avrupada'ki teknolojik gelişimin sonucu önce orada gelişen kapitalist - işçi farklılaşması sonra bütün dünyayı içine alarak zengin kapitalist ülkeler ve yoksul Az-gelişmiş ülkeler farklılaşmasını ortaya çıkardı. Türkiye'de olduğu gibi, Az-gelişmiş ülkelere teknolojik değişim dışardan gelmiştir. Az-gelişmiş ülkelerin şehirleri, kasabaları ve köyleri bu teknolojik değişime uyarak yeni bir yapıya doğru geçmekte ve toplum sınıflara ayrılarak farklılaşmaktadır. Bu kitabın ikinci kesiminde bu farklılaşmanın köylerdeki işleyişini araştırma sonuçlarına dayanarak vermeden önce başlattığımız köyler çözümlemesini sürdürelim.

Kapitalizmin etkisi altında modern teknolojiyle pazar için üretim yapmıya başlıyan köyler mülkiyet yapılarına göre değişik yollar, değişik işleyişlerle aynı sonuca gidip teknolojinin gereklerine uydular. Önce ağalık toprak mülkiyetini ele alalım. Bu çeşit toplumsal kuruluşta olan köyler oldukça geniş değişimler gösteriyorlar. Bu genişlik, Doğu Anadoluda olduğu gibi üretici köylülerin feodal ilişkiler içinde ağanın kulu olduğu yerlerden, Batı ve Güney Anadolu'da olduğu gibi köylülerin doğrudan doğruya kapitalist ilişkiler içinde ücretli-işçi olduğu yerlere kadar uzanır. Biz burada kısaca tütün ve pamuk gibi endüstriyel üretim yapan köylerin ağalık toprak mülkiyetinden şimdiki kapitalist işletmeye nasıl geçtiğini anlatacağız. Yirminci yüzyılın başlarında bu köylerin çoğu kendi-için üretim aşamasındadırlar. Köylüler ağanın toprağında ortakçı durumundadırlar, kaldırdıkları her çeşit ürünün yarısını ağaya verirler. Buna karşılık ağa, bir akrabası gibi bu köylülere bakma sorumluluğunu yüklenir. Ağa - köylü ilişkileri yüzyüzedir ve anonim hiç bir tarafı yoktur. Pamuk üretimi girdiğinde üretimi yine köylüler yapmaktadırlar. her çeşit işçiliği yüklenmişlerdir ve ürünün yarısını ağaya verirler yarısını kendileri alırlar. Dış pazarlar çektiği için yavaş yavaş bu üretim genişler. Modern makinelerin girmeye başlamasıyla ağa, bölüşme oranını değiştirip, Mübeccel Kıray'ın Adana araştırmasına göre, önce ürünün üçte birini köylüye verir; daha sonraları makineler çoğalınca bu oran sekizde bire kadar iner ve en sonunda ücret bölüşümden düşen ürünün yerini alır. Ücret alabildiğine düşüktür, çünkü verilen ücret aile geçindirecek olan aile reisine değildir, aile parçalanmış ve herkes işçileşmiştir. Bu durumda geçinebilmek için yedi yaşından yetmiş yaşına kadar herkes çalışır. Çocuk aile gelirine katkıda bulunduğu için çocuk yapımı önlenmez nüfus hızla artmaya başlar. Bugün bu köylerin sıfır ile onbeş yaş arasında olanları yüzde ellinin üstündedir. Ortakçıların bu tür işçileme süreci makinelerin girme hızına bağlı olarak uzun veya kısadır. Eğer teknoloji çok hızlı girmişse bölüşüm oranındaki (ortakçının zararına olarak azalan) değişikliğe gerek kalmadan köylüler doğrudan doğruya ücretli işçi olurlar. Böyle durumlarda toplumsal gerilim çok artmaktadır .Artık ağa ile olan yüz yüze ilişkiler ortadan kalkmıştır. Ağa kazanç zihniyetiyle tam bir kapitalist gibi davranmaktadır ve önceden köylülere karşı olan sorumluluklarını çabuk unutmuştur. Köylüler bir

türlü anlıyamamaktadırlar. Bunun nasıl böyle olduğunu. Onlar nasıl anlasınlar? Biz kapitalist aşamada insanların davranışlarının toplumsal ilişkilerin temelinde olan iş ve pazar ilişkileriyle belirlendiğini gösteriyoruz da, bunu anlamayan aydın adamlar çıkıyor ve bize böyle olmıyan davranışlar göstermek için köşede kalmış olaylar bulup getiriyorlar. Biz, her zaman, hergün ve düzenli olarak çoğunlukla olanlardan sözediyoruz, elbette buna uymayan bazı kural dışı olgular olacaktır, fakat bu seyrek olgularla bilim yapılmaz. Bilim, hergün olduğunu gördüğümüz somut ve düzenli oluşlu olgularla yapılır.

Herneyse, ağa da şaşmıyor değil o uysal, baş eğen köylülerin neden böyle dik başlı oluverdiklerine. Ola ola ortakçıyken ücretli işçi olmuşlardı. Oysaki bu çok büyük bir değişimdir, çünkü ilerlemiş tarım teknolojisinin, yani sabanla üretimin belirlediği feodal ağa-ortakçı ilişkisinden modern teknolojinin belirlediği kapitalist - ücretli işçi ilişkisine geçiş gerçekleşmiştir. Bu bir modern ilişkiler düzenidir, fakat Az-gelişmiş ülkelere özgü bir işleyişle toplumsal farklılaşma keskinleşmekte ve çoğunluk yoksulluğa itilmektedir. Modern teknoloji verimi arttırmıştır, fakat bu artış çoğunluk olan işçi köylülerin yararına değil kapitalistin ve hammaddeyi satın alan zengin kapitalist ülkelerin yararınadır. Kısacası köydeki ve dünya ölçüsündeki toplumsal farklılaşma yoksul çoğunluğu daha da yoksullaştırmaktadır .Bu yüzden bu aşamada toplum dengeye ulaşamaz. Bu bir geçiş düzenidir ve çoğunluğun çıkarlarından yana olan yeni bir aşamaya gelişmek zorundadır. Gerçekten bu olmaktadır da. Kapitalist aşamaya geçen köylerde güçler dengesi değişmeye başlamıştır. Şimdiye kadar denetleme gücü derebeyinin veya ağanın elindeyken modern teknolojiyle kapitalistin eline geçti. Mübeccel Kıray'ın araştırma yaptığı bir köyde beş yıl öncesine kadar şehirde oturan ve ağa diye adlandırılan kapitalistin adamı muhtar oluyormuş, fakat o yıl ücretli işçi olan köylüler bir araya gelmişler ve kendi çıkarlarına bakacak olan kendi adamlarını muhtar seçmişler. Soranlara köylüler, «kendi adamımızı muhtar seçtik» demeyip «ağanın adamını yere serdik» diyorlarmış. Anadolu tarihinde bu önemli bir gelişimdir.

Ağalık mülkiyeti olan ve pamuk gibi endüstriyel bitki üretimi yapmıyan Doğu Anadolunun bazı köylerinde feodal ilişkiler düzeni pek değişmemiştir. Ağa başkalarına özenip modern araç alsa bile bunlar kullanılmayıp çiftlik damları altında çürüyüp gitmektedirler. Bunun nedeniyse açıktır: Bu gibi yerlerde pazar için geniş çapta üretim gelişmemiştir, çünkü köyleri şehir ve kasaba pazarlarına bağlıyan yollar ve modern ulaştırma araçları pek geliştirilmemiştir. Öte yandan, karın tokluğuna çalışan marabaların kol kuvveti ağaya makineden daha çok ucuza gelmektedir. Doğu Anadolu, şehir ve kasaba pazarlarına bütünlenip bağlanmadıkça, oradaki derebeylik düzenini değiştirmek imkânsızdır. Bu düzen içinde toprak reformu hiç birşeyi çözmez. Çünkü ağanın toprağı para verilip satınalınarak köylüye parayla dağıtıldığında yeni bir ilişkiler düzeni ortaya çıkıyor. Toprağı satın alacak köylünün ya hiç parası yok ya da çok azken geniş toprak satan ağa büyük bir sermaye sahibi oluyor. Böylece, köylü, üretim araçlarını ve toprağı ağaya borçlanarak alıyor. Eğer borçlanma yüksek bir faizle olmuşsa kuşaklar boyunca bu borç ödenemiyor ve sonunda köylü ağaya feodal bağlar yerine borç bağlarıyla daha beter bağlanıyor .Toprak reformu, tüm yapısal bir değişiklikten sonra bir bilim kurultayının sürekli plânlaması sonucu olmadıkça bu borçlanmadan ve başka biçimlerde ortaya çıkan feodal ilişkilerden kurtulmak imkânsızdır.

Küçük toprak mülkiyeti olan ikinci genel köy türüne gelelim. Bu tür köyleri de ikiye ayırmak mümkündür. Birinciler, pazar için geniş çapta üretim yapamayıp kendi için üretim yapan köyler, ikinciler ise pamuk gibi endüstriyel bitki üreten köylerdir. Birinci tür köylere bu yaz kardeşimle gittiğimiz Ermenekte rastladık. Antalya çevresinde araştırma yaparken araştırma yaptığım köylere Ermenekten küme küme işçilerin geldiğini öğrenmiştim. Ermeneğe gidişimiz bunun nedenlernii araştırma olanağını (fırsatını) verdi. Ermenek köyleri her yanı dağlarla çevrilmiş olan Göksu ırmağının çıktığı yerde kurulmuşlardır. Ekilir ve toprak alanı çok dardır ve yaya yüründüğünde her yarım ya da bir saatta yeni bir köye rastlanmaktadır. Bu bölge, diğer kasaba ve şehir pazarlarına çok uzak olup yeni yapılan ve uçurumlardan geçen bir yolla dışarıya bağlanmıştır. Bölgede bir kaç tane pazar kuruluyorsa da bunlar ancak yazın üç ay gibi kısa bir süre için işliyorlar. Bu yüzden pazar için üretim çok ilkel, henüz köylerde

pulluk bile yayılmamış. Kendi için üretim de pek yeterli değil, çünkü hızlı nüfus artışının sonucu toprak alabildiğine bölüşülüp ufalanmış. Şimdiki durumda her köyün aşağı yukarı yüzde doksana yakını köyün yüzde onundan ve pazarlardan satın alarak geçiniyor.

Burada asıl ilginç olan faizle borçlanış ve borcu ödeyiş biçimidir. Köylünün çoğunluğu yiyeceklerini satın alırken borçlanıyorlar ve aldıkları borçun faizi de yüzde atmışı (% 60) geçiyor. Böylece köylülerin yüzde sekseninden fazlası borçlu ve borçlarını ödemek için onların «gurbete gitme» diye adlandırdıkları bir çalışmaya gidiş biçimi var. Ailede dışarıya çalışmaya gidebilecek güçte olanlar, onaltı yaşından elli yaşına kadar, İzmir, Antalya ve Mersin'e çalışmaya gidiyorlar. Oralarda dokuz ay kadar yorganları sırtlarında çalışıp köye dönüyorlar. Borçlarının yalnızca bir kısmını ödeyebildikleri için borçları bitmiyor ve yaşayabilmek için yeniden borçlanıyorlar. Borçlar durduğu yerde yüksek faiz yüzünden çok hızla artıyor. Böylece köyün çoğunluğu köyün azınlığına borç ağlarıyla bağlanıyorlar ve yoksullaşıyorlar. Faizle borç verenlerin de paraları artıyor ve kimisi topraklarını çoğaltıyor kimisi de şehirlere ya da kasabalara göçüyorlar. (Yoksul olan çoğunluk köydeki borç ağları yüzünden pek göçemiyor.) Bu gözlemler de gösteriyor ki Türkiye'deki genel toplumsal yapının kapitalist işleyişinin gerektirdiği toplumsal farklılaşma ya da kutuplaşma yalnız pazar için üretim yapan yerlerde kalmayıp diğer yerlerde de kendini gösteriyor. Tek fark, pazar için üretim yapan yerlerde modern teknolojinin oluşu yüzünden bu olşumun biraz daha hızlı oluşudur. Onbirinci bölümde sözünü ettiğimiz Milli Devrimçi Kalkınma yolu ilk başta ne sosyalist ne de kapitalist olduğu halde, hemen her yerde kapitalist bir işleyişe dönüşmüş toplumsal farklılaşmaya ve emeğin sömürülmesine yol açmıştır. Araştırmalarımız sonucu bunu böylece söyleyebiliriz artık.

Küçük toprak mülkiyeti olan orman köylerinde durum biraz daha başkadır .Burada vergileri vermek ve diğer küçük ihtiyaçları gidermek için gerekli olan parayı köylüler kendilerinden artan ürünü pazarda satarak bulurlar. Artı-ürünü artırmak için kömür yakılıp tarla açılır. Nüfusun artmasıyla bu kömür yakış ve ormandan tarla açış bir zorunluluk olur. Eski tarlaların ve-

rimi azalmakta, nüfus hızla artmakta ve ihtiyaçlar çeşitlenip çoğalmaktadır. Bu durumda orman yangınları ve tarla açmak kaçınılmaz hale gelir. Köylü çaresiz ve suçsuzdur. Bu arada orman idaresi baskıyı artırır ve ancak parti yoluyla itibar kazanan lar tarla açabilirler ve kömür yakmak için diğer köylülerle orman idaresi arasında aracılık edebilirler. Bu yoldan dağ köylerinde kutuplaşma ve toplumsal farklılaşma ortaya çıkar. Bugün gerçekten dağ köylerinin durumu acıklıdır. Köylüler işsizlikten şikayetçidirler ve fabrika istemektedirler. Bizim görüşümüze göre ancak bütün Türkiye'yi içine alacak bir plânlamayla bu köylerdeki iş gücünü endüstriye ve ovalara aktarmak mümkündür. Zaten bu köylerde orman açma durduruiduğunda şehre göç başlayacaktır, ve kimi köylerde bu göç başlamıştır bile, Göçenler plânsızlık yüzünden gecekondulaşmayı hızlandırmakta, gecekondulular da kendi deyimleriyle «sürünmektedirler» Çoğunluktan yana olup bugünkü durum değiştirmek için yeterince uyanık ve eylemci olmak gerek...

Bizim araştırma yaptığımız köylerden birisi önceleri küçük toprak mülkiyetinde olupta şimdi kapitalist işletmeye geçmekte olan köy türüdür. Gelecek kesimde bu köy türünü uzun uzun her yanıyla inceleyeceğiz. Kısaca söylemek gerekirse, bu köylere pazar için üretim girip köy dışarıya açılınca toplumsal farklılaşma başlamış ve toprak kutuplaşmasına doğru gidiş yönünü almıştır. Bazı durumlarda toprağını çoğaltan, dükkâncılık gibi bir yoldan sermaye biriktirip sermayesini toprağa ve modern teknolojiye yatıranlar oluyor. Bazı durumlardaysa, Adana'da olduğu gibi, şehirdeki zenginler köye gidiyorlar ve çeşitli yollarla köylülerin toprağını ellerinde topluyorlar. Küçük toprak mülkiyetinden kapitalist işletmeye geçerkenki mekanızmalar çeşitlidir. Dışarıya açılışı ve modern teknolojinin köye girişi sırasında toprağın azıcık fazla oluşu, borç verebilir durumda oluş büyük sonuçlar doğurmakta, kişi ya ücretli - işçileşmekte ya da kapitalistleşmekte dir.

Böylece, hem ağa-toprak mülkiyeti hem de küçük toprak mülkiyeti çoğunlukta ve yoksul olan ücretli işçiler ve azınlıkta olan kapitalistler farklılaşmasına doğru değişmektedir. Toplanan toprakları dağıtarak küçük toprak mülkiyetine dönmek söz konusu olamaz artık, çünkü toprak kutuplaşması modern tek-

nolojinin ve pazar için üretimin zorunlu sonucudur. Bir adım daha ileri gidip artan üretimden doğan geliri çoğunluk yararına dönüştürmek gerekir. Bunun için de somut araştırmalara dayanan baştan başa bilimsel ve toplumcu bir plân yapılarak hızlı kalkınma yoluna girip toplumsal adalet gerçekleştirilmelidir. Bunun böylece olabilmesi için ise yoksul Az-gelişmiş ülkeler halkının kendi aralarında birleşip yoksul ve çoğunlukta olan Az-gelişmiş ülkeler ve zengin kapitalist ülkeler farklılaşmasına yol açan kapitalist iş bölümünü tüm sömürgeci ve yeni - sömürgeci işleyişleriyle kökünden değiştirmeleri gerekir. İşte bu yoldan modern teknolojinin ve şu dünyanın bütün nimetleri tüm halklara eşit olarak dağıtılabilir. Bu, bütün insanlara bilimsel ve uyanık - eylemci olmaları için bir çağrıdır.

İkinci Kesim

Kapitalist Pazarın ve Modern Teknolojinin Köye Girişi ve İşleyişi

1. KONU VE ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma, kaba gözlerlerimizden edindiğimiz bilgilerin ve varsayımların bir doğrulanması-yanlışlanması yoludur. Yanlış ları ayıkladıktan sonra geriye kalanları daha derin çözümlemeli araştırmalarla ve daha değişik toplumlarda yeniden ayıklayarak doğruya gittikçe yaklaşmak araştırma yönteminin baş gereğidir. Bu işi aynı bilim dalındaki araştırmacılar değişik açılardan yaparlarken başka bilim dallarındakiler de kendi bilimleri yönünden bu konuda bulduklarını söylerler ve sonunda bir olgu her yönüyle araştırılmış olarak ortaya çıkar. Eğer bütün başka başka bilim adamlarının buldukları birbiriyle uyuşuyorsa veyahut birbirlerini tamamlıyorlarsa o zaman bir olayın doğru açıklamasına ulaşılmış demektir. Biz çeşitli bilim dallarının bu karşılıklı işbirliğini yapmasını kesinlikle istiyoruz. Bunun için iki neden var: Birincisi, son iki yüzyılda kurulan her toplumsal bilim gerçeği ancak kendisinin bulabileceğini ortaya atıp sonunda bu yüzden bir çok yanlışlıklara düştü. İkincisi, bizim görüşümüze göre hayat gittikce karmaşıklaşıp büvüyen bir örgütlenme oluşumudur. Bu büyüme ve örgütlenme değişik aşamalardan, değişik düzevlerden geçerek gerçekleşmektedir. Örneğin, sinir sisteminin gelişmesini ve beyini inceleyen Nöropsikoloji, insanın grup içindeki toplumsallaşmasını ve insanileşmesini inceleyen Sosyal psikoloji ve toplumun doğayla ilişkisi sırasındaki toplumsal iş bölümünü, yerleşmeyi ve teknolojik gelişimle birlikte büyüyen ve değişen toplumsal yapıyı inceleyen Sosyoloji insanın bu dünya üstündeki yaşayışının çeşitli aşamalarını ve düzeylerini araştırırlar. Böyle olunca, değişik aşamaları çalışan bilimler kendi aşamalarındaki oluşumu inceleyip tüm gerceğin bu olduğunu söylüyorlar; aynı konuda başka aşamayı çalışan başka bilimler de bu gerçeğin bazan tam tersini bulup tüm gerçeğin kendilerininki olduğunu ileri sürüyorlar. Eğer bu bilimler işbirliği yaparlarsa görecekler ki bazan birbirine zıt olan buluşların her ikisi de doğrudur, çünkü gelişen ve değişen gerçeğin değişik aşamalarında ortava çıkmışlardır. Bövlece gerçek birbirine zıt olan düzeyleriyle birlikte uyuşumlu bir bütün olarak kavranabilir. Bu ise Aristo mantığının dar çerçevesi yerine divalektik mantığın olusuma ve değişime uyan çerçevesini gerektirir. Şunu da burada eklivelim: Toplumsal bilginin en son gerçeklenmesi toplumsal hayatta bu

bilgilere dayanarak yapılan toplumsal değiştirme hareketleri ve edimleriyledir.

Biz bu incelememizde köydeki toplumsal değişim üstüne edindiğimiz bilgilerin ve varsayımların, bazı köylerde yaptığımız somut araştırmalara dayanarak, yanlışlarım ayıklayıp atmak ve doğrularını alakoymak işlemini denedik. Araştırmayı daha çok son yüzyıl içinde Batı Avrupanın etkisiyle değişen toplumsal yapının köye getirdiği kökten değişimleri incelemeye yönelttik. Köyün kendi için gerekli üretimden pazar için üretime geçişi sırasında ve sonraları üretim araçlarındaki değişmeyi, ilkel sermaye birikimini, toprak kutuplaşmasını, toplumsal farklılaşma ve tabakalaşmayı ailenin değişen şartlara nasıl uyduğunu ve değerler sisteminin teknolojiyle birlikte nasıl değiştiğini bir bir alıp inceledik; bu değişen yanların birbirleri arasındaki ilişkiyi bir bütün olrak kavrayıp anlamaya çalıştık.

Bütün bunları görebilmeki için pamuk gibi endüstriyel bitki üreten iki köy seçtik, ve bu köylere giderek önceden hazırlayıp teksir ettirdiğimiz soruları köyden seçtiğimiz örnekleme sorduk. Örneklemi seçerken birim olarak aldığımız gelir ve gideri aynı olan hanelerin reislerine soruları yönelttik. Örneklemi köydeki öğretmenlerle, muhtarla ve bize yardımı dokunabilecek köyü bilen köylülerle yaptık. Bunun için birim olarak seçtiğimiz hanelerden köyde kaç tane olduğunu bulup bir liste hazırladık. Sonra öğretmenlerle ve muhtarla birlikte bu haneleri gelire, toprak durumuna, modern araçlara sahip oluşa, kısacası köydeki varlık durumuna bakarak piramitleştirip dizdik. Ve bunun doğruluk derecesini çeşitli kimselere sorarak araştırdık ve gördük ki köylülerin bir piramit içinde tabakalaşmasının herkes bilincindedir ve kimin altta kimin üstte olduğunu hele piramidin üst ucundakiler bilmektedirler. Tabana doğru inildikçe hanelerin yerlerini değiştirmek mümkün oluyor ki, bu da aşağı doğru indikçe benzer olanların arttığını gösteriyordu. Ben kendim piramitleştirerek yazdığımız listedeki haneleri dörder dörder kümeleştirdim ve her kümeye giren dört hanenin birbirine benzeyip benzemediğini yeniden sordum. Her bir kümeden birer hane alarak sorguyu (anketi) yönelttiğim örneklemi elde ettim.

Köylere gittiğimde tam pamuk çapası, pamuk suyu ve harman zamanıydı. Bu yüzden örneklemde çıkanları bulmak için tarlalara ve harman yerlerine gittiğim oldu. Böylece bilgi topla-

manın tek yolu anket vermek değil, anket sorularını sorup bitirdikten sonra yaptığım geniş ve etraflı konuşmalar oldu. Bu rastgele köy kahvesinde yapılan konuşmalara benzemiyordu, çünkü değişik tabakalardan insanlarla kendi tarlalarında ya da harman yerlerinde başbaşa konuşuyordum. Anket sorularıyla bugünkü durumu ve son yirmi yıllık durumu saptamak mümkündü. Konuşmalarla son elli yıllık gelişmeler üstüne bilgiler topluyordum. Son elli yıllık gelişimi köyün akıllı ve yaşlılarıyla da bir araya gelip uzun uzun konuştuk. Kasabadaki bu köyleri tanıyanlara da bildiklerini anlattırdım. Böylece bugünkü toplumsal bütünün işleyişini ve tarih içindeki gelişimini ortaya koyabilecek duruma geldik.

Bu çalışmada tüm köyler üstüne istatistik genellemelere gitmeyeceğiz, çünkü köylerin seçimini istatistik örnekleme yolunu kullanarak yapmadık. Pamuk ekilen Manavgat bölgesine gittik oradan iki köy seçip bunları inceledik. Bütün bölgenin istatistik ve çözümlemeli incelenmesi daha geniş zaman ve imkânlar isteyen birşey olduğu için bunu ilerdeki araştırmalara bıraktık.

11. BÖLGENİN VE KÖYLERİN TANITILMASI

Araştırma yaptığımız köylerin içinde bulunduğu Manavgat bölgesi Antalyanın kuzey doğusunda ve ondan 80 km. kadar uzaktadır. Bu bölgede pamuk üretimi son yirmi-yirmibeş yıl içinde geliştiği için istediğimiz gelişimin ve değişimin çok kolay görülebileceği bir yerdi. Manavgat kazasının içinden geçen Manavgat çayıyla Serik kazası yakınlarından geçen Köprü çayı arasındaki köyler feodal devredeyken eski bir feodal bey olan Tugayoğlunun muş. Bazı köyler doğrudan doğruya Tugayoğlunun çiftliği ve oradaki köylüler de ortakçılarıymış. Bazı köyler ise Tugayoğluna doğrudan doğruya bağlanmamış, Tugayoğlu buralardan haraç almış, ürünün bir kısmına katılmış veyahut bazı köylüleri ortakçısı yapmış. Kendi başkenti olan köyde ve diğer köylerdeki nüfuzunu koruyabilmek ve sürdürebilmek için Sudandan zenci muhafızlar getirmiş ki bunların torunları yerli köylüler arasındadırlar ve feodal kölelikleri kaldırılmıştır. Tugayoğlu son yüzyıl içindeki toplumsal değişime ayak uydurarak toprağını köylülere satmış. Bu arada köylülerin anlattığına göre iki kere satmalar da olmuş. Tugayoğlunun şimdiki torunları bu bölgede bir çiftlik işletiyorlarmış ve tüm bir köyde onların işçileri ve

ortakçılarıymış. Diğer köylerin Tugayoğullarıyla hiçbir ilişkisi kalmamış, bu köyler kendi içlerinde pazara ve modern teknolojinin gereklerine uyarak farklılaşıp gelişmekteler. Bu arada bazı yörük aşiretleri de bu bölgeye yerleşip endüstriyel bitki üretimine başlamışlar. Ben, Tugayoğlunun çiftliği olmamış ve yerleşimi çok eski olan I köyüyle, son otuz yıl içinde hayvancılığı bırakıp bütünüyle yerleşmiş olan G köyünü inceledim.

1 köyü Manavgattan on kilometre uzakta taşlık, bir tümsek üzerinde kurulmuş 116 hanelik ve 700' e yaklaşan nüfuslu bir köydür. Birinci bölümde anlattığımız yöntemle örneklemlediğimizde 29 hane örnekleme girdi. Tarlalar köyün etrafını çevrelemiş ve bir ucu Akdenize uzanıyor. Köylüler toprak alanının 8000 12000 dönüm arasında olduğunu söylediler. Bu köyün yakınında bazı küçük köyler daha var ki bunlar da idare yönünden I köyüne bağlıymışlar. Fakat biz onları araştırma içine almadık, çünkü onların ayrı birer köy birimi olabileceklerini düşündük.

I köyünden örnekleme giren aile reislerinden yüzde yetmişbeşi (% 75) köyün yerlisi olduklarını dedelerinin bile bu köye ne zaman geldiklerini bilmediklerini söylediler. Geriye kalan yüzde yirmibeş (% 25) ise köye gelişlerini hatırladıklarını, fakat bu köye yerleşeliden beri otuz kırk yılın geçtiğini söylediler. Örnekleme giren bütün hanelerdeki nüfusu alıp köy dışında doğdum diyenleri bu bütüne oranlarsak yüzde ondördün (% 14) dışarda doğduğu çıkıyor ki bu da dışardan geliş oranının yeni kuşakta azaldığını gösterir. Gelin olarak köye gelenlerin de bu dışarda doğanların içinde olduğu düşünülürse bu yüzdenin pek büyük olmadığı görülür. Bizim için önemli olan şu: Köy, modern teknoloji köye girmeden önce kendi nüfusunu besledikten başka dışardan nüfus alabiliyormuş, fakat dışardan gelenler gittikçe azalmış, hele son yıllarda dışardan gelenler hiç denecek kadar az olduktan başka köyden dışarıya gidiş bile başlamış. Örnekleme giren aile reislerinin yüzde otuzbirinin (% 31) ya oğlu, ya babası, ya da kardeşi gibi yakın akrabası dışarıya çıkmış ve çoğunluk kasabaya veya şehire göçmüşler. Uzak akrabaları dışarıya gidenleri de bu yüzdeye katacak olursak örnekleme giren aile reislerinin yüzde atmışbeşinin (% 65) dışarda akrabasının olduğu çıkıyor. Bu dışarıya gidenler ya gelin gidiyorlar, ya ticaret yapmak için ya da işçi olarak çıkıyorlar. Bu arada öğretmen olup dışarda yaşıyanlar da var. Bu köyde dış pazarlarda ticaret amaç-

larıyla çalışan epeyce kişi var, fakat bunlar çoğunlukla üst tabakadan oldukları için köydeki tarımsal işletmeleriyle bağlarını kesmiyorlar.

Ekolojik ya da yerleşim yönünden bakacak olursak köyün ortasında bir iş alanının gelişmesini bekleyebilirdik. Bundan yirmi-yirmibeş yıl önce büyük dükkanlar varmış, fakat şimdi o dükkanlar kapanmış ve sermayeleri modern teknolojiye ve toprağa aktarılmış. Bunun üzerinde ilerde yeterince duracağız. Şimdiki dükkânlar çok küçük ve sermaye biriktirmeye yaramıyorlar. Bunlardan birini topal bir fakir köylü işletiyor. Biz burada insan toplulukları yerleştikten sonra gittikçe farklılaştıkları için açılan dükkanların gittikçe büyümesini, ihtisaslaşmasını ve hatta yeni hizmet kurumlarının açılmasını beklerdik. Bu, niçin bu çeşit köylerde olmuyor? Bunun nedeni köylerle kasabalar arasındaki ilişkiler düşünüldüğünde oldukça açıktır. Birer yerleşim yeri olan köyler pazar içinde üretim yapmaya başlayınca eğer pazar yeri yoksa bütün köylerin gelmesine en uygun olan bir köy pazar yeri olur ve hızla büyüyerek kasabalaşır. Eğer ulaşım araçları ucuzsa kasabaya yakın olan köylerdeki ticaret kurumları büyüyüp gelişmezler, çünkü kasabadaki pazarda mallar daha ucuz ve daha iyidir Ancak kasaba pazarına çok uzak olan köylerde ekolojik çekirdeği teşkil eden bakkal, kahve, berber dükkanı ve öteki kurumlar büyümelerini sürdürürler. I köyü Manavgat'a yakın olduğundan, ulaştırma araçları gittikçe çoğaldığından ve Manavgat pazarı da gittikçe büyüdüğünden köydeki farklılaşma durmuştur. Şimdiki durumda ekolojik farklılaşma evlerin merkeze uzaklık ve yakınlığında değil de, kerpiçten, taştan veyahut betondan olup olmamasında görülüyor. 1920'lerde evlerin üstü yerli kiremitle örtülmeye başlamış ve kısa zamanda saz ve tahta yongasından olan damlar ortadan kalkmış. Buralarda Orta - Anadolu'da gördüğümüz kalın toprak damlar gelişmemiş. 1950'lerde Marsilya kiremit girmiş; 1960'tan beri de beton evler yapılmaya başlamış. Şimdiki durumda evlerin yüzde altmışüçü (% 63) yerli kiremitle geriye kalan yüzde otuzyedi (% 37) de beton ya da marsilya kiremitiyle örtülüdür. Pencerelerin durumu da farklılaşmayı ve değişmeyi gösteriyor. 1945'ten önce tüm pencereler tahta ile kapalıymış, sonraları yavaş yavaş cam girmiş, Şimdiki durumda örnekleme giren hane reislerinin yüzde yirmialtısının (% 26) pencereleri tahta ile kapalı ve geriye kalanlarınsa pence-

releri camlıdır. Örnekleme girenlerin yüzde kırkınınsa (% 40) pencereleri hem camlı hem de geniş çerçevelidir. Evlerin durumundaki bu farklılaşmanın toplumsal farklılaşma ve tabakalaşmayla ilgili olduğunu ilerde açıklayacağız.

Manavgat ve Serik kazalarının her ikisinden de yirmişer kilometre uzakta olan ikinci araştırma köyü G köyüydü. Bu köy son otuz yıl içinde aşiretlikten yerleşmiştir. Aşiretlikten yerleşirken toprak mülkiyeti farklılaşmasını ve toprakların bir elde toplanmasını ve partilerin burada oynadığı rolü ilerde açıklayacağım. Aşiretlikten yerleşme dağınık mahalleler halinde olmuş. Son zamanlarda kimi mahalleler şimdi G köyü denilen yerde toplanmaya başlamışlar.. Daha buraya gelmemiş bazı mahallelerin olduğunu köylüler söylediler, fakat onlar G köyünden epeyce uzakta olduğu için onları araştırmaya katamadım. Örneklemi başta anlattığım yolla şimdiki G köyünün olduğu yerle ona yakın olan mahallelerden çıkardım. Araştırma yaptığımız köy 400 nüfuslu olup 72 hane vardır ve 18 hane örnekleme girmiştir.

Örnekleme giren hane başkanlarının hemen hemen hepsi yörüklükten yerleşmiş olduklarını söylediler. Örnekleme giren hanelerin tüm nüfusunu alacak olursak nüfusun yüzde yirmi sekizi (% 28) göçebeyken yüzde altmış altısı (% 66) yerleştikten sonra ve yüzde altısı (% 6) başka köyde doğmuştur. Köye başka köylerden gelme yok denecek kadar azdır. Köy dışına yani kasabalara ve şehirlere gidiş de öyle pek önemli değil. Örnekleme giren hanelerden dışarda çok yakın akrabası olanlar yüzde altıyı (% 6) geçmiyor. Bu köyü ortakçı-işçilerinin yaşama düzeyine bakıp köyden çok kişinin şehre gecekondulara göçmesi veyahut çalışmaya gitmesi beklenebilirdi. Fakat ilerde açıklayacağımız ortakçılık bağları yüzünden bu şimdilik mümkün değildir. Dışarı gidenlerin birisi ağa olup Antalyada apartman yaptırmış ve jiple ya da taksiyle ara sıra köye gelip gidiyor .Dışarıya gidenlerin diğerleri ya gelin ya da işçi olarak gitmişlerdir.

G köyünde, I köyünde gördüğümüz ekolojik farklılaşmayı izleyemiyoruz. Burada, orada olduğu gibi ilkel sermaye bakkallar yoluyla birikmemiş, toplumsal farklılaşmanın yolu ilerde anlatacağımız gibi bambaşka bir çizgide gelişmiştir. Evler çok yeni yapılmış olmasına rağmen yüzde seksen dördünün (% 84) üstü yerli kiremitle örtülü olup Marsilya kiremitli dam çok azdır. Pencere açıklıklarının da yüzde yetmişbirinde (% 71) ya hiç bir-

şey yok ya da tahtayla kapalıdır .Geriye kalan camlıların da pek azının çerçevesi geniştir. Köylüler, ev yerlerinin de kendilerinin değil ağaya ait olduğunu söylediler. İki köy karşılaştırılınca, eski köylerin küçük toprak mülkiyetinden kapitalist işletmeye geçişleriyle, ağa mülkiyetinden kapitalist işletmeye geçiş arasındaki tabakalaşma farkı ortaya çıkıyor. Bu, ilerdeki çözümlemelerle daha açıklanıp gösterilecektir.

111. PAZARLARA GİDİŞ VE HAREKETLİLİK

Feodal köy, üreticilerinin başka yerleşim yerleriyle ilişkisi en az olan köydür. Kendi için gerekli üretim yapılan bu kapalı köy ekonomisinde herkes ihtiyacı olan herşeyi ürettiği için dış pazarlara olan ihtiyaçları çok azdır. İşte böyle oluş kişinin deneyini alabildiğine kısar ve kişinin hayat deneyi alabildiğine tekdüze ve değişmez olur. Bu, Sosyal psikolojik değerlerde ve ölçü kavramlarında ilerde göstereceğimiz gibi hemen kendini yansıtır Bu tekdüzelilik ve hareketsizlik içinde tüm değerler kaderci, tüm kavramlar yanlızca bu topluma özgü ve standart kavramlar yoktur. İşte bu hareketsizlik, tekdüzelik ve toprağa bağlılık üreticiyi derebeyine köle etmiye götürür. Bundan sonra da artık derebeyi de elinden geldiğince hareketliliği önlemeye çalışacaktır, ve böylece derebeyliği hukuk bağları ortaya çıkacaktır. Bu hareketsizliği, tekdüzeliği ve derebeyliği hukuk bağlarını belirleyen en son bağımsız değişken **Teknolojidir.** Üretim araçları ve ulaştırma araçlarının ilkel oluşu ve artı ürünün azlığı önce kendi için gerekli üretimi veya kapalı köy ekonomisini ortaya çıkarıyor ve sonra da bu alt yapının bir gereği olarak hukuk, din, inançlar ve kavramlar kısacası üst yapı belirleniyor. Bir toplumda doğan bu hareketsizlik ve kapalılık başka toplumlarla olan ilişkilerle veyahut verimliliğini yitirip artı-ürün vermemeye başlayınca kırılıyor ve açılıyor. Batı Avrupada bunun ikisi birden görüldü. Hem kuzeyden dolucasına kavimler geldi ve toplumlar arası kaynaşmalar ve ilişkiler başladı, hem de Avrupada fakirlik baş gösterdi. Bunun sonucu toplumun kendi için üretim çemberini kırışını, dışarıya açılışını, coğrafi keşifleri, haçlı seferlerini ve ticari kapitalizmin doğuşunu birinci kesimdeki denememizde uzun uzun anlatmıştık, burada karşılaştırılmalı bir düşünce için yeniden hatırlamak iyi olur.

Anadolu'da yoksulluğun ve tedirginliğin sonucu bazı köylü ayaklanmaları olmuştur; fakat çok kanlı bir biçimde bastırış,

ortaya çıkan hareketliliği hareketsizliğe çevirmiştir. Anadoludaki hareketsizlik ve kapalı kendi için üretim çemberi Batı Avrupada gelişen kapitalizm tarafından kırıldı. Osmanlı devletine olan genel etkinin sonucu, pazarlar ve ham madde taşınması arttı ve üstelik Osmanlı Devletinin dış yardım borcunun köylünün boynuna vergiler halinde yüklenişi pazar için küçük üretimi köylerde başlattı. 1923'ten sonra da genel toplumsal yapı değişmesinin sonucu hemen hemen her yerde pazar için küçük üretim geçerli oldu. Belki de derebeyliği ilişkilerinin sıkı olduğu Doğu Anadoluyu bunun dışında tutabiliriz.

I köyü de bu sıralarda, yeni giren pullukla pazar için susam üretmeye ve bunun sonucu önceden kendilerinin dokuduğu veya ördüğü giyecekleri yavaş yavaş hazırdan yani pazardan almaya başlamış. Manavgat pazarı çok geniş olmadığından ve hareketlilik için gerekli olan ulaştırma araçları da ilkel olduğundan susamla ihtiyaç olan malın değişimi köyde açılan üç bakkal tarafından düzenlenmiş. Bu durumun nasıl sermaye birikimine yol açtığı ilerde çözümlemeli olarak açıklanacak. 1945'lerden sonra esaslı bir değişim oluyor ve modern teknolojinin köye girişi sonucu pamuk ve karpuzun doğrudan doğruya pazar için olan kapitalist işletmesine başlanıyor. Bu sıralarda kasaba pazarları iyice gelişip ulaştırma araçları da arttığı için alış-veriş pazarlardan yapılmaya başlanıyor ve hareketlilik alabildiğine artıyor. Fakat bu kez kapitalist işleyişin her yanında olduğu gibi burada da bir toplumsal farklılaşma oluyor, bazı insanlar ulaştırma aracını kendisi edinirken çoğunlukta olan yoksullar, taşıtla gidip gelme parasını bile bulamıyorlar. Bu yüzden her iki köyün alt sınıfındakiler ihtiyaçlarını biriktirip öyle pazara gittiklerini söylüyorlardı. Ama bunların hareketsizliği bile feodal devrenin hareketsizliği yanında çok hareketlidir. Ne de olsa derebeyliği hukuk bağları kırılmış parasızlığın ve yoksulluğun bağları başlamıştır ki bu değişmeye daha açık ve daha uygundur Hele yakın zamanlarda durumu iyileşenler «eskiden elimiz aya ğımız bağlıydı» diyerek eskiyi lanetliyorlar. Şimdi bütün sorun parasızlığın ve yoksulluğun bağlarından alt sınıfı kurtarmaktır. İlerde daha da geniştilip açacağım, fakat burada şunu söyleyeyim ki G köyünün ortakçı-işçilerini durumu iyiden iyiye kötüdür. On tane traktörüyle kapitalist pamuk işletmesi yapan ağa, onlara kıraç yerleri tahıl için ortağa veriyor. Ortakçılar üretimi

karasabanla ve öküzle yapıyorlar ki bu şartlar altında, bu yavaşlıkla bütün zamanları tahıl üretiminin işçiliğinde geçiriyor ve ürettikleri de yarıya bölününce yoksulluk üstlerine çöküyor. Bu yüzden pazara gitmekten korkan veyahut bütün ihtiyaçlarını biriktirip yılda bir kez pazara gidenler vardır. Niçin dışarıya çalışmaya gitmediklerini sorunca toprakla uğraşmak bütün zamanlarını aldığını, dışarıya parayla gidileceğini, iş arayıp buluncaya kadarlık paraları olmadığını ve şehirlerde herkesin iş bulamadığını söylüyorlar. Denememizin sonuna doğru anlattığımız Ermenek köylerinde bunun tersi bir durum görmüştük; orada borçlu durumda olan alt sınıf yılın dokuz ayını dışarda işçilikte geçiriyordu. G köyüyle Ermenekteki köyler arasındaki fark, G köyündeki büyük toprak mülkiyetine ve ortakçılığa karşılık Ermenekte küçük toprak mülkiyetinin oluşudur, fakat burada toplumda yaratılan norm da rol oynayabilir. Ermenekte dışarıya gidip çalışarak geçinilebiliceği normu alt sınıf arasında geliştirilip toplumca kabullenilebilir olmuş durumdaydı, G köyündeyse bu yoktu.

Bundan önceki bölümde söylediğim gibi kasaba pazarlarının ve ulaştırma araçlarının gelişmesi sonucu alış veriş köy bakkalından kasaba pazarlarına kaymıştır. Bu, aşağıdaki (Tablo: 1) de açıkça görülmektedir.

Tablo: 1 — Pazardan Alış — Veriş :

	I Köyü		G Köyü	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
Köybakkalından ve geziciden	2	(7)	2	(11)
Köybakkalından ve kasabadan eşit	4	(14)	2	(11)
Daha çok dış pazardan alış-veriş	23	(79)	14	(78)
Toplam :	29	(100)	18	(100)

Köylüler pazardan alış-verişin kendileri için çok yararlı olduğunu, çünki, pazarda malların köy bakkalındakinden daha ucuz olduğunu söylüyorlar. Pazarın bu yararlı yanı elinde parası olan için geçerli, parası olmıyan bu kez pazardaki tüccara bağlanıyor .Veresiye mal alıp borçlanıyor. Veresiye aldığı için mal pahalıya geliyor ve kazıklanıyor, borçlandığı için de faiz biriki-

yor. Eğer bu parası olmayan köylü pazarda satılabilecek ürün üretiyorsa getirip tüccara çok ucuz fiatla veriyor ve böylece buradan da kazıklanıyor. Fakat burada birinci kesimde anlattığımız Mübeccel Kıray'ın Eğerli'de bulduğu Tüccar-köylü ilişkisi pek gelişmemiş, çünkü örneğin G köyünün ortakçı - işçileri pazarda satıp borçlarını ödeyecekleri hiç bir ürün üretmiyorlar Tüccar - köylü ilişkisi köylü tüccara verebileceği bir ürün üretirse alabildiğine gelişiyor; tüccar hem ürünü köylüden alırken hem de kendi malını köylüye satarken kazanıyor, üstelik borçlanan üretici - köylüden borcunu alabileceğini biliyor. Köylü para getirecek ürün üretmeyip yoksullaşırsa tüccarın kendisi bu tüccar - köylü ilişkisini kurmak istemiyor. G köyünün ortakçı - işçileri «tütcar yüzüne bile bakmaz fakirin» diyorlardı. Böylece yoksullar ihtiyaçlarını alabildiğine kısıyorlar: yoğurdu ayran, bulgur pilâvını çorba yapıp öyle yiyorlar. Nüfus arttıkça da çorba ve ayranı gittikçe durultuyorlar. İşte gittikçe artan hastalıkların nedenini burada aramak gerek. Bu, kendi için gerekli üretim yapan küçük mülkiyetli köylerde yoktu, pazar için kapitalist üretimle birlikte gelen toplumsal farklılaşmanın ve ihtiyaçlar için pazara bağlı olmanın sonucu ortaya çıktı.

İhtiyaçlar pazardan giderilmeye başlanınca pazarda satılacak bir ürün üretmek gerekir. Pazar için üretime başlandığında bu yapılıyordu. Fakat kapitalist işleyişin sonucu olarak, toprak ve modern teknolojiyi ellerinde toplıyan zenginlerle iş gücünden başka satacak bir şeyi olmıyan yoksul işçiler ortaya çıktı. Eğer işgücünden başka satacak birşeyi olmıyan çoğunluğun iş - gücü satın alınmazsa pazardaki talep azalır, bu yüzden yatırım yapılmaz ve Az-gelişmişliğin yoksulluk çemberine daha beter düşülür.

Araştırma yapıtığımız köylerde zenginler ve yoksullar (yahut kapitalistler ve işçiler) halindeki toplumsal farklılaşma, ilerde daha geniş anlatacağımız gibi daha son aşamasına gelip ilerlememiş. Bu pazara ürün satış durumunda açıkça görülüyor.

Tablo : 2 — Ürün Satıp Satmayış :

	I köyü		G köyü	
	Sayı	%	sayı	%
Ürün satıyorum	21	72	7	39
Ürün satmıyorum	8	28	11	61
Toplam:	29	100	18	100

(Tablo: 2) de görüldüğü gibi G köyündeki durum I köyündekinden farklıdır. G köyünün ortakçı-işçileri ürün satmıyorlar ve üstelik almak ihtiyacındalar. I köyünde de Ürün satanların yüksek yüzdesine bakıp aldanmamalıdır. Ürün satıyorum diyenlerin içinde, yüzdelerini ilerdeki bölümlerde vereceğimiz küçük hayvan çiftçileri ve büyük kapitalist çiftçiler vardır. Ürün satıyorum diyenlerin arasında 100 kilogram pamuk satan da var, binlere yaklaşan tonlarla satan da var. I köyünde ürün satanların yüzde yirmidokuzu (% 29) ürünü borcuna veyahut tüccara veriyor, geriye kalanlar Ant-birliğe yatırıyorlar. (Tablo: 2) de ürün satıyorum diyen yüzde yetmişikinin (% 72) abartılmış olduğu anketteki başka bir soruya verilen cevaplardan da anlaşılıyor. «Pazara niçin gidersiniz?» sorusuna ancak I köyünden örnekleme girenlerin yüzde otuzüçü (% 33) satmak ve ticaret yapmak için diye cevap verdi. Bu da gerçek anlamda pazara ürün satışın I köyünde de düşük olduğunu gösteriyor. Eğer köyde küçük toprak mülkiyeti varsa köy pazar için üretim yapmıya başladığında herkes pazara bir miktar ürün satar. Fakat pazar için üretime geçildiği anda kapitalist toplumsal farklışlama başlar ve bunun sonucu toprağı ve üretim araçlarını ellerinde toplıyan bir avuç kapitalist pazara çok miktarda ürün satarlar. Çoğunlukta olan işçilerinse iş güçlerinden başka satacak hiç birşeyleri kalmaz. I ve G köylerinde böyle çok aşırı durum yoktur henüz, fakat eğer başka bir olay araya girmezse bu sona doğru yol alacağa benziyorlar.

Pazara gidişte nasıl bir toplumsal farklılaşmanın ortaya çıktığını gördük. Şimdi de en çok nereye gittiklerini ve gidiş sıklığının dağılımını görelim. I-köyünde örnekleme giren hane başkanlarının yüzde otuzu (% 30) yalnız Manavgata, yüzde altmışı (% 60) ise hem Manavgata hem de Antalyaya gidiyor. Geriye kalan yüzde on (% 10) ise hiçbir yere gitmediğini söyledi. Örnekleme girenlerin yüzde onyedisi (% 17) başka birçok şehirlere ticaret ve gezmek için gittiklerini söylediler ki bu olaydan ilerde söz edeceğiz. Antalyaya daha çok modern araç parçası satın almaya modern çiftçiler gidiyor. Küçük çiftçiler ve işçiler Antalyaya hastalık olduğunda ve işleri düştüğünde gidiyorlar ve gittiklerinde Sümerbanktan alış-veriş yapıyorlar. Manavgat çok yakın olduğu için oraya hemen herkes gidiyor

Bu Manavgat ve Antalyaya gidiş sıklığını karşılaştırdığımızda da ortaya çıkıyor. Manavgata giden hane başkanlarının yüzde otuzbeşi (% 35) Manavgata hergün gidiyor, Antalyaya ise hergün giden hiç yok. Manavgata gidenlerin yüzde kırkaltısı (% 46) ve Antalyaya gidenlerin yüzde onbiri (% 11) buralara haftada bir-iki defa gidiyolar. Manavgata gidenlerin yüzde ondokuzu (% 19) ve Antalya'ya gidenlerin yüzde otuzüçü (% 33) ayda bir-iki defa gidiyorlar. Antalya'ya gidenlerin geri kalanı (% 56), buraya ancak yılda biriki defa gidebiliyorlar. Bütün bunlar I köyünün Manavgat kazasına daha çok bağlı olduğunu ve ona bütünleştiğini ve bu kaza yoluyla şehrin etkisi altına girdiğini gösteriyor.

G köylüleri ise Manavgata da gitmekle birlikte Serikten daha çok alış-veriş yapıyorlar. Serik kazasına hergün giden hemen hiç yok, çoğunluk haftada bir veyahut onbeş günde bir gidiyorlar. Antalyaya ise Taksisi ve jipiyle hergün gidip gelen ağanın oğlu olan kapitalist işletmeci hariç diğerleri yılda bir-iki defa gidip gelebiliyorlar.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki bu iki köyün ikisi de yol kıyısında olmaları ve pazar için üretimin gelişmesi sonucu feodal hareketsizlikten kurtulmuşlardır. Yoksullar için parasızlığın verdiği hareketsizlik başlamıştır. Hareketsiz oldukları için içinde bulundukları durumu değiştirmeyi düşünemiyecekleri ve düşünemedikleri için gittikçe hareketsizleşip yoksullaşacakları söylenebilirse de, ya açlık onları düşündürüp harekete getirecektir ya da bütün ülkeyi kapsayan toplumsal bir uyanış bu durumu değiştirecektir.

IV. ÜRETİM ARAÇLARINDAKİ DEĞİŞİM VE ÜRETİM BİÇİMİ.

Köy toplumundaki köklü değişimler üretim araçlarındaki ve üretim biçimindeki değişimin sonucu ortaya çıkar. Birinci dünya savaşından sonra I köyüne pulluk girmiş ve önceleri bir aile karasabanla 40-60 dönüm ekebilirken pullukla bunun iki katına çıkmıştır. Artı - ürün bakımından bu çok önemli bir artıştır. Karasabanla ürettiği ürüne kendini alıştırmış olan aile, bu yeni artı-ürünün önemli miktarını dışarıya satabilir ki bu da üretimin **kendi için gerekli üretimden pazar için küçük üretime değişmesine yol açar.** Bu ise yeni bir iş bölümünü ve dolayısıyla yeni farklılaşma imkânlarını, ihtiyaçların çeşitlenip büyümesini ve

ihtiyaçların bir kısmının pazardan giderilmesini kendisiyle birlikte getirir. Bu yıllarda I köyü, Alanya gibi uzak bir pazara bağlıdır, Manavgat pazar olarak pek gelişmemiştir, ve I köyünde deniz yoluyla Antalya'ya aktarılan susam ekilmeye başlanmıştır. Para ekonomisi yeni girmiştir ve köylünün eline ürünü satımdan satıma para geçmektedir. Bu sırada köyde üç bakkal açılır. Küçük üretici olan köylüler borçlanarak mal satın alırlar ve kaldırdıkları susamı bakkala borçlarına karşılık verirler. Buradaki sermaye birikimi mekanizmasına ilerde yeniden dönüp derinleşeceğiz.

1945'lere doğru pazar genişliyor ve önceden yerli tüketim için üretilen pamuk pazar için üretilmeye başlanıyor. Bundan sonra çok önemli bir teknolojik değişim daha oluyor ve köye traktör giriyor. G köyü de traktörler bu bölgeye girmeden hemen önce yerleşme sürecindedir. Aşiret başkanı köyün ağası durumundaysa da bu pek belli olmaz, çünkü toprağı köylüler kara çalıdan çıkarmakta ve ekmektedirler. Toprak çok verimli ve bol olduğundan ağaya ürünün yarısını vermek köylüleri pek düşündürmez. Ve 1950'lerde köylere traktör girer. «Modern araçlar pazarlarda satılmaya başlandığında, sizin onlara sahip olma imkânınız var mıydı?» sorusuna (tablo : 3) deki gibi cevap verildi.

Tablo : 3 — Modern Araç Alabiliş :

Modern araç	I köyü Hane sayısı	%	G köyü Hane sayısı	%
alma imkânım yoktu	20	69	16	89
Vardı, aldım	9	31	2	11
Toplam :	29	100	18	100

Bundan sonraki bölümde de görülebileceği gibi G köyünde işletmeci ağadan ve ortakçı - işçilerden başka ağanın çok yakın akrabaları da vardır ki bunlar traktör almışlar ve toprak işletmektedirler. I köyünde modern tarım aracı olanların sayısı bu aşamada biraz fazlacadır. Köyde üç ya da dört ailenin dışındakiler traktörlerini borçla satın almışlar ve köylünün diğer bölümünün tarlasını ortak sürerek durumlarını idare edebilmektedir-

ler. Eğer modern araçlarının bir yanı bozulursa borca girmekte ve ektikleri pamuğu ucuz fiata «bağlatmaktadırlar». Bu gibi orta büyüklükte traktör sahiplerinin oluşu, I köyünde toprak toplanmasının ve toplumsal farklılaşmanın hızını azaltmıştır. Eğer onlar batarlarsa Pullukla tarım yapanlar da hızla azalacaktır. Şimdi araçların köylerdeki dağılımını görelim.

Tablo : 4 — Tarım Araçlarının Dağılımı

	I Köyü		G Köyü	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
Modern tarım aracı olanlar	7	24	3	17
Pulluğu ve sabanı olanlar	7	24	11	61
Kamyon ve jipi olanlar	2	7	—	—
Hiçbir şeyi olmayanlar	13	45	4	22
Toplam :	**29**	**100**	**18**	**100**

Yukarıda belirttiğimiz gibi I Köyünde pullukla tarım yapmak gittikçe azalmaktadır, çünkü ya tarlalar ortak veya kiralı olarak traktörlülere verilmektedir ya da traktörlülere para vererek toprak sürdürülmektedir. I Köyünde hiç tarım aracı olmayanlar çoğunlukla hiç toprağı olmayan işçilerse de, az toprağı olan aileler de topraklarını traktöre sürdürmekte ve üretim aracı edinmemektedirler. G köyünde ise traktör girmeden önce ağanın tarlasının her yerini eken ortakçı - işçiler, şimdi yalnızca kıraç yerleri ortak ekmektedirler. Ortak ektikleri de pamuk değil buğday, arpa ve yulaftır. Pullukla tarım yapmakta olduklarından ürün çok düşük olmakta ve köylülerin dediklerine göre ortakçılık şartları gittikçe ağırlaşmaktadır. Ortakçı - çiftçiler «Traktör girmeden önce ağa, ortak ekin diye yalvarıyordu, şimdiyse bize kıraçları veriyor ve durumumuz gittikçe kötüleşmekte» diyorlardı. Ağanın şimdiki gibi on traktörü olmadan önce, tohumu ve üretim araçlarını ortakçılara vermekteydi, şimdi ise tohumu da ortakçı işçiler atmakta, bütün işçiliği de ortakçı - işçiler yapmakta, ağa sonunda gelip ürünü ortadan bölmektedir. Nüfus çoğaldıkça, yani çalışacak işçi arttıkça ortakçılık şartları ağırlaşmaktadır. G köyünde örnekleme girenlerin yüzde yetmiş ikisi (% 72) ortakçılık etmektedir, yüzde onyedisi (% 17) ise ortakçılık yapmıyan

işçidir. I köyünde ortakçılık çeşitlenmiştir. Yarı - yarıya ortakçılık olduğu gibi, kapitalist kiralama yolu da geçerli olmaya başlamıştır. Ortakçılık yada kiralama traktörü olanlar için oldukça vararlıdır. I köyünden örnekleme giren hane başkanlarından yüzde ellisi (% 50) ortakçılık yahut kiracılık yaptığını söyledi.

Burada şu gözlemimi de söyliyeyim. G köyündeki ortakçı - işçilerden bazları o çok zor durumlarında bile borçlanarak ve biraraya gelerek su motoru almışlar ve başka köylerden pamuk ortak ekmeye girişmişlerdir. Elbette araçlarını borçla aldıkları için durumlarını kurtaramamaktadırlar, fakat bu gözlem, masalarına oturup Az - gelişmiş ülkeler üstüne yazı yazan ve geri kalmış ülkelerdeki çoğunluğun bulduğunu tükettiğini ve yatırım yapmadığını söyliyen burjuva ekonomicilerini yalanlamaktadır. Az - gelişmiş ülkelerin yoksul halkı modern araç almak istiyor, fakat ya alamayacak kadar çok yoksuldur, ya da araç kullanacak tarlası elinden çıkmış veya çıkmaktadır. Bu durum, kimi köylerde Şehirlerdeki gecekondulara olan göçü hızlandırmaktadır. Plansız giren modern araçlar, toplumsal farklılaşmayı artırmakta ve işsizler çoğunluğunu ortaya çıkarmaktadır. Az - gelişmiş ülkelerin yoksulluk çıkmazına girişleri bazıların sandığı gibi bu ülkeler halkının kalkınma yeteneğinden yoksun olduklarından değil, işsiz olan çoğunluğun planlı olarak endüstriye ve şehirlere aktarılıp çekilemediğindendir.

V. BUGÜNKÜ TOPLUMSAL YAPI

Bugünkü toplumsal kuruluşu çözümleyip, işleyişini göstermedikçe önceki bölümlerde söylediklerimiz ve sonrakilerde söyleyeceklerimiz biraz havada kalıyormuş gibi gözükecektir. Bir şehri, bir kasabayı veya başka bir toplum birimini incelerken onu içinde bulunduğu genel toplumsal yapıya bağlamamak ve böylece yapıdaki zaman etkenini küçümsemek çözümleme için gerçekten çok şeyin kaybedilmesi demektir. Bunun gibi köy toplumunun da önce genel toplumsal kuruluştaki yeri belirlenmeli, sonra kendi toplumsal kuruluşu incelenmelidir. Ancak bu yoldan başka gelişimler ve işleyişler yerli yerine yerleştirilip anlaşılabilir.

Denememizde de söylediğimiz gibi Türkiyenin bugünkü toplumsal yapısı kapitalist işleyişe yatkındır. Şehir, kasaba ve köy

gibi her toplum biriminde kapitalist pazar ilişkileri gelişmekte ve toplumsal farklılaşmayla tabakalaşma gittikçe kesin çizgilerini almaktadır. Genel olarak toplum feodal kalıntılardan kurtulmuş değildir. Bu da kapitalist iş bölümünün sonucu, Türkiyenin endüstriyel bir ülke olmak yerine ham madde ihracatçısı olmaktan kurtulamayışı yüzündendir. Endüstrileşme olmadığı için şehirleşme sözde bir şehirleşme olarak kalmakta ve tarımsal makineleşmenin sonucu boş kalan iş gücü işsizliğe ve yoksulluğa itilmektedir.

Pazar için üretim yapan köylerde bu genel toplumsal yapı etkisini duyurmaktadır. Kapitalist pazar işleyişinin ve modern teknolojinin köye girişi toplumu işçiler ve kapitalistler olarak farklılaştırmaktadır. Bugünkü durumda bu iki sınıf tam olarak ortaya çıkmayıp bu ikisi arasında bazı orta tabakalar yaşamlarını sürdürmektedirler. Üretim araçlarına sahip oluşlarına ve yaptıkları işlere göre köyler (tablo : 5) teki gibi tabakalaşırlar.

Tablo : 5 — Üretim Aracına ve İşe Göre Tabakalaşma

	I Köyü		G Köyü	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
Büyük çiftçi	7	24	2	11
Küçük çiftçi	7	24	2	11
Ortakçı - işçi	1	3,5	10	56
İşçi	7	24	2	11
Kalifiye işçi	5	27	1	5.5
Kamyoncu - tüccar	2	7,5	1	5,5
Toplam :	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

Modern tarım aracıyla üretim yapanları büyük çiftçi olarak adlandırdık. Bunların arasında toprağı az oluyta traktörünü ortak toprak sürmekle idare etmekte olanlar da vardır. Bunların bu tabakada kalıp yaşamalarını sürdürebilecekler mi yoksa iflas edip işçileşecekler mi şimdiden söylemek zordur. Bu modern çiftçi saydıklarımızın arasında ikiden fazla traktörü, bir-iki kamyonu, jipi ve taksisi olan eski bakkallardan birisi vardır. Diğer eski bakkallar örneklerine girmemişlerdir. Daha çok I köyünün özelliği olan ve en alta koyduğumuz Kamyoncu - tüccar kategorisi biraz havada

kaldı. İlkel sermaye birikimi sırasında sermaye biriktirip sermayelerini modern teknolojiye yatıran eski bakkalların sülâlesinden olan genç kuşak, yeni artan sermayeyi kamyona yatırmakta ve Türkiye çapında pazarlar arasında aracı tüccarlık yapmaktadırlar. Bunlar köyle ilişkilerini kesmek durumunda değildirler. Örnekleme giren böyle bir tanesinin hem iki kamyonu hem de tarım üretimi yapan traktörü ve biçer - döveri vardı. Diyeceğim, bu kamyoncu - tacirlerin kökü pazar için tarımsal üretimdir ve oradan kopmayı düşünmemektedirler. G köyünde kamyoncu tacir olarak niteleğimiz bir kişiyi aslında oraya koymamalıydık, çünkü o kamyonu falan olmayan alıp - satma işleriyle uğraşan küçük bir esnaftır.

Küçük çiftçi olarak niteleğiklerimiz atla ya da öküzle çiftçilik yapmakta olup pulluk kullananlardır. Bunlar geçici bir tabakadırlar, çünkü gerçekten «biz hayvan çiftçisiyiz» dedilerse de ya tarlalarını traktörlülere ortağa vermektedirler ya da parayla traktörlülere tarlalarını sürdürmektedirler. Bunların toprağı azdır ve topraklarını satmamak için borçlanmamaya özel titizlik göstermektedirler. Bağımsız küçük çiftçiler önceden küçük toprak mülkiyeti olan I köyü için anlamlıdır. G köyündeki büyük çiftçiler ağanın çok yakın akrabasıyken bağımsız küçük çiftçiler biraz daha uzaktır. G köyünün önemli tabakası ortakçı - işçilerdir. Bunlar öteden beri sözünü edip geldiğimiz ağalık mülkiyetinin sonucu olan ortakçılardır. İş bulabilseler işçilik de yapacaklarını fakat iş bulamadıklarını söylemektedirler. G köyünde ortakçı işçiler gerçek bir çoğunluk ve ağayla aralarındaki anlaşma hür bir anlaşma görünümündeyse de ortakçılık şartları oldukça ağırdır. Önceden küçük toprak mülkiyeti olan I köyünde bu kümeye pek rastlamıyoruz .Orada hür küçük çiftçiler, işçiler ve kalifiye işçiler vardır. Elbette buradaki hürlük görevi bir hürlüktür, yani çalışanlar kölelik ve derebeylik devresindekine göre daha hürdürler. G köyündeki ortakçı - işçilerin zor durumunun ağalık toprak mülkiyetinden kapitalist üretime geçişin sonucu olduğunu düşünmekteyiz. I köyündeki işçiler ve kalifiye işçiler gittikçe büyüyen bir sınıftır. Bunlar iş güçlerini satarak geçinmektedirler. Kalifiye işçilerin çoğunluğu ya traktör ya da kamyon şöförü olup büyük çiftçiler için çalışmaktadırlar.

(Tablo : 5) te hane başkanları için verdiğimiz tabakalaşmayı babalar için de düzenleyip karşılaştırdığımız da: Pazar için üreti-

me geçmenin sonucu olan toplumsal farklılaşma daha da açık belirip ortaya çıkıyor. I köyünden örnekleme giren hane başkanlarının babalarının yüzde elliye yakını (% 50) öküz çiftçisi yani küçük çiftçiymiş, yüzde yirmibeşi (% 25) büyük toprak sahibi sayılabilirmiş ve geriye kalan ya işçi ya da ortakçıymış. Babaların çoğunluğu küçük çiftçi ve ortakçıyken bugünkü hanebaşkanlarının çoğunluğu kalifiye işçi ve işçidir. İki kuşak arasındaki bu fark modern teknolojinin ve kapitalist pazarın köydeki işleyişi sonucudur. G köyünden örnekleme girenlerin babalarının çoğunluğu önceleri göçebeymişler ve davarcılıkla uğraşıyorlarmış, yerleşince kara çalıdan tarla çıkarıp tarım yapmaya başlamışlar, fakat bu tarlalar ağanın olmuş ve böylece şimdiki oğullar ortakçı - işçi durumuna düşmüşler.

İşe ve araçlara göre olan tabakalaşma toprak dağılımında da kendini gösteriyor.

Tablo : 6 — Toprak Dağılımı

Toprak miktarı (dönüm)	I Köyü		G Köyü	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
Topraksız olanlar	12	42	6	33
0—30 dönüm	5	17	6	33
31—90 dönüm	6	21	4	22
91—180 dönüm	1	3	1	6
181—270 dönüm	4	14	0	—
271 ve üstü	1	3	1	6
Toplam :	29	100	18	100

I köyünün topraksızları işçiler ve kalifiye işçilerdir. Toprağı otuz dönüme kadar olanlar küçük çiftçilerdir ki, pek azının toprağı otuz dönümü geçmektedir. Bu böylece bilinince küçük çiftçilerin durumu daha iyi anlaşılmaktadır. I köyünde toprağı olanlardan yüzde yetmişaltısı (% 76) toprağına miras ve satın alma yoluyla, yüzde onyedisi (% 17) yalnızca miras yoluyla sahip olmuştur. G köyünde toprak komisyonun dağıtmasıyla toprağa sahip olanlar vardır. Bu toprak komisyonu işi, karışık bir iş. Atmışar dönüme yakınlık toprak dağıtılmış, fakat örnekleme giren-

lerin ancak yüzde onbiri (% 11) bu komisyondan toprak alabilmiş. Geriye kalanlara çeşitli nedenlerle toprak verilmemiş veyahut karaçalıdan çıkardığı çok az bir yer üzerine yazdırılivermiş. Öte yandan toprak komisyonun dağıttığı topraklar oldukça kumluk ve kıraç yerlerdedir. Toprak komisyonu köye 1945'lerde gelmiş ki, bu yıllarda modern teknolojiye geçişin başlamasıyla köylüler karaçalıdan çıkardıkları toprağın kendilerinin olmadığını anlamış olabilirler. Bundan doğan gerilimi azaltmak için o sırada partide olan ağa, toprak komisyonunu getirmiş olabilir. Hükümetin toprak dağıtma tutumunun nasıl hiç birşeyi çözmediğini ve çözmeyecek nitelikte olduğunu bu köyde görmek gerekir.

Gelir dağılımını görürsek köylerin durumu ve toplumsal farklılaşma daha da ortaya çıkıp anlaşılacaktır. Gelir hesaplamada yılı birim olarak alıp haneye giren herşeyi sattığımızı düşündüğümüzde ve kazanılan toplam yıllık parayı buna kattığımızda (tablo: 7) deki yıllık gelir dağılımı ortaya çıktı.

Tablo: 7 — Yıllık Gelir Dağılımı

Yıllık gelir (lira)	I Köyü Hane sayısı	%	G Köyü Hane sayısı	%
500—2500	17	58	11	61
2501—5000	2	7	3	17
5001—10000	4	14	2	11
10001 ve üstü	6	21	2	11
Toplam :	**29**	**100**	**18**	**100**

I köyünde yıllık geliri 500—2500 arasında olanların yüzde yetmişinin (% 70) yıllık geliri 500—1500 arasındadır. G köyünde ise bu 500—1500 olanlar 500—2500 arasında olanların yüzde yetmişüçüdür (% 73). Kendisi için istediği şeyi üretemiyen bir köyde yıllık gelirin bu kadar düşük oluşunun anlamını bilmek gerek...

İşçi çalıştırma durumu ve haneden başkasının işine gitme üstüne olan sorular da toplumsal yapıyı ve toplumsal farklılaşmayı anlamamızda yardımcı olabilir. I köyünde örnekleme giren hane başkanlarından yüzde ellisekizi işçi çalıştırmıyor. Yüzde otuzbeşi (% 35) çalıştırıyor ve yüzde yedisi (% 7) karşılıklı ödünç

yapıyor. I köyünden örnekleme girenlerin işçi çalıştırıyorum diyenlerinin (hepsi on kişi) yüzde yirmisi 500'den yukarı işçiyi bir gün çalıştırırsa tüm pamuğunu çapalatabileceğini söyledi. Geri kalan yüzde yirmi (% 20) 200—300 arası işçiyi, yüzde otuz (% 30) 200—100 arası işçiyi, yüzde otuz (% 30) 100—0 arası işçiyi birgün çalıştırırsa tüm pamuklarını çapalatabileceklerini düşünmektedirler. G köyünde işçi çalıştıran ağa ve yakınlarıdır. Bunlar çoğunluk köyün dışından işçi çalıştırıyorlar. Ermenek taraflarından bile gelip bu köyde işçi olarak çalışanlar vardır. Ortakçı - işçilerden bazıları ağanın işinde pek çalışmadıklarını, çünkü hem ağanın onları götürmeye pek istekli olmadığını hem de kendilerinin tarlayla uğraşmaktan vakitlerinin artmadığını söylediler.

Tablo : 8 — Başkasının İşinde Çalışma Durumu

Kimler başkasına çalışır	I Köyü		G Köyü	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
Hiçbir kimse başkasına çalışmaz	8	28	2	11
Kendim, karım ve çocuklar	3	10	2	11
Yalnız çocuklar ve karım	7	24	6	33
Yalnız kendim	7	24	3	17
Ödünç çalışma	4	14	1	6
Ortakçıyız başkasına çalışıyoruz diyenler	0	—	4	2
Toplam :	**29**	**100**	**18**	**100**

(Tablo : 8) den çocuklar ve kadınların işçilik yaptıkları ve bu yolla işçi ailelerinin işgüçlerini artırarak gelirlerini çoğaltmaya çalıştıkları anlaşılıyor. Küçük çiftçiler ve ortakçı - işçiler arasında ödünç etme normu gelişmiştir. Ödünç, aynı tabakada olanların karşılıklı yardımlaşması ve ücret yerine gerektiğinde yardım etme sözünün alınmasıdır.

VI. SERMAYE BİRİKİMİ VE TOPLUMSAL FARKLILAŞMA

Buraya kadarki açıklamalarımız gösterdi ki ne I köyü ne de

G köyü eşitlerin toplumudur. Modern teknolojiyi alabilen bir azınlık zenginleşti, çoğunluksa elinde hiç birşey kalmadığını görüp yoksullaştı. Toprak dağılımını gördük: bir azınlığın elinde oldukça geniş toprak var, çoğunluk ise ya topraksızdır ya da az bir toprağı vardır elinde. Gelir dağılımıysa yaşayış düzeyi farklılıklarını ortaya koydu. Bir kaç kişinin yıllık geliri beşyüzbinlere milyonlara ulaşırken çoğunluğun geliri 800—1500 arasındadır. Kısacası toplum farklılaşıp kutuplaşmıştır. Bir yanda büyük toprak sahipleri, zenginler, modern araç sahipleri öte yandan da topraksızlar, yoksullar, iş gücünden başka satacak bir şeyi olmayan işçiler. Geçen yüzyılın ve bu yüzyılın toplumsal bilimcileri bunu yansıtıp açıklamaya çalıştı. Biz de soralım: I köyündeki toplumsal kutuplaşmayı ortaya çıkaran oluşum ya da işleyiş (mekanizma) nedir?

Bazı kimseler, insanlık oldu olalı toplum zenginler ve yoksullar olarak farklılaşmıştır, bu yeni birşey değildir ki diyorlar. Fakat biz baştaki denememizde Antropoloji biliminin bulduklarını özetlerken gösterdik ki insanlar yüzbinlerce yıl zenginler ve yoksullar olarak kutuplaşmadan yaşamıştır. İlkel besin toplayıcı ve göçebe toplumlar ve tarımsal üretimin başlangıcındaki toplumlar alabildiğince farklılaşmamış ve kutuplaşmamıştı. Herkes herşeye eşitce katılıyor ve öylece yaşayıp gidiyorlardı. Ne olduysa ilerlemiş tarıma geçtikten sonra oldu. Ayrı ayrı yaşayan toplumlar birbirleriyle ilişkiler kurdular ve bir örgüt içinde birleştiler. Bu, toplumsal bir iş bölümü içinde oluşup gelişti. Toplumsal iş bölümü de bir kimsenin kendine yetimlikten biraz fazla üretmesini gerektiriyordu ve bu ilerlemiş tarım teknolojisiyle mümkündü. İşbölümüyle birlikte mülkiyet ilişkileri çıktı ve böylece toplum farklılaşıp kutuplaşmaya başladı. Fetihçi devletin üzerine oturduğu kocaman toplumsal örgüt kurulup yapılaştıktan sonra toprağa bağlı köylüler ve onları denetleyen derebeyleri ortaya çıktı Bütün bunlar son beşbin yıl içinde olmuştur. Bu son beşbin yılın son ikiyüz yılında kutuplaşıp farklılaşma keskinleşip büyüdü. Çünkü, modern teknoloji çıkıp artı-ürün alabildiğine arttı. Demek ki insanlar oldum olası yoksullar ve zenginler olarak kutuplaşmış değildirler. Bu tarım devriminden sonra ve son beşbin yıl içinde ortaya çıkmıştır ki bu devre de milyon yıla yaklaşan insanlık tarihinin yanında çok büyük bir süre değildir.

Yukarda söylediklerimiz Antropoloji yönünden oldukça somut ve anlaşılır şeylerdir; fakat biz daha da somut olmak için bu toplumsal farklılaşma ve kutuplaşmayı araştırma yaptığımız köylerde inceleyelim ve temel işleyişi bulup ortaya koyalım.

I köyü, Osmanlı Devletinin derebeylik düzeni içindeyken devlete ya da derebeyine belirli bir miktar vergi ödüyordu. Köylülerin hepsi de aynı üretim aracını, yani karasabana sahipti ve öküzle üretim yapıyorlardı. Bu bakımdan tüm köylüler birbirlerine benziyorlardı. Tek farklılık derebeyiyle köylüler arasındaydı. Osmanlı Devletinin derebeylik örgütü birinci kesimde anlattığımız biçimde çöküp Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerine gelindiğinde, yani 1900'lere doğru, köylüler arasında farklılaşma ve kutuplaşma en azdı ve belki de hiç yoktu. Her üretici köylü elindeki karasabanıyla belirli bir miktar toprak sürüyor ve kendisi için gerekli olan herşeyi üretiyordu. Örnekleme giren köylüler bu yıllarda kendilerinin örüp dokudukları giyecekleri giydiklerini söylediler. Birinci Dünya Savaşından sonra bir değişiklik oldu. Köyde pazar için susam ekilmeye başlandı ve köye pulluk girdi. Pullukla daha fazla ürün üretebiliyordu. İşte bu artı - üründür. Köylüler bir yandan kendi ihtiyaçları olan ürünleri üretirken bir yandan da önceden çok az ürettikleri susam ürününün üretimini gittikçe artırmakta ve pazara satmaktaydılar. Pulluğun girişi yani teknolojik değişim emeğin üreticiliğini artırarak ihtiyaçların üretimi yanında artı-ürün üretimini de mümkünleştirmişti. artı - ürünün üretilmesi kendi başına pek birşey değiştirmez, bu artı - ürünün başka mallarla değişileceği pazar ilişkilerinin de gelişip genişlemiş olması gerekir. İşte bu pazar, I köyüne dıştan sonuldu; başka bir deyişle dışta gelişmiş durumdayken köye kadar uzandı. Bu sıralarda Batıdaki endüstriyel üretimin Anadolunun her yerine satılmak için sürdüğü mallar vardı, ve susam da endüstriyel üretim için isteniyordu.

Burada şu soru akla gelebilir: kendi için gerekli üretim yapan kapalı aile ekonomisinde öyle bir denge vardır ki pazar için üretime geçmeyi önler, aile ihtiyaçları olan herşeyi üretmektedir, pazardan alacağı hiçbirşey yoktur; öyleyse pazar için niçin üretsin? Geçiş üstüne çetin bir sorudur bu. Fakat hiç şüphe yok ki köydeki kendi için üretimin dengesi toplum çapında geçerli olan bazı işleyişler ve etkenler tarafından bozulmuştur. Bu yıllarda pazarlarda para ekonomisinin gelişmesi sonucu vergiler para ola-

rak toplanmış olabilir. Hem sonra köyün tuz gibi ihtiyaçlarını dışardan alması zorunluydu ki, bunun için para gerekliydi. Her nasılsa, I köyü artı - ürün olarak susam üretmeye başladı ve gelişti.

Susam üretiminin gelişimi bir bakıma susamın pazarlanış sürecine bağlıdır. Susamın köyden toplanıp alındığı yere götürülmesi ve pazardan köylülerin ihtiyacı olan malın alınıp getirilmesi gerekir. Her üretici kendi az miktar ürününü pazara satmaya ve ihtiyacı olan malı almaya ulaştırma araçlarının ilkelliği ve hareketliliğin azlığı yüzünden gidemez. Manavgattaki yaşlılar, susamın kayıklarla Antalyaya götürüldüğünü ve oradan mal getirildiğini söylediler. Herkesin pazara gidip gelemiyeceği gerçeği karşısında köyde bir iş bölümü yapılır. Bir kaç kişi her zaman ihtiyaç olan malları köylüye getirirler ve köydeki susamı toplayıp pazara götürürler. I köyünde, 1920'lere doğru, bu işi gören üç bakkal açılır.

Burada işler biraz karmaşıklaşıyor, çünkü yeni bir aşama başlamıştır. Dışardan mallar sunan ve köyün üretebileceği ürünü isteyen bir pazar vardır. Bu ürün üretilmektedir, çünkü pullukla emeğin üreticiliği artmıştır. Bir iş bölümünün sonucu birçok üreticilerin ürettiği ürünü toplayıp pazara götüren ve ihtiyaç olan malları alıp getiren bakkallar da ortaya çıkmıştır. Şimdi burada varsayalım ki köylülerin kendi ürettikleri artı - ürünü ihtiyaçları olan malla kendilerinin değiştirmeleri mümkündü, yani bakkallar ortaya çıkmadı. Bu durumda eğer köylülerin ürettikleri ürünün tutarı ihtiyaçları olan malın tutarında fazlaysa kendilerine para artacaktı, yani değişim sonucu artı - değer olan artı - ürünün bir kısmını biriktirebileceklerdi. Herkes bunu yapabildiği için de herkes biriktirebilecek ve zenginleşecekti. Fakat bu bir varsayım, bir faraziyedir. Bu, hiç bir yerde uzun zaman geçerli kalmamıştır, çünkü bu küçük zenginliklerin yani artı - değerin toplanıp sermayeleştirilmesi ve yatırılarak çoğaltılması gerekir. Eğer geniş çapta düşünecek olursak bu iş ya ayrı ayrı üreticilerin bir araya gelip örgütlenmesi ve modern teknolojiye yatırım yapmasıyla olur (gerçek - anlamdaki kooperatifleşme budur) ya da eğer bu yapılmazsa bir kapitalist çıkar ve artı - değeri elinde toplayıp modern teknolojiye yatırım yapar.

I köyü için biraraya gelip örgütleşme olanağı (imkanı) ortaya çıkmadı. Burada bakkallar vardır ve sermaye biriktirmekte-

dirler. Öyleyse biz köylü - bakkal ilişkisini inceleyerek sermaye birikiminin işleyişini çözümlemeliyiz. Dış pazarda susamla diğer mallar arasındaki değişim oranı yahut değişim değeri belirlenmiştir. Bakkal için bu değerler verilmiştir, değişmez. Öyleyse bakkalın sermaye biriktireceği yer burası değildir. Fakat biliyoruz ki bakkallar zenginleşmiş yani sermaye biriktirmişlerdir.

Bu nasıl olmuştur? Üreticiyle bakkal arasındaki toplumsal ilişkilere bakalım ve sermaye biriktirmeye yol açan normların nasıl belirlendiğini görelim. Üretici köylülerin elindeki susam yılda bir kere ellerine geçmektedir, ve hemen satılmaktadır. Öyleyse köylü, bakkala her gittiğinde susam götüremez. Fakat susamdan aldığı parayla bakkala gidebilir denecektir. Bu olmuyor işte, ya da oluyorsa bile sürüp gitmiyor. Örnekleme giren bu aşamayı yaşamış köylülerin hepsi o zamanlar veresiye alınıp borçlanıldığını ve sonra bu borcun susamla ödenildiğini söylediler. Kısacası köylü - bakkal ilişkisi rekabetçi pazar ilişkisi değildir ve bakkallar üretici köylüye karşı tekelci (monopolist, belki de oligopolist) durumdadırlar. Bu, sayısı çok olan üretici köylülerin bakkaldan veresiye alış - veriş yaparak borçlanmak zorunda kaldıkları için gerçekleşebilmiştir.

Köylüler aldıkları malın pazardaki değişim değerini bilmemektedirler. Susamı kaldırma zamanına kadar bakkaldan borç mal almaktadırlar ve hesap bakkal tarafından tutulmaktadır. Susamı kaldırınca bakkala götürmekteler bakkal da hesabını yaptıktan sonra köylülere borçlarını ya da alacaklarını söylemektedir. Kendileriyle konuştuğum yaşlı köylülerin çoğu «hiç borçtan kurtulamazdık» diyorlardı. Bu üretici köylülerin alacaklı değil hep borçlu çıktıklarına gösterir. Böyle bir köylü - bakkal ilişkisinin toplumsal ortamı içinde tek yönlü bir tekelci olan bakkalın sermayesi nasıl artar onu görelim. Diyelim bakkal elindeki parayla pazardan mal alıyor. Aldığı pazar rekabetçi bir pazarsa malın değişim değeri pazar mekanizmasının sonucu aşağı yukarı sabittir. Bakkalın köye getirdiği malla susamın köydeki değişim değeri rekabetçi pazardaki değişim değeri değildir. Köyde bu değişim değerini bakkal kendisi saptamıştır. (Tek yönlü tekelcilik değişim değerini bir yerde değiştirebilip bir yerde değiştirmeyiştir.) Tek yönlü tekelci olan bakkal, susamın değerini pazaradaki değişim değerinin altındaki bir fiata düşürebilir, ve kendi getirdiği malların değerini de pazardaki değişim değerinin üstündeki

bir fiata yükseltebilir. Bu, yukarda anlattığımız veresiye alış - verişle borçlanmaya dayanan köylü - bakkal ilişkisi içinde mümkündür. Böylece köylü pazarda susamını satarak alabileceği maldan daha azını almaktadır. Sattığı ürünü daha ucuza satmakta aldığı malı daha pahalıya almaktadır. Aradaki fark artı - değer olarak bakkalın sermayesine katılmaktadır.

Apaçık ki bütün bunlar bir günde olmamakta, zaman içindeki gelişimin sonucu ortaya çıkmaktadır. Şunu da hemen belirteyim ki ben burada ilkel sermaye birikiminin ilk kaynağını açıklamıyorum. Bu iş, sermayenin ilk birikip geliştiği yer olan Batı Avrupada yapıldı. Ben burada kapitalizmin etkisiyle değişen bir az - gelişmiş ülke toplumunun, bir tek köyündeki sermaye birikimini çözümlüyorum. Bunun başka köylere genellenmesi için başka köylerde de araştırma yapılması gerekir. Ben I köyündeki sermaye birikimini çözümlerken görüyorum ki pulluk, pazar ve pazarın içindeki mallar köyün dışındaki olgulardır. Köy, bunlara uyarak değişime uğramakta ve bu arada sermaye birikmektedir.

Toplumsal bir iş bölümünün sonucu sermaye birikmeye başlamıştı. İş bölümü ise emeğin üreticiliğinin artmasıyla mümkün olmuştu. Sermaye birikiminin sonunda bir toplumsal farklılaşma görüyoruz. Bu farklılaşma önceleri bakkalların iki pullukla tarım yapması olarak kendini gösteriyordu. 1945'ten sonra ise modern araç alıp pamuk üretimi yapabilir olarak ortaya çıkıyor. Pamuk üretimi köye girince toplumsal farklılaşma daha da hızlanıyor.

Pullukla, sabanla sürülen tarlanın iki katı sürülebiliyordu. İki pullukla ise dört katı sürülebilir. Böylece sermaye biriktirip iki pulluk alabilen bakkallar tarlalarını genişlettiler. Traktör alınca ise bir hanenin sürebileceği toprak kat kat arttı. Böylece önce iki pulluk sonra traktör alabilenler, eğer varsa köyün ortak toprağını kendilerinkine katıp çevirecekler (Bu toprak çevirme, ya da toprak katma hareketi olarak bilinir - enclosure movement) ve köyün içinde tarla şatanların toprağını satın alacaklardır. Çünkü modern teknolojiyle, önceden bir çok ailenin işlediği toprak bir kaç aile tarafından (büyük işletme olarak) işlenebilir. Böylece bazılarının toprağı çoğalacak ve çoğunlukta olan diğerlerinin ki ise azalacaktır. Buna toprak toplanması veya toprak kutuplaşması diyoruz. Toprağı toplayanlar kapitalist işletmeci, topraksızlar da ücretli işçi olacaklardır. Farklılaşmanın ve ku-

tuplaşmanın bu son aşamasına I köyünde varılmamıştır, fakat toplumsal farklılaşma vardır ve epeyce ilerlemiştir. Bunun derecesi bundan önceki bölümlerdeki tablolardan kolayca görülebilir.

G köyündeki farklılaşma ve kutuplaşma I köyünde gördüğümüz işleyişin sonucu değildir, çünkü başlangıç çizgisi aynı değildir. I köyü küçük toprak mülkiyetinden başlayıp değişiyordu. G köyü ise bir aşiret başkanıyla birlikte yerleşiyor; yerleşim sırasındaki genel toplum yapısı ve ekonomik sistemin genel yönü bu köydeki farklılaşmayı doğrudan doğruya belirliyor. G köylüleri yerleşmeden önce kışlıkları şimdiki köyün olduğu yer ve yazlıkları torosların tepesinde bir yer olup yarı göçebedirler. Yerleşmeyle birlikte hayatlarını tarımsal üretime bağlıyan köylüler, karaçalıdan tarla açmaya başlarlar. Bu verimli toprakta tarımsal üretim modern teknolojiyle yapılmamaktadır başlangıçta ve aşiret başkanıyla köylüler arasında şartları köylüler için pek kötü olmayan Ağa - köylü ilişkisi kurulmuştur. Ağa, partiye girerek tarlaları üstüne tapulatır ve köylü - ağa ilişkisini hukuki yönden pekiştirir. Modern teknoloji, ortakçı durumunda olan köylülerin yerlerini alınca işler üretici köylüler için kötüleşir. Artık, ağanın on tane traktörü verimli toprakları işlemekte ve köylüler de kıraç yerlerde ortakçılık etmektedir. Köylüler neye uğradıklarını bilemezler, şimdi ne yapacaklarını da bilemiyorlar. Onlar, modern teknolojinin çoğunlukta olan kendilerinin durumunu kötüleştirdiğini görüyorlar, fakat bu teknolojinin planlı bir örgütlenmeyle kendilerinin yararına işleyip mutluluk getireceğini bilmiyorlar.

Bugünkü durumda, G köyünden örnekleme girenlerin yüzde doksanından fazlası, I köyünden örnekleme girenlerin yüzde yirmibeşi borçlu olduklarını söylediler. I köyündeki düşük yüzdeye aldanmamalıdır, çünkü bu yalnızca borcunu ödeyemeyenlerin yüzdesidir. Borç alanların yüzdesiyse yüzde yetmişbeşe doğru çıkmaktadır. I köyünde, çalışıp borcu ödeme imkânları küçük ölçüde vardır, G köyünde ise borç yıldan yıla devredip artmaktadır. (Tablo : 9) kimlerden ve nerelerden borç ve kredi alındığını göstermektedir.

Tablo : 9 — Borç ve Kredi Alış

	I Köyü		G Köyü	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
Ödünç ve borç almayanlar	7	24	1	6
Bankadan ve kooperatiften kredi alanlar	10	35	2	11
Zenginlerden ve tüccardan borç alanlar	7	24	6	33
Akraba ve komşudan ödünç alanlar	5	17	9	50
Toplam :	**29**	**100**	**18**	**100**

I köyündeki büyük çiftçiler, banka ve kooperatifi yeterince kullanmaktadırlar. G köyünden ise ağanın yakın akrabalarından biri kooperatifin kişi başına açtığı en yüksek krediyi bile az buluyor ve şikâyet ediyordu. Biraz durumu iyi olanlar her iki köyde de zenginlerden ve tüccardan borç alabiliyorlarsa da yoksullar hiç bir yerden borç ve kredi alamadıkları için birbirleri arasında yardımlaşmaktadırlar. Bu, ödünce benziyen yardımlaşma normu G köyündeki ortakçı - işçiler arasında daha çok gelişmiştir.

Bugün veresiye alış - veriş köy bakkalından çok kasaba tüccarıyla yapılıyor. Yukarda sözünü ettiğimiz I köyünün bakkalları modern teknolojiye geçişle birlikte dükkanlarını kapatmışlardır. Her iki köyde de örnekleme girenlerin hemen hepsi, «veresiye ve borçlanarak alış - veriş mi yoksa parayla değişim mi yapmak istiyorsunuz?» yönlü bir soruya şiddetle tepki göstermişler ve veresiye alış-verişi istemediklerini söylemişlerdir Hemen herkes borçlanarak ve veresiye alış - verişte «kazıklandıklarını» söylüyordu. Fakat isteseler de istemeseler de veresiye ve borçlanarak alış-veriz yaptıkların içinde bulundukları şartlar tarafından bunaldıkların isöyleyenler de çoğunluktaydı. Ben araştırmam içine kasaba pazarlarını katamadığım için pazarda, satılabilecek ürün üreten köylülerle tüccarlar arasındaki ilişkinin ne dereceye kadar geliştiğini bilmiyorum. Köylülerden öğrendiğime göre pazar için üretim yapabilen orta halli köylülerle tüccar arasında böyle

bir ilişki vardır. Pazar için üretim yapamayan yoksullar içinse pazar, yıldan yıla uğranılan, herşeyin bol olduğu fakat paran olmadığı için hiç bir şeye dokunamadığın uzak bir ülkedir. Bundan sonra yapılacak araştırmalar, yalnızca köylerde değil pazarlara kadar uzanıp köyler - pazar ilişkisini ve bütünleşmesini incelemek için yapılmalıdır.

«Borcunuzu nasıl ödüyor sunuz?» yollu bir soruya G köyünün ortakçı - işçileri «ödeyemiyoruz» diye cevap verdiler. Bir komşudan alıp başkasına veriyorlar, en sonunda da satacak birşeyleri olursa onu satıp öyle ödüyorlarmış. I köyünde «çalışıp borcumu öderim» diyen çoğunluktadır. Önce de belirttiğimiz gibi I köyünün yüzde yirmibeşe yakını güyük çiftçi'dir ya da modern araçlıdır. Fakat bunların hepsi sermaye biriktirmiş kapitalist çiftçi değildir. Bazıları modern araç satınalma hürlüğünden yararlanarak ve durumları biraz iyi olduğu için traktör satın alabilmişlerdir. Bunlar, borçlarını, yetiştirdikleri pamuğu borç aldıkları tuccara veya zengine ucuz fiata bağlıyarak ödüyorlar ki bu onları iflasa sürükleyebilir. İflas ya da batış işe kapitalist gelişmede oldukça olağan bir oluşumdur.

VII. ÖĞESEL DURUM ÇALIŞMASI (Örnekler)

Bir toplumu daha iyi tanımak için istatistik hesaplamaların yanında sınıfların temsilcileri olan bir kaç hane ya da birey somut olarak anlatılabilir. Toplumsal farklılaşma ya da kutuplaşma toplumsal bir olaydır, fakat bu olay bireyler aracılığıyla ve onların eylemleriyle oluşur. Bu, somut bireyler yanyana getirilince toplum elde edilir demek değildir. Toplumsal yapı kişilerin hareket ilkelerini ve yönlerini bilirler ve onlara bu toplum yapısında harekete getirecek kişilik iticileri verir. Örneğin kendi için gerekli üretim yapan toplumda kazanmak isteği bir kişilik iticisi olarak yoktur, fakat toplum pazar için üretmeye başlayınca ve pazar için üretimin yapısını alınca bu kazanacak şekilde hareket etme bireylerde gelişir ve kişinin yetenekleri o yönde gerçekleşmeye ve büyümeye başlar. İnsanlığın ve insan toplumlarının gelişmesinde birey ve toplumu bir bütün içinde görmek gerekir. Birey ve toplum zıtlaşması ya da ikilemi gerçeğe uymayan bir ikilemdir. Bireyler bir bütün olan toplumun ayrılmaz öğeleridirler. Bu öğeler, yani bireyler, varoluşlarının anlamını

birbirleriyle olan ilişkilerde ve içinde bulundukları toplumun içinde gerçekleştirebilirler. Doğuşunda toplumdan ayrılmış bir birey yaşayamaz, yaşasa bile toplumsallaşmadığı için insan yetenekleri olup, gerçekleşmemiş kalan, insanlaşmamış bir hayvan olarak kalır. İnsanlaşma bir toplumsallaşma sürecidir. Bu açıdan bakınca toplum ve birey ikiliği yerine toplum ve birey bütünlüğü görüyoruz. Böyle olunca kişilere yönelmiş olan davranışsal çözümleme ile topluma yönelmiş olan yapısal çözümleme birbirlerini tamamlayıp pekiştirirler.

Bu düşüncelerle hareket ederek araştırma köylerinden öğesel örnekler vermenin, bu köyler toplumunun önceki bölümlerde anlattığımız bütünsel işleyişini daha iyi anlatacağını düşündüm.

I köyünden Bay K., birinci dünya savaşından sonraki üç bakkaldan birisi olup şimdi beş oğlu vardır. Bunlardan iki tanesi Antalyada tüccar ve üç tanesi köyde kapitalist çiftçidir. Oğullarının gelirleri ve giderleri ayrı olan birer hane oldukları açık, fakat toprak bölüşümü olmadığından denetleme gücü Bay K.'nın elindedir. Bay K.'ya babasından 50 dönüm gibi az bir toprak düşmüş. Bay K. dükkanda biriktirdiği sermayeyi şehirde ticarete ve köyde modern teknolojiye yatırmadan önce beş pullukla tarım yapıyormuş. Köy içinde toprak satanlardan toprak satın almakla kalmamış eski bir derebeyinin yani Tugay oğlunun oğullarından da toprak satın almış. Şimdiki durumda Bay K.'ların 3 traktörü, 1 taksisi, 3 su motoru ve şehirde mağazaları vardır. Bana söylediğine göre 350 dönüm kadar tarlası olup tüm pamuğunu 750 işçi bir gün çalışsa çapalayabilir. Bay K.'nın pek derdi yok, hükümetten köyün yanındaki sulak yerin kurutuluvermesini istiyor, çünkü altındaki topraklar oldukça verimlidir.

I köyünden Bay N. 24 yaşında bir işçidir. Karısını ve annesini geçindiriyor. Kardeşinin birisi şöfor olarak evden ayrılmıştır. Bay N.'nin üretim aracı ve toprağı olmayıp tek gelir kaynağı işçiliktir. Ya tek başına gündeliğe gidiyor, ya da arkadaşlarıyla birleşip bir çalışma kümesi kuruyorlar ve kesip alarak pamuk çapalıyorlar. Bay N., birlikte çalışan işçi kümelerinin köydeki sayısının çok olduğunu söyledi. Bay N. çalıştığı günlerin sayısının üç ayı geçmediğini ve yıllık gelirinin 700 lira yakınlarında olduğunu söyledi. Dokuz ay işsiz kalmaktan yakınıyor ve Devletten fabrikalar açmasını ve iş bulmasını istiyor. Dertleri epeyce çok. Bir kere para sıkıntısı çekiyor, bazan zenginlerden çalışarak

ödeyesiye» borç para alıyor. Kısaca, Bay N. geçim sıkıntısı içindedir. Şehirlerde ve kazalarda sürekli iş bulabilse göçeceğini söyleyen Bay N. zaman ve uzaklığı standart ölçülerle açıklıyor ve yenilikten yana olduğunu söylüyor.

I köyünden Bay B, tarımda biriken sermayeyle dış pazarlara açılan kamyoncu tacirlerden bir örnektir. Bay B'ler altı kardeş olup bu kardeşler ya kamyoncu, ya da modern çiftçidir. Hepsinin gelir ve giderleri ayrı olan birer haneleri var, fakat babalarının 200 dönümlük toprağını ve malını bölüşmemişler. Böyle bir birliktelik bu köyün üst sınıfında sık sık görülen birşeydir. Bay B'nin bir kamyonu vardır ve bir şöfor çalıştırıyor. Kendisi 24 yaşında ve yeni evli olup beton çatılı bir evde yaşıyorlar. Bay B'nin yıllık geliri 20000 liradır ve hiç bir derdi yoktur. Hiç işsiz de kalmıyor, tüm yollar ve pazarlar ona açık...

I köyünden Bay T, 39 yaşında bir küçük çiftçidir. Beş çocuğu var, yani yedi kişiyi geçindiriyor. 45 dönümlük kadar tarlası olup yıllık geliri 2000—3000 lira arasındadır. Başka küçük çiftçilerle karşılıklı yardımlaşıyor ve ödünçleşiyorlar. Dört ay kadar işsiz kaldığını söyleyen T, fabrikalar açılsa kendisi ve kendi eşitleri için çok iyi olacağını düşünüyor.

Yine I köyünden Bay H, bir kalifiye işçi yani traktör şöforudur .Kendisi 33 yaşında ve 4 çocuğu var, yani 6 kişiyi geçindiriyor. Diğer iki kardeşinden ayrı yaşıyor; kardeşlerinden biri işçi diğeri de ortakçıdır. Bay H'nin babasının 90 dönümlük bir tarlası varmış, fakat borçlanıp satmışlar. Şimdi Bay H'nin toprağı yok, şöförluk ve işçilikle geçinmeye çalışıyor. Bay H'nin yıllık geliri 1000 lira olup işinde çalışabileceği zenginlerden borç alarak açıklarını kapatıyor. Borçlandığı için de kendi iş gücüne başkasını ortak ediyor ve iş - verenle özgür anlaşma olanağını böylece ortadan kaldırmış oluyor.

I köyünden verdiğim bu örneklerin Bölüm V'deki toplumsal yapı içinde düşünmek ve Bölüm VI'deki oluşumunun sonuncu, kişiler arasındaki farklılığın doğduğunu anlamak gereklidir.

Şimdi G köyüne gelelim ve örneklem dışı bıraktığımız köyün en büyük işletmecisini yani ağayı tanıtalım. Bu araştırmadaki örneklemleme ilkesine göre her dört kişilik birbirine benzer kümeden bir kişi alıyorduk, fakat en büyük işletmecinin ben-

:eri olmadığından kendisine anket sorularını örneklem dışı ve özel olarak verdik.

Büyük işletmeci olan Bay F.'ler Antalya'da yaşıyorlar. Kendisiyle konuştuğumuz Bay F. eski aşiret başkanının oğludur. Hukuk sondan ayrılmış olup şimdi işletmecilik yapmaktadır. Bay F'lerin olan çiftlik 5000 dönüm olup modern araçlarla işlenmektedir. 10 tane traktörü, 3 tane kültüvatörü, 5 tane hububat mizheri, 1 tane tohum temizleme makinesi, 4 tane su motoru, 1 tane jipi ve 1 tane taksisi olan Bay F. ailesinin tüm pamuğunu 4000 işçi bir günde çapalayabilir. 1 kahyaları, 1 ustabaşları, 8 şöforları ve işçi - başları olan Bay F'lerin çok yakın arkabası köyün muhtarıdır. Böylece Bay F'ler köyde her yönden denetleme gücünü ellerinde tutmaktadırlar.

G köyünden Bay M., 42 yaşında bir işçi olup bir çocuğuyla birlikte evde üç kişi yaşamaktadırlar. Kendisi babasıyla birlikte daha köylülerin çoğu yörükçülük için dağlara giderken; yerleşmiş durumdaymış. Karaçalılardan tarla çıkarmış ve tarım yapmaya başlamışlar, durumları da iyiymiş, Bay M'nin dediğine göre otuz yıl önce ağa ortakçı köylülere tarlaları işleyip ekin diye yalvarıyormuş, fakat pamuk çıkıp köye traktör girince iş değişmiş. Bay M, modern teknolojinin girişiyle birlikte karaçalıdan çıkardığı yerlerin nasıl ağanın olduğunu acı acı görmüş. Üç kardeşinden ikisi ortakçı - işçi olup diğeri de kendisi gibi işçidir. Hiç toprağı olmayan Bay M, «babamdan bir çadır eskisi bile kalmadı, ne kazanırsak hep bilekle kazanıyoruz» diyordu varını yoğunu anlatırken. Bay M'nin yıllık geliri 2000 lira yakınlarındadır. Komşulara bakınca kendi durumunun çok iyi olduğunu söyleyen Bay M. komşular arasında birbirlerini denkledikleri de sözlerine ekledi. Derdi çok Bay M.'nin. Nüfus arttıkça geçimin zorlaşacağını bilmektedir. Topraksızlık, işsizlik ve geçim sıkıntısı onun baş dertleri.

Bay E, ağanın traktör şöforudur. Kendisi 37 yaşında ve 7 çocuk babası olup 9 kişiyi geçindirmek zorundadır. Babası ağanın kahyasıymış ve toprak komisyonundan 60 dönüm toprak almış. Fakat, Bay E'nin dediğine göre, toprak komisyonunun dağıttığı tüm toprakların kumlu oluşu yüzünden bu topraktan geniş ölçüde yararlanılmamaktadır. Bay E'nin yıllık geliri 2400 liradır. İmkan olsa şehire göçmek ve teknik işlerde çalışmak is-

teyen Bay E, yeteneğinin olduğunu ve çok iyi para kazanabileceğini söylüyordu.

G köyünden Bay B, 26 yaşında ve bir çocuğu var. Konuşmaya gittiğimde harman savuruyordu, kaldırabileceği ürünün çok az olduğunu gördüğü için sıkıntılıydı ki bana iyice bir derdini döktü. Bay B, ortakçı işçilerin bir örneğidir. O da toprak komisyonunun 60 dönüm toprak verdiği birkaç kişiden birisi, fakat toprak alabildiğine kumluk olduğundan attığın tohumu ancak alabiliyormuşsun. Bay B geçimini ortakçılıktan kazanmaya çalışıyor. Önceleri ağa tohumu veriyormuş, şimdi yarısını vermeye başlamış. Bay B, ağanın verimli olan toprakları pamukta ortakçılığa vermediğinden ve yalnızca kıraç yerleri tahıl için ortakçılığa verdiğinden yakınıyordu. Ayrıca gittikçe daha az toprak ekebildiklerini çünkü ortakçı nüfusun artmakta olduğunu söyledi. Bay B'nin yıllık geliri 500—700 lira arasındadır. Başka köylere arasıra çalışmaya gidiyormuş. Bay B'nin dediğine göre ağa onları işçiliğe götürmüyormuş, «çünkü» diyor «biz babamızın tarlasını görüp burası bizimmiş diyeceğiz.» Bay B'nin dediğine bakılırsa eskiden onların babaları da tarla edinmişler, fakat baskı altında satmak zorunda kalmış. «Hükümet kuvveti karşımızda gibi sanki» diyor Bay B. çalışmak ve verimli olmak isteyen Bay B, ne yapacaklarını bilseler herşeyi yapabileceklerini söyledi. Yeter ki yol göstermeleri gereken aydınlar bu ödevlerini bilimsel olarak ve dürüstçe yapsınlar...

VIII. NÜFUS YAPISI

Bir toplumun yaşayış ve gelişmesinde o toplumun sayısal büyüklüğü de önemli bir etkendir. İnsanların üremesi uzun devrede, toplum ve doğa arasındaki ilişkiyi düzenleyen üretim faaliyetleriyle dengeleşir. Örneğin kapalı köy ekonomisinde cinsel üreme faaliyetleri öylesine düzenlenir ki doğum ve ölüm birbirini dengeler ve böylece toplumun doğadan üretebildiği ürüne uyulmuş olur. Toplumun nüfus büyümesiyle ürün üretimi arasındaki bu denge ya doğadaki ya da toplumlar arası bir ilişki sonucu toplumdaki değişmeyle bozulur. Bu dengenin bozuluşu, toplumları zorlukları kavramlaştırmaya, sorunları çözmeye ve sonuç olarak teknolojik bir değişime zorlamıştır. Eğer yeni bulunan araçlar üretime uygulandığında ürün toplumun var olan ihtiyaç-

larmı aşıyorsa nüfus artar. Bu durumda üretim araçları ve üretim faaliyetleri nüfus büyümesini belirlemiş olur. Yukarda söylediklerimiz diyalektik bir çözümlemeyle daha kolay anlaşılabilir, çünkü üretim faaliyetleri ve üretim araçlarıyla nüfus büyümesi arasındaki ilişki tek yönlü nedensel (neden - sonuç) bir ilişki değildir. Bu ikisi arasındaki ilişki tam anlamıyla diyalektiktir. Başka bir dille söylemek gerekirse: Nüfus büyümesini belirleyen toplumsal nüfus kanunları görelidir, tarih içinde şartlara göre değişir. Fakat bu şartlara göre değişimde de bir düzenlilik vardır ve toplumsal bilimler bu düzenliliği ortaya çıkarabilir. Burada şunu da söyleyelim ki toplumsal bilimler tek yönlü nedenselliğin (causation) peşinde koşmazlar, onlar olaylardaki düzenliliğin kanunlarını ararlar, bu yüzden de çözümleme yöntemleri fiziksel bilimlerdekinden daha esnek ve geniştir. Bir olgu içindeki zıtları uyuşturmak ve tek yönlü olmayan nedensel bağları bulup ortaya çıkarmak diyalektik bir çözümlemeyi gerektirir.

En soyut düzeyde söylemek gerekirse nüfus büyümesi ve üretim faaliyetleri arasındaki ilişki şöyledir: Uzun devrede, nüfus büyümesi üretim araçları ve üretim faaliyetlerinin sonucu olan artı - ürüne göre örgütlenen toplumsal yapı tarafından belirlenir. Kapalı köydeki nüfus dengesi çözümlenirse bu görülür. Öte yandan kapitalist üretime geçen köylerde ve şehirlerde aynı kuralın geçerli olduğunu görürüz. Şöyle ki: Kapitalist üretime geçen köylerde çocuk küçük yaşta aile gelirine katkıda bulunmaktadır; bu yüzden çocuk yapımı denetlenmemekte ve böylece yoksul ailede çocuk çok olmaktadır. Eğitim zorunluluğunu duymayan şehir alt sınıfları için de aynı şey doğrudur, yani çocuk sayısı gelirle ters orantılıdır. Çocuğun eğitilmesi ve şehirsel ihtiyaçların giderilmesi zorunluluğunu duyan orta sınıflarda çocuk azdır, üst sınıfa doğru çoğalır, yani çocuk sayısı burada gelirle doğru orantılıdır. Görüldüğü gibi, gelir dağılımını belirleyen toplumsal yapıya göre, bazı sınıflarda ve toplumlarda nüfus büyümesi gelirle ters orantılı bazılarında ise doğru orantılıdır; ve bu anlaşılır birşeydir, yeter ki diyalektik olarak düşünülsün.

Araştırma yaptığımız köylerin yaş dağılımına bakarsak genç yaştakilerin alabildiğine çok olduğunu görürüz.

Tablo : 10 — Yaşa ve Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı

Yaş	I Köyü						G Köyü					
	Erkek		Kadın		Toplam		Erkek		Kadın		Toplam	
	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%	sayı	%
0—4	11	12,8	13	16,3	24	14,5	13	24,1	13	24,5	26	24,3
5—9	13	15,1	8	10	21	12,6	10	18,5	7	13,2	17	15,8
10—14	12	13,9	11	13,7	23	13,9	6	11,1	8	15,1	14	13,1
15—19	10	11,6	5	6,3	15	9,0	6	11,1	5	9,4	11	10,3
20—24	6	7,0	10	12,5	16	9,7	2	3,7	3	5,6	5	4,7
25—29	5	5,8	5	6,2	10	6,0	2	3,7	2	3,8	4	3,7
30—34	8	9,3	4	5,0	12	7,2	3	5,5	5	9,4	8	7,5
35—39	3	3,5	5	6,3	8	4,8	4	7,4	2	3,8	6	5,6
40—44	4	4,7	2	2,5	6	3,6	2	3,7	3	5,7	5	4,8
45—49	2	2,3	—	0,0	2	1,2	1	1,9	—	0,0	1	0,9
50—54	—	0,0	5	6,2	5	3,1	2	3,7	1	1,9	3	2,8
55—59	2	2,3	5	6,3	7	4,1	1	1,9	2	3,8	3	2,8
60—64	4	4,2	3	3,7	7	4,1	2	3,7	—	0,0	2	1,9
65—69	4	4,7	1	1,3	5	3,1	—	0,0	—	0,0	—	0,0
70—74	2	2,8	3	3,7	5	3,1	—	0,0	2	3,8	2	1,9
Toplam:	**86**	**100,0**	**80**	**100,0**	**166**	**100,0**	**54**	**100,0**	**53**	**100,0**	**107**	**100,0**

(Tablo : 10) dan da görülebileceği gibi I köyünün örnekleme giren nüfusunun (166) yüzde kırkbiri (% 41) 0-15 yaşları arasındadır. Bu yüzde ortakçı işçilerin olduğu G köyünde daha büyüktür. G köyünde örnekleme giren nüfusun (107) yüzde 53,2 si 0-15 yaşları arasındadır ki bu yaş paramidinin tabanını alabildiğine genişletir. G köyünden bir işçi bana «çoluk çacuk hep çalışıyoruz, canımızın sıkkınlığını gidermek için de fazla cinsel ilişkide bulunuyoruz.» demişti.

Bu sonuçlar yukarda sözünü ettiğimiz nüfus ilkesini doğruluyor. Dışarıya açılmış, kapitalist üretim yapan köyde işçiler ve ortakçıların çocukları da para kazanıp aile gelirine katkıda bulunduğu ve eğitim gibi modern zorunluluklar duyulmadığı için doğum denetlenmemektedir. Bu ise genç nüfusun gittikce art-ması demektir. Bu, doğum kontroluyla (denetlemesi) falan çözülecek bir sorun değildir Kısa zamanda, plânlı olarak endüstrileşmek ve şehirleşmek gerek! Genç nüfusun bu hızlı artışını Mübeccel Kıray Adana köylerinde de bulmuştur. (') Nüfusun hızlı artışı endüstrileşme ve şehirleşme ile karşılanmazsa toplum hızla açlığa doğru gider. Bu da böyle bilinmeli!

Daha açık olmak için ailede çocuk sayısını da bir tablo halinde verelim.

Tablo : 11 — Ailede Çocuk Sayısı

çocuk durumu	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
Bekar aile Başkanı	3	10,3	—	0,0
Çocuksuz aile Başkanı	3	10,3	1	5,6
1 çocuklu aile Başkanı	1	3,4	2	11,1
2 çocuklu aile Başkanı	2	68,5	1	5,6
3 çocuklu aile Başkanı	3	10,3	4	22,1
4 çocuklu aile Başkanı	4	14,0	2	11,1
5 çocuklu aile Başkanı	4	14,0	4	22,2
7 çocuklu aile Başkanı	3	10,0	2	11,1
6 çocuklu aile Başkanı	2	68,5	2	11,1
8 çocuklu aile Başkanı	3	10,3	—	0,0
9 çocuklu aile Başkanı	1	3,4	—	0,0
Toplam	**29**	**100,00**	**18**	**100,00**

(') Mübeccel Kıray'ın Adana köylerinde yapmış olduğu çalışma yakında basılacaktır.

(Tablo : 11) de dağılımını verdiğimiz ailede çocuk sayısının istatistik olarak aritmetik ortalamasını hesaplarsak bu ortalamanın epeyce yüksek olduğunu görürüz. Ailede çocuk sayısının aritmetik ortalaması G köyü için (4,12) ve I köyü için (4,5) dir. Mübeccel Kıray Sökede yaptığı araştırmada bu ortalamayı bir kaza olan Söke için (2,8) (*) bulmuştur.

Aile kuruluşunun nasıl değişen şartlara uyduğunu ve insanları koruduğunu göstermeye geçmeden önce köydeki eğitim durumunu görelim.

Tablo : 12 — Eğitim Durumu

Eğitim durumu	I köyü sayı	%	G köyü sayı	%
Okuma yazması yok	40	31,8	35	49,3
Yalnızca okur - yazar	19	15,0	5	7,0
İlk okula gidiyor	21	16,5	9	12,7
İlk okulu bitirmiş	39	30,7	18	25,4
Orta ve lise	6	4,7	4	5,6
Yüksek okul	2	1,6	—	0,0
Toplam	**127**	**100,0**	**71**	**100,0**

(Örnekleme giren bütün hanelerdeki nüfus I köyü için 166 ve G köyü için 107 idi I köyünde 127 den arta kalan 39 ve G köyünde 71 den arta kalan 36 eğitim durumları söz konusu olmayan 7 yaşından küçük olanlardır.)

(Tablo :12 ye) bakacak olursak I köyünün (% 31,5) ve G köyünün (% 49,3) nün okuma yazması olmadığını görürüz. Örnekleme giren bütün nüfusun okur yazar olanlarının 7 yaşından büyük olan nüfusa bölünüp yüzle çarpılması bize okur yazarlık oranını verir. Bu okur yazarlık oranı, I köyü için (68,5) ve G köyü için (50,7) dir.

(*) Mübeccel Kıray, **Yedi Yerleşme Noktasında Turizmle İlgili Sosyal Yapı Analizi,** Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, 1964. sayfa: 12 ve 136.

Köyün dışındaki yüksek okullara gidiş, I köyü için (% 6,3) ve G köyü için (% 5,6) dır. İşte bugünkü köy eğitiminin yararlık oranı bu kadardır. Köyün içindeki toplumsal yaşayışta hiçbirşeyi değiştirmeyen bir eğitim bir hiçtir ve yararsızdır. Bugünkü köy okullarındaki eğitim de işlevli (fonksiyonel) değildir, yani köyün içinde hiç birşeyi değiştirmez ve öğrenilen bilgiler zamanla unutulur. Benimle birlikte köy ilk okulunu bitiren ve köyde kalan arkadaşlarımı düşünüyorum. Şimdi hepsi askere gittiler! Askere gitmeden önce hiç bir işe yaramamıştı ilk okul eğitimi ve öğrendiklerinin çoğunu unutmuşlardı. Belki şimdi askerde daha az zorluk çekiyorlardır, işte o kadar! Askerden dönünce, eğer yine köyde kalırlarsa, yine hiç bir şeye yaramıyacak öğrendikleri ve unutup gidecekler. Bugünkü eğitim ancak köyün dışına okumaya gidenler için yararlı olabiliyor. G köyünde bir ortakçı-işçi «ancak zenginler okutabilir çocuklarını beğim» demişti. Böylece eğitim, köyde var olan zenzinlik yoksulluk farklılaşmasını pekiştirmekten öteye gitmiyor. Bugünkü ilk okul eğitimi köyün yüzde onuna bile yararlı olamamaktadır. G. köyünden dışarıya okumaya giden olarak göstirilen (% 5,6) Ortakçı işçilerin çocukları değil, ağanın yakınlarıdır.

Oysa ki eğetim, orta çağ karanlığında yaşıyan az-gelişmiş ülkeler halkına insanlığın yüzyıllardır biriktirdiği ve bu dünya toplumu içinde yaşamak için bilinmesi zorunlu olan olumlu ve bilimsel bilgiler bütününü, toplum yaşayışının bir parçası durumuna getirerek öğretmek için olmalıydı. İnsan toplumları, gelişimleri sırasında kendilerine zorluklar çıkaran doğayı, bilim ve teknolojiyi geliştirerek denetlemeyi öğrendiler. Fakat bugün bu teknoloji ve bilim bir azınlığın çıkarları için işlemektedir. İşte bugünün bilim adamı ve devrimci aydını bu bilim ve teknolojiyi yoksul halka götürmekle yükümlenmiştir. Bilim adamı bilinmeyeni bulmaktan sorumlu olduğu kadar, bulduğu bilgilerle insanların mutluluğuna engel olan zorlukları değiştirmekten ve bilimi tüm insanlığın toplumsal yaşamının kopmaz bir parçası durumuna getirerek onu yaymaktan ve öğretmekten de sorumludur. İşte budur benim anladığım işlevli (fonksiyonel) ve insan yaşamına bütünlenmiş bilim ve bilim adamı. Bilim, bu yaşamadan ve toplumdan gelen kaynağını yadsıyıp «arı bilim» (pure science) olmak sevdasına düştüğü gün durgunlaşıp do-

nacaktır. Bilimin ilerlemesi toplumun ilerlemesi ve değişmesiyle gerçeklik kazanır. Az-gelişmiş ülkelerin gerçek sorunu plânlı ve bilimsel bir toplumsal değişim sağlayıp halkalardan ayrı düşmüş olan bilim ve teknolojiyi halkların çabasıyla birleştirerek toplumların gelişimini gerçek yörüngesine oturtmaktır. İşte o zaman eğitim işlevli olacak ve üstüne düşen ağır ödevi yüklenecektir.

IX. DEĞİŞEN ŞARTLARA UYAN BİR KURULUŞ OLARAK AİLE.

Anadolu toplumu, varoluşunu sürdürmek için değişmek zorunluluğunu duymuş ve değişmektedir. Bu değişim ve uyanışın önüne geçilemez artık. Değişimi ve uyanışı engellemeye çalışanlar vardır. Bu var olan düzende rahat olanlar, belkide bilmeden, **batı sömürgeciliğiyle** birleşmekte ve Anadolu insanının değişim ve uyanışını zorlaştırmaktadırlar. Bu, «ben zengileşeyim de yoksul çoğunluk ne yaparsa yapsın» dan kasıtlı engellemelere kadar uzanmaktadır. Bütün bunlar da dünya kapitalist iş bölümünün sonucudur. Hem I köyünde, hem de G köyünde Modern teknoloji yoluyla üretim kat kat artmıştır, fakat çoğunluk bundan yararlanamamaktadır. Üretim arttıkça çoğunluk yoksullaşmaktadır. Bunun, modern teknolojimizi kendimiz yapacak şekilde endüstrileşmediğimize ve hammaddeyi dışarıya sattığımıza bağlı olduğu açıktır. Ağır endüstriyi kendimiz kurmayıp, teknolojiyi dışardan getirmeye devam ettikçe ve hammademizi dışarıya sattıkça zarar edeceğiz ve yoksullaşma artacaktır. Kaldı ki endüstrileşsek bile, toplumsal adalet sağlanmadıkça çoğunluk yine de zor şartlar altında yaşayacaktır.

Bu zor şartlar altında değişmeyi, bir sibop ödevi görerek karşılayan toplumsal kuruluş ailedir. Köy dışarıya açılıp pazar için üretim yapmıya başladığında, feodal devrenin bir kaç kuşağı içine alan büyük ailesi bölünür ve ana, baba ve evlenmemiş çocuklardan kurulan çekirdek (nükleer) aile ortaya çıkar. Ailenin bölünmesi dışarıya açılmamış yoksul köylerde de görülür. Buralarda büyük aileyi geçindirmek zor olduğu için evlenen büyük oğul, babadan ayrılır ve başının çaresine bakar. Eğer yoksul köy bir orman köyüyse, ormandan tarla açar ve bir ev

olmaya çalışır. Dışarıya açılan köyde aile bölünmesi, yeni çıkan zor şartlara uymak içindir. Mübeccel Kıray'ın Köy Sosyolojisi derslerinde belirttiği gibi para ekonomisi köye girince kazanılan paranın nasıl harcanacağı sorunu ortaya çıkar. Oğulla baba, gelinle kaynana, parayı değişik biçimlerde harcamak isterler ve bu bir anlaşmazlığa yol açarak psikolojik gerilimi artırır. Bu gerilimi azaltmak için aile bölünür ve yeni aile kendi evinde kendi yaşayışını ayarlar. Bu ayrılma kesin bir ayrılma değildir. Bazan toprak bile bölüşülmez.. Öğul toprağı işler ve babayla oğul ürünü o yılki ihtiyaçlarına göre bölüşürler Zengin ailelerde toprağın bölüşülmemesi sermayenin parçalanmaması amacını gütmektedir, ayrıca bölünme olmayınca aile içinde bir iş bölümü de doğmaktadır. Örneğin I köyünde Zengin ailelerin oğullarından bazıları çiftçilikle uğraşmakta, bazıları da ticaretle uğraşmaktadır. Bu kardeşler gelir ve gider bakımından ayrı haneler durumundadırlar, fakat mal bölüşülmemiştir. Bunun bir nedenide babanın ölmemiş oluşu olabilir. G köyünden örnekleme girenlerin yüzde yetmiş sekizi (% 78) I köyünden örnekleme girenlerin ise yüzde seksenaltısı (% 86) toprak bölüşmemiştir. Fakat bu yüksek yüzdelere bakıp aldanmamalı, çünkü topraksız olanlarda toprak bölmedik diyenler arasındadır. Topraksızlar çıkarılırsa bu yüzdeler G köyü için (% 66) ya ve I köyü için (% 77) ye düşüyor Bu yüksek yüzdenin bir nedeni yukarda zenginler için açıkladığımız sermayeyi bölmemek ve iş bölümünü sağlamaktır. Yoksullar için ise durum başkadır. Onlar toprakları çok az olduğu için ve bölününce hiç birşeye yaramıyacağı için toprağı bölmemektedirler. Fakat babaları ölünce bölüşecekler ve bazıları küçük topraklarını satın işçileşeceklerdir G köyünde bazı köylüler babalarının bölüşülecek mal yerine borç bıraktıklarını söylemekteydiler.

Bazı kardeşlerin yaşlarının çok küçük olduğu durumlarda baba ölmüş olsa bile mal bölüşümü olmuyor. Bu durumda en büyük kardeş, küçük kardeşler büyüyünceye kadar onlara bakıyor ve bir baba gibi onları everip ayırıyor. Biz bu gibi ailelere geçiş ailesi dedik. Geçiş ailesini epey geniş tuttuk. Örneğin baba (ya da ana) ölüyor geriye kalan ana (ya da baba) ya bakacak bir yaşlılık kurumu olmadığı için oğlunun ya da kızının yanında duruyor, buna da geçiş ailesi dedik.

Böylece üç çeşit aile ortaya çıkıyor. Ana, baba, evlenmiş

oğullar ve kardeşleri içine alan aileye **Büyük aile**, yalnız karı - kocayı ve evlenmemiş çocukları içine alan aileye **Çekirdek (nükleer) aile** ve bu ikisinin dışında kalan aile çeşidine de **Geçiş ailesi** dedik.

Tablo : 13 — Aile Çeşitleri

Aile çeşitleri	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
Büyük aile	5	17,2	2	11,1
Geçiş ailesi	7	24,2	3	16,6
Çekirdek aile	17	58,6	13	72,3
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

(Tablo : 13) de görüldüğü gibi çekirdek alenin yüzdesi her iki köyde de yüksektir. Kasabalara ve şehirlere doğru gidildikçe çekirdek ailesi yüzdesi artar. Şehirleşmenin derecesi çekirdek ailenin artışıyla doğru orantılıdır. Bir kasaba olan Söke'de çekirdek aile yüzdesi (% 64,4) ve büyük aile yüzdesi ise (% 21,8) dir ([3]). Büyük ailelerin ve geçiş ailelerinin insan sayısı çoğunlukla geniş olmaktadır. (Tablo : 14) de aile büyüklüğünün dağılımını veriyoruz. İstatistik yoldan aritmetik ortalamayı hesaplarsak,

Tablo : 14 — Aile Büyüklüğü

Aile büyüklüğü	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
Tek kişilik hane	1	3,4	1	5,6
2 » »	1	14,0	—	0,0
3 » »	3	10,3	2	11,1
4 » »	**4**	**14,0**	**—**	**0,0**
5 » »	5	17,1	5	27,7
6 » »	2	6,9	2	11,1
7 » »	3	10,3	5	27,7
8 » »	3	10,3	1	5,6
9 » »	2	6,9	1	5,6
10 » »	1	3,4	1	5,6
10'dan fazla	1	3,4	—	0,0
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

([3]) Mübeccel Kıray, (**Yedi Yerleşme Noktasında Sosyal Yapı Analizi**) sayfa 18 Tablo : 6

bunun I köyü için (5,43) ve G köyü için (5,83) olduğunu görürüz. Bu, aile büyüklüğünün bu köylerde küçülmeye başladığını gösterir. Aile büyüklüğünün küçülmesi kapalı köyden uzaklaşmayla doğru orantılıdır. Şehirlerde bu ortalama iyice düşüktür Bir kasaba olan Söke'de bu ortalama (4,6) dır.(4).

«Evlenmiş erkek kardeşlerin ve oğulların ayrılmasını doğru bulur musunuz?» yönlü bir anket sorusuna hemen herkes olumlu cevap verdi. Bu da çekirdek aileye doğru gidişin toplumda bir kural, bir norm durumuna geldiğini gösteriyor. Ayrılma nedenleri olarak çoğunluk birlikte yaşamanın zorluğunu, geçimsizliği ve herkesin işin başından kendi evini kurması gerektiğini ileri sürdüler «Evlendikten ne kadar sonra ayrılırsınız?» yönlü bir soruya çoğunluk, her iki köyde de, ya hemen ya da bir iki yıl içinde diye cevap verdi.

Buraya kadar, eski feodal devrenin büyük ailesinin küçülmekte ve çekirdek aileye geçmekte olduğunu gördük. Ve bunun değişen şartlara uyma zorunluluğundan doğduğunu açıkladık. Şartlar daha da zorlaşınca ailede yeni değişmeler oluyor. Çekirdek aile, endüstriyel bir şehirdeki gibi mutlu ve güvenlik içinde değildir. Köyde modern teknoloji ile üretilen ve gittikçe artan ürünün köyün çoğunluğuna zenginlik getirmemesi sonucu şartlar daha da zorlaşır. Bu zorlukların üstesinden gelmek, önceden ayrılan ailelerin birbirlerine karşılıklı yardımlarını gerekli kılar. Bu karşılıklı yardım, var olan şartlara göre değişik biçimler alır. Kimi zamanlar, tüm babadan ve anadan yam olan akrabalar birleşir ve bir modern tarım aracı alırlar. Çünkü, herkes ayrı ayrı oldukça böyle birşey yapmıya güçleri yetmeyecektir. Mübeccel Kıray'ın Köy Sosyolojisi derslerinde dediği gibi masa başında az gelişmiş ülkeler üstüne kuramlar (teoriler) kuran burjuva ekonomicileri büyük ailenin gelişmeye engel olduğunu yazarlar. Biz araştırmalarımızda görüyoruz ki aile örgütü, ortaya çıkan şartlara uymak için değişmekte ve böylece insanlar varoluşlarını sürdürmektedirler. Geliçmeye engel olan, büyük aile, bulduğunu tüketmek gibi sudan nedenler değildir. Gelişmeye engel olan, var olan kapitalist iş bölümünün sürdürülmek istenmesi ve bilimsel bir plânlı kalkınmadan kaçınılmasıdır.

(4) Mübeccel Kıray, Aynı eser, sayfa : 12.

Aile örgütünün zor şartlara uymak için nasıl değiştiğini, köylülerin kendilerine yararlı her türlü değişim için nasıl kucak açtıklarını, G köyündeki ortakçı-işçilerin en zor şartlar altında borçlannarak su motoru aldıklarını ve borçlandıkları için batmak üzere olduklarını gördükten sonra Az-gelişmiş ülkelerin toplumsal yapısı gelişmeye engeldir sözünün bir masal, bir uydurma olduğunu anlıyor insan. Böyle deyip yazanların bunu kasıtlı mı yaptıklarını, ya da bilmedikleri için mi öyle yazdıklarını sorası geliyor insanın. Fakat şurası bir gerçek ki, Az-gelişmiş ülkelerde somut araştırma yapmamış bir batılı uzmandan hiç bir olumlu yarar beklememelidir. Az-gelişmiş ülkelerin kendi araştırmacıları kolları sıvamalı artık. Bilim, insanlığın çoğunluğunun mutluluğu için işler!

X TABAKALI TUKETIM, GIYIM VE BESLENME.

İnsanların yerleşmesiyle başlıyan toplumsal farklılaşma, insanların giyimlerinden yiyimlerine, her durumda kendini göstermiştir. Orta çağ toplumunda tabakalar, standartlaşmış elbiseler giymek ve tabakaya özgü davranmakla kendini gösteriyordu. Tabakalaşma, sanatta bile kendini gösterdi. İnsanlığın yüzbinlerce yıl süren o toplayıcılık ve avcılık devresinde, yani toprağa yerleşip tarımsal üretim yapmaya başlamadan önce, sanatsal yaratıma ve sanattan tad almıya herkes katılıyordu. Fakat toplumun zenginler ve yoksullar olarak farklılaşması sonucu iki ayrı sanat ortaya çıktı. Biri saray sanatıydı, biri de halk sanatı. Saray sanatı, bir azınlığın mutluluğunu ve halktan olan ayrıcalığını dile getirir. Bu, bazan halkın dilinden bile uzaklaşır. Halk sanatı ise yoksulların dertlerinin, alınlarına yazılmış olduğunu sandıkları değişmez ezilmişliklerin türküsüdür. Eğer halk türküleri çoğunluk acıların, ezilmişliklerin bir ezgisiyse bunu onların değişmez bildikleri toplumsal düzenin yapısında aramak gerek. Halk yoksulluğun günlük baskısından kurtulsun bir kere bakın siz nasıl mutlu ve neşeli olup çoşar. Halk çoştumu da engin coşar... Bu çoşkuda, bütün insanlığın var oluş mutluluğu dile gelir. Çağımızın bilimiyle ve teknolojisiyle yeryüzündeki bütün halkların yoksulluktan kurtulup mutluluğa ulaşması mümkündür. Bunu da böylece bir kere daha söyleyelim!

Neyse, biz köydeki tüketim normları nasıl tabakalaşıp değişiyor onu gösterelim. Kendi için gerekli üretim yapan köylerde, eğer küçük toprak mülkiyeti varsa, hemen herkesin giyim, yiyim ve ev durumu aynıdır. Bu, geleneklerle de iyiden iyiye düzenlenmiştir. Evler yalnızca ailenin küçük ve büyük olşuna göre değişir. Eğer köyde ağalık mülkiyeti varsa köylülerin evleri yine hep birbirine benzer, ve eğer ağa köydeyse onun evi köyün ortasında bir yerde ayrıcalıklı ve bellidir.

Köy pazar için üretim yapmaya başlayıp dışarıya açılınca belirli bir toplumsal farklılaşmanın ortaya çıktığını önceki bölümlerde görmüştük. İşte bu toplumsal farklılaşmayla birlikte giyecekler, yiyecekler ve ev durumunda da değişim başlar. İlk değişim köyde biraz üste çıkanların köyde bir oda yaptırmasıdır. Oda, odayı yaptırana nüfuz ve ayrıcalık getirir. Daha doğrusu, oda yaptırmak, varlık bakımından ortaya çıkmış olan bir ufak farklılaşmanın açığa vurulmasıdır. Daha sonra köy dışarıya açıldıkça giyinişlerde bir tabakalaşma başlar Bundan on yıl önce, köyde ilk okul arkadaşlarımın ve gençlerin pazardan lacivert elbise giyenlerinin nasıl ayrıcalık kazandıklarını çok iyi hatırlarım. Pazarda giyecekler ucuzladıkça bu giyeceklerden hemen herkesin edindiği görülür. O zaman tabakalaşma evin yapısında ve evi döşemede ortaya çıkar. Ev toprak damlıysa yıkılır ve yerine kiremitli ev yapılır. Tabakalaşma çoğunluk düğünlerdeki harcamada ve ev döşemede görülür. Bir yoksulun evlenmesi I köyünde 3000 lira oğlan evi, 3000 lira da kız evinin harcamasıyla 6000 liraya çıkarmış. Bir zenginin evlenmesi ise 15000 lira oğlan evi, 15000 lira da kız evinden olmak üzere 30000 lirayı bulurmuş. Köylüler, düğünlerde kıza oğlan tarafından alınan ziynetin ilerdeki sıkışık zamanlarda bozdurup harcanılması yoluyla sıkışıklığı atlatmaya ve gerektiğinde sermaye bulmağa yaradığını söylediler.

Ev döşeme, orta ve alt tabakalarda, düğünde alınan eşyalardan başka birşey değildir. Bu varsayım ankette sorduğumuz bazı eşyaları «ne zaman aldınız?» sorusuna köylülerin çoğunluğunun«düğünde aldık» demeleriyle doğrulandı. Üst tabakadakiler düğünlerde de almakla birlikte, her zaman evlerini döşemeyi sürdürüyorlar. Ankara çevresindeki köy araştırmasını yaparken Hollandalı kız arkadaşımız, bir zenginin misafir odasın-

da asılı kadın el çantasında Hollandanın yel değirmenlerini görünce bağırmaktan kendini alamamıştı.

Şimdi yukarda söylediğimiz varsayımsal görüşleri köylerden topladığımız bilgiyle doğrulamaya çalışalım. İlk varsayım, bazı tüketim eşyalarının evde bulundurulmasının toplumdaki tabakalaşmayı açığa vurabileceğiydi. Bunu doğrulamak için ankette evde bulunup bulunmadığını sorduğumuz eşyaları dört kümeye ayırdık. Birinci kümeye giren karyola, ütü, dikiş makinası, koltuk ve cam porselen kaplardı. Bunlardan hepsini veya bazılarını evinde bulunduranlar herbirisinden 4 numara aldılar. İkinci kümenin içinde plâstik kaplar, radyo, halı, alimin-yum kab, ve masa vardı Bunları bulunduranlar herbirisinden 3 numara aldılar. Üçüncü kümede kilim, sandalye ve demir kaşık bulunmaktaydı. Bunları bulunduranlar da herbirisinden 2 şer numara aldılar. Son kümede de birer numara olan sedir ve tahta kaşık gibi şeyler vardı. Bunların böylece değerlendirdiğimizde toplumu dört tabakaya ayırmanın mümkün olduğunu gördük. (Tablo : 15) bu takabalamayı gösteriyordu.

Tablo : 15 — Tabakalı Tüketim

Tabakalar	I köyü		G köyü	
	sayı	%	Sayı	%
0-3 arası alanlar	8	27,6	10	55,5
4-9 » »	7	24'2	2	11,1
10-21 » »	3	10,3	3	16,6
22-44 » »	11	37,9	3	16,6
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

(Tablo : 15) deki tabakalı tüketim köydeki, tabakalı pazar için üretim tarafından belirlenir. Bu sonucu, (Bölüm V) deki toprak dağılımı, gelir dağılımı, ve yapılan işlerin dağılımını gösteren (Tablo : 5), (Tablo : 6) ve (Tablo : 7) ile yukardaki (Tablo : 15) i karşılaştırarak ve aradaki yüksek karşılıklı-bağlantıyı (correlation) görerek kolayca çıkarabiliriz.

Biz daha ileri giderek, örneklerden 7 numaradan yukarı

alanları bütün örnekleme giren hane sayısına oranlayıp 100 ile çarparak **Şehirleşme Göstergesi** (index) elde ettik. Bu gösterge I köyü için (59), G köyü için (33) çıktı. Ankara yakınlarında yaptığımız araştırmada Ankara'ya en yakın olan köyün bu şehirleşme göstergesi (95) çıkmıştı. Bütün bu yukarda söylediklerimize ve gözlemlerimize dayanarak şöyle bir genelleme yapabiliriz: Herhangi bir köy toplumunun yaşama düzeyi, köyde yapılan pazar için üretimin ve modern teknolojinin dağılımına ve köyün şehre ya da kasabaya olan yakınlık derecesine bağlı olarak tabakalaşır.

Yukardaki tabakalaşmayı evlerin durumunda da görebiliriz. Çoğunlukla evler, hanede oturanların kendilerinindir. Her iki köyde de başkasının evinde girintide yaşayan yüzde ona (% 10) ancak çıkıyor. Mutfağı ve yıkanacak yeri olan, I köyünde yüzde on (% 10) ve O köyünde ise yüzde beş (% 5) yakınlarındadır. Köyün helaları çoğunluk evlerin dışındadır.

İstatistik olarak hesapladığımızda ortalama oda sayısı I köyü için (2,91) ve G köyü için (2,73) çıkıyor. (Bak: Tablo: 16) I köyünden örnekleme girenlerin çoğunluğu 2 odalı evde kümelenmiştir, G köyündeyse kümelenme 1 odalı evdedir.

Tablo: 16 — Evde Oda Sayısı

Oda sayısı	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
1 odalı evde oturanlar	4	14,0	8	44,5
2 odalı evde oturanlar	15	51,1	6	33,3
3 odalı evde oturanlar	4	14,0	3	16,6
4 odalı evde oturanlar	4	14,0	1	5,6
5 odalı evde oturanlar	2	6,9	—	0,0
Toplam	29	100,0	18	100,0

G köyünde örnekleme girenlerin yüzde altmışa (% 60) yakınının evinin tabanı toprak olup I köyünde ise yüzde onunun (% 10) evinin tabanı topraktır. Geriye kalan tabanlar ya tahta ya da betondur.

Köylerde ısınma durumu da köyün dışarıya açılmasıyla değişmektedir. Önceden ocak ile olan ısınma, yavaş yavaş sobayla olan ısınmaya doğru kaymaktadır. (Tablo : 17).

Tablo : 17 — Isınma Durumu

Ne ile ısınılır	I köyü		G köyü	
	sayı	%	Sayı	%
Yalnız ocak ile ısınma	8	27,5	11	61,2
Yalnız soba ile ısınma	11	38,0	2	11,1
Ocak ve sobayla birlikte ısınma	10	35,5	5	27,7
Toplam	29	100,0	18	100,0

Beslenme durumunda da tabakalaşma görülür. I köyünde örnekleme girenlerin yüzde ondördü (% 14) ve G köyünün de buna yakın bir yüzdesi ayda bir ya da iki-üç kere et yediklerini söylediler. Geriye kalanlar ya hiç et yemediklerini ya da yılda bir-iki kere yediklerini söylediler.

I köyünden örnekleme girenlerden sebze ve meyva yetiştirmek için bahçesi olanı yüzde altmışikiye (% 62) çıkarken, G köyünde bu bahçesi olanların yüzdesi (% 39) a düşmektedir.

Giyeceklerde de bir tabakalaşmanın olduğundan söz etmiştik. Şimdi alt tabakadaki köylülerin çoğu yaş-kış lâstik ayakkabı giymeye başlamışlar. Bu lâstik ayakkabı çok ucuz olduğundan yoksulları çekiyor. Fakat kışın alabildiğine donduran bu ayakkabı, yazın da alabildiğine yakar ve ayakları yıpratır. I köyünden örnekleme girenlerden yüzde seksene (% 80) yakını G köyünde ise yüzde seksensekize (% 88) yakını bu ayakkabıdan giyiyor

Bütün bunlar gösteriyor ki köylerde yaşama düzeyi bir çeşit değil, tabakalıdır. Eğer toprak ve üretim araçları eşit olarak dağılmış olsaydı, yani herkes pazara eşit olarak ürün götürseydi, o zaman bu tabakalaşma görülmeyecekti. Bu eşit durumda, verimlilik artsa herkesin yaşama düzeyi yükselecekti. Fakat, modern araçların büyük işletmeyi zorunlu kılması bu eşitliği imkânsızlaştırmaktadır. Böylece iki açık yol kalıyor: Ya G köyün-

de olduğu gibi, bir büyük kapitalistin 10 traktörü olacak ve üretimi o yapacak ve böylece geri kalan çoğunluğun yaşama düzeyi düşecek, ya da kooperatifleşme yoluyla ortak üretim yapılacak ve toplumsal adalet sağlanacaktır. Bu ikinci durumda tarımdan artan iş gücünün şehirlerde geliştirilecek olan endüstriye aktarmak ta mümkündür. Bugünkü toplumsal yapı, birinci yol için uygundur, yani zenginler ve yoksullar olarak farklılaşma, yoksullaşma bugünkü toplumsal yapının sonucudur. İkinci yol için, toplum yapısında bilimsel ve plânlı bazı değişikliklere gitmek zorunludur. Bunu böylece, her fırsat çıktığı yerde belirtmeye çalıştık. Bu, bugünün ekonomi ve sosyoloji bilimlerinin ortak bir bulgusudur

XI. KÖYDE DENETLEME GÜCÜ VE MUHTAR

Şimdiki var olan toplumsal yapı altında, köyde yapılacak değişimin ne dereceye kadar başarılı olacağı sık sık sorulmuştur Bu, doğrudan doğruya köydeki güçler dengesine bağlıdır. Eğer denetleme gücü (kontrol gücü) zenginlerin elindeyse, muhtar da zenginlerin bir adamı olacaktır; ve eğer yoksulların yararına köyde bir değişiklik yapılmak istenirse zenginler ve muhtar buna karşı koyacaklardır; yahut değişimi kendilerine yararlı bir duruma çevireceklerdir. Eğer, zenginlerin karşısında olan çoğunluk örgütlenir (teşkilâtlanır) bir araya gelir kendi muhtarlarını seçerlerse, o zaman çoğunluğun yararına olan değişiklik hemen yerine getirilir ve hiç sapmaya uğratılmaz. Mübeccel Kıray'ın araştırma yaptığı Adana köylerinde birinde bu son durum ortaya çıkmıştır. O köyde, en aşağı yarım yüzyıldır pazar için pamuk üretimi yapılmakta olduğundan, toprak kutuplaşması son aşamasına varmış, ve köyün bütün toprağını elinden toplayan ağa şehire göçmüştür. İşleri onun yerine kahyası düzenlemektedir. Seçimlerde ağanın adamı muhtar seçilmekteymiş hep Fakat, 1960 tan sonradaki seçimlerde topraksız köylüler, yani ücretli işçiler, biraraya gelip kendi muhtarlarını seçmişler. İşte bu köyde muhtar, çoğunluğun yararına olan işleri hiç aksamasız yürütür artık. Böyle köyler ise bir kural dışıdır henüz. Kapitalist farklılaşmanın son aşamasına varmadığı pazar için üretim yapan köylerde muhtar, büyük kapitalist çiftçilerin temsilcisidir; ağalı köylerde ise ağanın adamıdır. Toprak kutuplaşması

çok ilerlemiş olan dağ köylerinde muhtar, çeşitli tabakaların denge noktasındadır.

I köyünde, «Köyün en etkili, en önde gelen insanı kimdir?» diye sorulduğunda ilkel sermaye birikimi sırasında bakkal olan üç kişinin adı verildi hep. Örnekleme girenlerin hemen hepsi bu adlarda birleştiler. Çok az kişi muhtarın adını verdiyse de Muhtar da üç bakkaldan birisinin oğludur. Köyde denetleme gücü büyük çiftçilerin elindedir. Bu büyük çiftçiler de dört ya da beş «soyadı» altında toplanabilir. Bu soyadlardan üçü ve en önemlileri eski üç bakkalın soyadlarıdır elbette. (Bolüm V) de büyük çiftçilerin köyün yüzde yirmi dördü (% 24) olduklarını görmüştük; işte muhtar, bu yüzde yirmidördün yararına olan değişikliklerden yana olacaktır, zaten kendisi de bu yüzde yirmidördün içindedir. Muhtar modern çiftçilerin içinde olmasa bile, onların yararına hareket eder, çünkü diğer tabakalar biraraya gelip kendi haklarını alacak durumda değillerdir .

G köyünde denetleme gücü ağanın elindedir. Muhtar da, ağayla aynı soyadı taşımakta ve o da, ağanın yanında ufak kal sa da, bir kapitalist çiftçidir. Ortakçı-işçilerin yararına yapılacak herhangi bir değişikliğin bu şartlar altında gerçekleşeceğini düşünmek saflık olur. Ortakçı-işçilerde bunu bilmektedirler. «Bir araya gelip haklarınızı arayabilirmisiniz» yönlü bir soruya çoğunluk, «arayamayız» diye cevap verdi. Yoksul olduklarını, hak aramanın parayla olabileceğini söylüyorladı. Bu arada birleşmek için önderin gerekli olduğunu ileri sürenler de oldu. Bazıları da ağanın hak aramak için göz açtırmayacağını savundu. Bir kısır döngünün içinde olduklarını bir köylü şöyle belirtti: «Parasız birleşip hak aranmaz, bizde de gittikçe nüfus artıyor ve gittikçe yoksullaşıyoruz, böylece gittikçe birleşip hak arayamaz duruma geliyoruz.»

Ankette imece ve ödünç üstüne de soru vardı. I köyünde eskiden imece yapıldığını, imecenin iyi olduğunu söyleyen çoğunluktaydı. İmece, eşitlerin biraraya gelip, tek tek yapamayacakları işleri birlikte yapmalarıdır. Fakat eğer köyde kutuplaşma varsa, veya köyde ağalık mülkiyeti geçerliyse, imece anlamsız olur, çünkü çoğunluk kendileri için değil, başkasının çıkarları için güçlerini birleştirmiş olurlar. Alt sınıfta ödünç, daha çok geçerli olup imecenin yerini almıştır Yoksullar, sıkışık zaman-

larında birbirlerine ödünç ederek yardımlaşıyorlar. Fakat bunlar küçük ilişkilerdir; esas ilişki, modern üretim araçları ve toprağı olan tarım kapitalistleri ile iş güçlerinden başka satacak birşeyleri olmayan ücretli işçiler arasındaki ilişkidir; ve birinciler ikincileri denetlemektedirler. İkinciler, haklarını alabilmeleri için örgütlenip birleşmek zorundadırlar. Fırsatlardan eşit olarak yararlanılacak bir eşitler toplumunun ortaya çıkabilmesi için örgütlenmek zorunludur. Bir bilim ve teknoloji çağı olan bu çağ, toplumsal örgütlenme ve çabaları birleştirip yönlendirme çağıdır.

XII. TEKNOLOJİNİN KAVRAMLAR VE DURUM-ALIŞLAR ÜZERİNE ETKİSİ

Bu kitabın birinci kesimindeki insan toplumlarının gelişiminin işleyiş kanunları üstüne olan denememizde araçlar yapımıyla insanın kavramlaştırma ve sembolleştirme yeteneği arasındaki sıkı ilişkiyi yeterince belirtmeye çalışmıştık. Orada daha çok, kendi iç işleyişiyle gelişen ve diğer toplumların etkisini bu iç işleyiş içinde sindiren bir varsayımsal insan topluluğunu düşünerek, o açıklamayı geliştirmiştik. Ve belirtmiştik ki, bir toplum tarafından bulunan ve doğayla insan ilişkisini kökten değiştiren araçlar, yani teknoloji, diğer bütün toplumlara yayılır. Tarım teknolojisi, Orta-Doğudan ve Uzak—Doğudan bütün dünyaya yayılmıştı. Endüstriyel teknoloji de Batı Avrupadan dünyanın her yerine yayılmaktadır.

Birinci kesimdeki denememizde, herhangi bir toplumsal zorluğun nasıl duyulduğunu, kavramlaştırılıp-sembolleştirildiğini ve bir sorun haline getirilen bu zorluğun nasıl çözülüp bir araç yapımına gidildiğini açıklayan bir model geliştirmiştik. Burada da, herhanbir bir toplumda (Batı Avrupada) yaratılan teknolojinin yayılmasıyla öteki toplumların (Az-gelişmiş toplumlar) kavramlarının, doğaya birbirlerine ve başka toplumlara karşı olan durum—alışlarının nasıl değiştiğini açıklamaya çalışacağım. Bu olgu, bugünün geçiş halindei olan Az-gelişmiş toplumlarında derinlemesine deneylenebilir ve deneylenmektedir.

Afrika ve Uzak—Doğuda yapılan çalışmalar bir yana, Mu-

zaffer Şerif, 1944'de, bu teknoloji—kavramlaştırma ilişkisini Türkiyede seçtiği beş köyde deneylemeye çalışıyordu.

Muzaffer Şerif, Bu çalışması için, modern teknolojiyle ilişkisi en çok olan köyden en az olan köye doğru giden basamaklar hazırladı. Daha doğrusu, modern teknolojiyle ilişkisi değişik aşamalarda olan beş köyü seçip basamak basamak dizdi. Böylece, maddî ve teknolojik şartlarına göre dizdikten sonra, Kavramlarda ve durum alışlardaki değişikliklere baktı. Muzaffer şerif, hareketliliği çok az olan, yani modern teknolojiyle ilişkisi hiç olmayan ,kapalı köyden; modern teknoloji ile ilişkisi en çok olan ve oldukca hareketli köye doğru gedildiğinde: Kaba ve o yere özgü zaman kavramlarından ve ölçü birimlerinden, daha dakik ve milletler arası standartlaşmış ölçü birimlerine doğru bir geçiş olacağı varsayımının (hipotezinin) doğru olup olmadığını araştırıyordu.

Muzaffer Şerif bu varsayımın doğru olduğunu gördü ve bu varsayımı doğrulayan daha bir çok araştırmalarla birlikte bulduğu sonuçları, **The Outline of Social Psychology**'de bir özet olarak verdi. (5) O zamanlar Şerife, insan düşüncesini maddesel gerekirciliğe (maddi determinizm) indiriyorsun diye çatıyorlardı. Bu gün ise şu bir gerçektir: İnsan düşüncesi, gökten düşen etkilerle değil, insanın toplum içindeki çabalarıyla ve insan-doğa arasındaki diyalektik ilişkisinin etkisiyle gelişir. Bugün, örneğin, uzay üzerine edinebileceğimiz bütün bilgiler, teknolojik gelişimle gerçekleşip sağlanabilir. Bilimsel ilerlemenin bir toplumun ekonomik üreticiliğine nasıl bağlı olduğunu herkes biliyor artık.

Herneyse, biz Şerifin bulduklarını kısaca özetleyelim ve bizim bulduklarımızın onu destekleyip desteklemediğini görelim. Şerifin kapalı köyü, Afyon yakınlarında Karlık köyüydü. Burada kendi için üretim geçerliydi ve üretim araçları ilkeldi. Bu yüzden köyün dış pazarlarla ve dış dünyayla olan ilişkileri ve bunun sonucu olan hareketliliği sınırlıydı. Yaşadıkları ve deneyebildikleri davranış taslakları, kendi köylerinin içinde ve yakın köylerle ilişkilerde doğabilecek kadar dır ki: bu, büyük şehir-

(5) Muzaffer Şerif, ve Carolyn, **The Outline of Social Psychology** Harper and Brothers New York, 1956, Sayfa : 685 713.

lerdeki davranış taslaklarının çokluğu yanında devede kulak kalır. Kaldı ki bu davranış taslakları da kapalı köyün gelenekleri tarafından dondurulup katılaştırılmıştır. Zaman ve uzaklık, kendi günlük iş deneylerine göre kavramlaştırılmıştır. Zamanya doğa düzenine göre ya toplumsal olarak ya da namaz vakitlerine göre kavramlaştırılmıştır. Örneğin, «gün aşıp giderkene kadar çalıştım, sabah namazında kalktım, sığır gidiminde ekmek yapıyordum» gibi zaman açıklanmalarının standart zaman kavramlarıyla hiç ilgisi yoktur, alabildiğine yerel ya da bölgesel ve tamlıktan uzaktır. Uzay kavramları içinde bu böyledir. Uzaklığı kavramlaştırmak için, o uzaklığı katetmede harcanan insan çabası kullanılır. Örneğin, «Bir sigara içimlik yerde bizim tarla, bir günlük yol yürümek gerek şehre gitmek için, yüz adım ötededir çeşme» gibi kavramlar da dakiklikten ve tamlıktan uzatırlar. Endüstriyel toplumun standartlaşmış ve milletler arasılaşmış ölçülerinden uzak, kapalı tarım toplumun kavramları oldukları açık ve bellidir.

Savaşlar için köyden ayrılanların, kendi kavramlarına göre uzaklık değerlendirmeleri ve karşılaştırmaları oldukça ilginç sonuçlar vermiştir. Van'a ve Galiçya'ya giden köylülere, Şerif, hangisinin daha uzak olduğunu sorduğunda, hemen hepsi Van'ın Galiçya'dan daha uzuk olduğunu söylemişler; çünkü Van'a yürüyerek Galiçya'ya da trenle gitmişlerdi.

Ne zaman ki köy, pazar için üretim yapmaya başlar ve dışarıya açılıp modern üretim ve ulaşım araçlarıyla ilişkiler kurar, bu yerel ve tarım toplumuna özgü kavramlar değişmeye ve yerlerini standart ölçülere bırakmaya başlarlar. Bu durumu görmek için, Şerif, Karadeniz kıyısında bir köyü, Beşikdüzü'nü seçmişti. Beşikdüzü, şehirle ve modern teknolojiyle ilişkileri çok sıkı olan bir köydü, ve orada zaman ve uzaklık kavramları Şerif'in umduğu doğrultuda değişmişti. Mübeccel Kıray'ın 1962 de yaptığı Eğerli araştırmasında da bu konu epey genişçe incelenmiştir. Eğerli köylerinde, Eğerliyle Zonguldak arasındaki deniz uzaklığı için standart ölçü (mil) kullananların yüzdesi (% 42,6) dır. Bu yüzde, bir kasaba olan Eğerlide (% 69) a çıkar. Aynı iki yer arasındaki kara uzaklığını kilometre olarak söyleyenlerin köyler için yüzdesi

(% 21), kasaba için ise (% 64,7) dir. (6) Mübeccel Kıray, yatıp kalkma zamanlarında standart ölçü kullananları, köyler ve kasaba için karşılaştırmış ve arada (% 20—30) kadarlık bir yüzde farkı olduğunu görmüştür. (7)

Bütün bunların Şerif'in Teknoloji-kavramlaştırma üstüne olan varsayımını doğruladığı apaçıktır. Mübeccel Kıray, yatma ve kalkmada kullanılan zaman kavramlaştırmasını toplum yapısına söyle bağlıyor: «Hemen her insan toplumunda, zaman kavramının mutlaka kullanıldığı faaliyetlerin başında yatma ve kalkma vakti gelir toplumun esas faaliyetlerinin bu davranışa doğrudan doğruya etkisi vardır. Yatıp kalkma zamanları, toplumun üretim faaliyetlerinden, aile organizasyonuna, inanç sistemlerinin çeşitli yönlerine kadar toplum hayatının her cephesine ait düzene özel hassasiyet gösterir. (8)

Zaman ve uzaklığın standartlık derecesi: Köyün modern ulaşım, haberleşme ve üretim araçlarıyla ilişkisinin; pazara açılmışlığın, şehirlere bütünleşmişliğin ve bütün bunlar üzerine kurulmuş olan toplum yapısındaki değişmişliğin derecesinin bir göstergesi olabilir. Bu düşüncelerden hareket ederek, biz de anketimize zaman ve uzaklıkla ilgili sorular koyduk.

Tablo : 18 — Yatıp Kalkma Zamanı

Ölçü çeşitleri	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
Standart ölçü kullananlar	17	58,8	15	83,3
Dinsel vakitleri kullananlar	5	17,1	—	0,0
Doğa düzenini kullananlar	2	6,9	—	0,0
Geçiş ölçüsü kullananlar	3	10,3	1	5,6
Bilmeyenler	2	6,9	2	11,1
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

(Tablo : 18) de geçiş-ölçüsü kullananlar diye niteledikleri-miz, hem standart ölçüleri hem de dinsel vakitleri birlikte ku-

(6) M. Kıray, **Eğerli,** D. P. T, Ankara 1964, sayfa: 174 ve 229

(7) M. Kıray, aynı eser, sayfa: 227.

(8) M. Kıray, aynı eser sayfa: 171—173.

lananlardır. Örneğin akşam yatışını saatla söyleyip, sabah kalkışı namaz vakitlerine göre söyleyenler bu kategoriye girdiler. Her iki köyde de standart ölçü kullanış oldukça yüksektir. Bu standartlaşma derecesini uzaklık kavramı için de görelim.

Tablo : 19 — Antalya Ne Kadar Uzaktadır

Ölçü çeşitleri	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
Standart ölçü kullananlar	14	47,3	6	33,3
Geçiş ölçüsü kullananlar	—	0,0	1	5,6
Yanlış ölçü kullananlar	2	6,9	2	11,1
Bilmeyenler	13	45,8	9	50,0
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

(Tablo : 19) da görüldüğü gibi, standart ölçü kullananların yüzdesi, örnekleme girenlerin I köyünde (% 47,3) nü ve G köyünde (% 33,3) nü kapsamaktadır. Yanlış ölçü ve bilmiyorum diyenlerin içine uzaklığı saatle söyleyenler girmiştir. Deve yürüyüşüyle uzaklık açıklayanlar çıktıysa da bunlar, oldukça azınlıktadır. «Antalya'ya ne kadar zamanda gidilir?» sorusuna standart ölçüyle cevap verenlerin yüzdesi artmıştır. Bu da zamanın uzaklıktan daha çabuk standardize edildiğini gösteriyor. Çünkü günlük yaşayışta zaman ölçüleri uzaklık ölçülerinden daha sık kullanılır. (Yukardaki sonuçları Tablo : 19 ve Tablo : 20 yi karşılaştırarak ve gözlemlerimize dayanarak çıkardık)

Tablo : 20 — Antalya'ya Gidiş Zamanı

	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
Standart ölçü kullananlar	21	72,4	15	83,3
Geçiş ölçüsü kullananlar	1	3,4	2	11,1
Bilmeyenler	7	24,4	1	5,6
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

Zenginlik kavramındaki değişme de köyün açılmışlık derecesinin bir göstergesi olabilir. Köyün şehirle, pazarla ve modern teknolojiyle ilişkileri arttıkça; zengin sayılmak için topraktan başka, modern araçların ve paranın da gerekli olduğu kanısı yerleşmeye başlar ki bu, zenginlik kavramının genişleyip değiştiğini gösterir. Ayrıca zenginlik kavramının dağılımı toplumsal katlaşmadan da birşeyler gösterebilir. En alt tabakadakiler ve en üsttekiler kendi yaşantılarına göre zengin sayılmak için ne kadar para ve ne kadar toprak gerekli olduğunu söyliyeceklerdir. En alt tabakadaki birisi için 10000 lira çok büyük bir para gibi görünür, en üstteki için ise çok azdır. Bu değişkenlikler, değerlendirmelerimizin yaşantımız ve deneylerimizle sınırlı olduğu gerçeğini de gösterir.

Tablo : 21 — Zenginlik Kavramı

Toprak miktarı	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
0—50 dönüm	2	6,0	—	0,0
51—100 dönüm	2	6,9	9	50,0
101—200 dönüm	6	20,6	2	11,1
201—500 dönüm	16	55,3	5	27,8
501—1000 dönüm	3	10,3	2	11,1
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

(Tablo : 21) den de görülebileceği gibi, I köyünden örnekleme girenlerin çoğu, zengin sayılmak için 200—500 dönüm toprağa sahip olmanın gerekli olduğu kategorisinde kümelenmişlerdir. G köyünde ise, 100 dönümü bile zengin sayılmak için yeterli görenler çoğunluktadır. Zengin sayılmak için gerekli görülen para miktarında da yukardakine benzer bir dağılım görülmektedir. I köyünde çoğunluk, 50000 — 100000 lira paranın zengin sayılmak için yeterli olduğunu söylüyorlar. G köyünde bu daha da düşüktür.

Köyün pazara açılması ve modern teknolojinin köye girmesiyle değişme yalnız kavramlarda değil, durum-alışlarda (vaziyet alış) da görülür. Başka insanlara, başka toplumlara ve or-

taya çıkan dertlere karşı olan durum alışlarda, başka bir deyimle, onlara karşı olan tutumlarda bir değişme olur. Doğaya ve topluma karşı olan tutumu, toplumsal değerler ve inanışlar adı altında toplarsak, kendi için gerekli üretim yapan kapalı köyde, bu değerler ve inanışların tümünün fatalistik (yani kaderci) olduğunu görürüz. Feodal toplumun bir parçası olan kapalı köyde, hiç birşeyin insan tarafından değiştirilemeyeceğine ve herşeyin Allah tarafından deftere yazılmış olduğuna inanılır. Eğer insanların çevrelerini çok az ölçüde değiştirdikleri, toplumsal düzenin ne kadar katı ve değişmez olduğu düşünülürse, böyle bir değerler sisteminin ve inanışın normal (olağan) olduğunu kabul etmek gerekir. Toplumlar arası ilişkilerin en az olduğu-feodal toplumda aynı inanışta olmayan toplumlar hoşgörüyle karşılanmazlar. Yakın köylerin bir araya getirilip birleştirilmesi söz konusu bile edilemez çünkü toprağın verimi sabittir.

Pazara açılıp, modern teknoloji köye girince bir çok şeyleri değiştirmenin mümkün olduğu görülür. Toprak verimsizse, gübrelenir veya traktörle daha derin sürülür. Başka yerlere daha kısa zamanda gitmek mümkündür. Toplumsal yapı değişmektedir. Bu durumda, eski kaderci inanışlar sarsılır ve yerini akılsal açıklamalar almaya başlar. Demek ki, değer sisteminin kaderci veya akılcı olması doğayı değiştirip yönetebilmekle belirlenmiştir.

Ortaya çıkan dertlere karşı olan tutum da değişmiştir; fakat burada yeni bir yabancılaşma ortaya çıkmıştır. Bu yabancılaşmayı Mübeccel Kıray çok açık olarak ortaya koyar. Köye gidip köylülere «dertleriniz nedir?» diye soruyorsunuz, hemen her yerde ve herkesin söylediği aynı klişeleşmiş dertler: yol, su, cami, elektrik. Bakıyorsunuz, bunların değişmesi sonucu köyün toplumsal kutuplaşmasında hiç birşey değişmeyecektir. Su ve cami için bu durum açıktır. Yol ve elektiriğe gelince : köye endüstrileşme girmedikçe elektrik ne işe yarar? Yoldan da köyün çoğunluğu olan yoksulların kamyonları geçecek değil ya... Evet, bunlar da derttir, fakat, ikinci derecedeki dertlerdir. İnsanların çoğu, topraksızlıktan, işsizlikten, geçim sıkıntısından ölüp giderken, dert olarak yolu, suyu ve camiyi dert olarak ileri sürüyorlar ki bu apaçık bir yabancılaşmadır. Yabancılaşmanın ne-

deni, ya köylülerin kendi kişisel dertleriyle ilgileneceğinden umutlarını kesmeleridir, ya da klişe dertler onlara denetleme gücünü elinde tutanlar tarafından üstten indirerek öğretilmiştir. Elbette ki şu son yirmibeş yılın politikacıları da bu dertlerin başka yöne çekilmesinden sorumludurlar.

Biz bu yabancılaşma kabuğunu kırdık ve gerçek dertlerin neler olduğunu araştırdık. (Tablo : 22), bu dertlerin neler olduğunu ve dağılımını gösteriyor.

Tablo : 22 — Köylülerin Üzerinde Düşündükleri Dertler

Dertler	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
Topraksızlık, işsizlik ve geçim sıkıntısı	15	51,8	13	72,2
Araç-gereç yokluğu	4	14,0	—	0,0
Yol su ve câmi	5	17,1	4	22,2
Dert yok	5	17,1	1	5,6
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

İşsizliğe karşı eski edilgen durum da değişmiştir. I köyünde örnekleme girenlerin yüzde elliye (% 50) yakını işsizlikten şikayetçidir. G köyündeyse bu, yüzde yetmişi (% 70) geçmektedir. (Tablo : 23) kaç ay işsiz kalındığını göstermektedir.

Tablo : 23 — Kaç Ay İşsiz Kalırsınız

İşsizlik süresi	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
1—4 ay arası	6	20,6	5	27,9
5—8 ay arası	10	34,5	8	44,4
9—12 ay arası	7	24,3	3	16,6
Cevapsız	6	20,6	2	11,1
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

(Tablo : 23) te görüldüğü gibi çoğunluk, 5-8 ay işsiz kate-

gorisinde kümelenmektedir. Cevapsız kategorisine girenler, ya büyük çiftçiler ya da ticaretle uğaraşan kamyoncularıdır. Kaç ay işsiz kalındığının hemen arkasından «imkan olsa, işsiz kaldığınız aylarda ne yaparsınız?» sorusunu sorduk.

Tablo : 24 — İmkân Olsa Yapılmak İstenen İş

Yapılmak istenen işler	I köyü		G köyü	
	sayı	%	sayı	%
Dinlenme ve araç onarımı	9	30,3	2	11,1
Köyde var olan işler	1	3,4	1	5,6
Yeni endüstriyel işler	8	28,0	2	11,1
Ticaret ve araç satınalma	4	14,0	6	33,3
Ne olursa olsun 'iş'	7	24,3	7	39,9
Toplam	**29**	**100,0**	**18**	**100,0**

(Tablo : 24) de de görüldüğü gibi, her iki köyde de pazara ve şehirlere açılmakla öğrenilen işleri yapmak isteyenlerin yüzdesi oldukça yüksektir.

Köylüler, şehirlere göçmeyi, şimdilik, pek düşünmemektedirler; çünkü göçünce iş bulabileceklerine ve şartların onlar için daha iyi olacağına pek güvenmemektedirler. Öte yandan işsiz kalanların hemen hepsi, şehirlerde ve Kasabalarda çalışmayı istemektedirler.

Yeni doğan şartlar altında başka köylere olan tutumun değişip değişmediğini anlamak için «yakın köylerin birleştirilmesini istermisiniz niçin?» yönlü bir soru sorduk. I köyünün yüzde altmışına (% 60) yakını ve G köyünün ise yüzde doksana (% 90) yakını hemen istediklerini söylediler. Niçinini de bazı değişik cevaplar olmakla birlikte, hemen hepsi : köyler birleşince fabrikalar yapılıp iş alanının genişleyeceğinden, ticaret hayatının canlanacağından ve belki de hayat şartlarının düzeleceğinden söz ettiler. İstemeyenler de, «Türkün sıkından seyreği iyidir», «çokluk, bokluktur» gibi eski kapalı köyden kalma nedenler ileri sürdürler. Fakat, fabrikalar yapılıp iş alanının genişleyeceği söylenince, önceden birleşmeyi istemeyiz diyenler de istedikleri-

ni söylediler. İstemeyişlerinin gerçek nedeninin toprak azlığı olduğunu, köyün toprağının şimdiki köylülere bile yetmediğini ileri sürüp fabrikalar yapılacak olunca toprak azlığının söz konusu olmayacağını açıkça kabul ettiler.

Muzaffer Şerif, yeni yaptığı deneylerle göstermiştir ki: toplumlar arasında çatışma olunca tüm teknoloji bile bu çatışma da kullanılabilir Fakat, bütün toplumların bir araya gelmesiyle gerçekleşecek, her zaman olanın üstünde, toplumlar için yararlı ve büyük amaçlar ortaya çıktığında, toplumlar çatışmayı bırakır ve bütün çabalarıyla kendi araçlarını bu amacın ve taslağın gerçekleşmesine yöneltirler (9).

Böyle bir büyük amaç olarak köylerdeki toplumlar, endüstrileşmenin gereçekleşmesi için şehirlerde toplanabilirler. Yeter ki, yoksul halk çoğunluğundan yana ve yeterince devrimci olunsun. Bu, bütün dünya toplumları için de doğrudur. Dünya halkları, kendi hayatlarını iyileştirmek için çabalarını birleştirebilirler ve sonra da ortak çabalarla uzaya doğru açılabilirler. Bu, olmayacak birşey değildir.Fakat herşeyden önce, bir toplumun başka bir toplumu, sömürmesine bir son vermelidir... Az gelişmiş toplumlar önce bunun için birleşmelidirler. Bütün bu işlerde bilim, zorlukları araştırıcı ve çözücü yerini alıp, yol gösterici olmalıdır. Ancak bu yolla çabaların boşa gitmesi önlenebilir.

(9) M. Şerif, O. J, aHrvey, J, W, R, Hood, C W, Şerif, **İntergroup Conleict and Cooperation,** İnstitute of Group Relations, Norman, Oklahoma, 1961.

Üçüncü Kesim

Pazar İçin Üretimin ve Modern Teknolojinin Ankara Çevresinde İki Köy Üzerindeki Etkisi (x)

BAHATTİN AKŞİT
ERDAL GÜRKAN
H. ÜNAL NALBANTOĞLU
TRUDE SMOOR

(x) Bu araştırma, 1965 - 66 ders yılı ikinci döneminde Prof. Dr. Mübeccel Kıray tarafından verilen Köy Sosyoloji ile ilgili bir ödev olarak hazırlanmıştır.

1. PROBLEM, METOT VE MATERYEL:

Yeryüzündeki bütün toplumlar bir değişme ve geçiş süreci içindedirler. Bu yüz yılın başından beri köy toplumları bile ya istenilmeyen yönde ve toplum yararına olmayan, zorunlu ve plânsız bir değişme (Az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi), ya da plânlı ve akılcı bir değişme içindedirler. Bu değişmeyi ve geçişi anlamak, bu hareketin kanunlarını bulmak için dinamik ve diyalektik bir yaklaşım uygulamak zorunluluğu vardır.

Sosyal bilimlerin metot ve araçlarını kullanarak yapılan araştırmalar sayesinde artık köy toplumları bizim için çözülemez bir hiyeroglif değillerdir. Pazar için üretimin ve modern teknolojinin etki derecesine göre, az gelişmiş ülkelerin köy toplumları, evvelki toplum yapısına, toprağın verim gücüne ve dağılımına ve modern teknolojinin köye giriş biçimine bağlı olarak, ayrı başkalaşma, ihtisaslaşma ve dışarıya açılma süreci gösterirler.

Bizim kendi çalışmamız için bu karmaşık olguyu (fenomen) çeşitli tipler altında kavramlaştırmak yararlı olacaktır. İlk tip olarak, modern teknoloji ile temasın sıfır olduğu yerleri alıyoruz. Burada tarımsal üretimin ve toplumsal örgütün ana birimi ailedir. İhtiyacı olan her şeyi, aile kendisi üretir; pazarla ilişkiler son derece azdır. Basit ve ilkel teknoloji sonucu artı-ürün son derece sınırlı, sonuç olarak da farklılaşma ve ihtisaslaşma kısıtlıdır. Bireyin toplumdaki yeri onun, içinde doğduğu ailenin yeriyle belirlenmiştir. Toplum tüm olarak kapalı, kendi kendine yeten ve dengeli bir yapıya sahiptir. M. Kıray tarafından bu tip, «feodal kır toplumu» diye adlandırılır, çünkü o, endüstri öncesi feodal toplum yapısının bir parçasıdır. «Küçük üretim yapan köy toplumları Gorden Childe'm **Social Eyolution-Toplumsal Evrim-** adlı kitabında «tarım devrimi» diye bahsettiği büyük değişme ile ortaya çıkmıştır» (1) «Şehirde toplanan bir ekonominin ve bir pazarın gelişmesi ve bunun sonucu olan sanayileşmenin etkisiyle, küçük üreticiler toplumunun omurgası olan tarımsal üretimin yapısında bir değişme görülür.» (2) İkinci tip köy pazara bu

(1) Teoder Shonin, «The Peasantry as a Political Factor.», **The Sociological Review,** Cilt, 14-1). Sayfa: 10

(2) T. Shonin, Aynı Makale, Sayfa: 12.

bağlanmanın sonucu olarak belirir. Burada tarıma pulluğun girmesiyle pazarda satılabilecek artı - ürün artmış ve bunun satımı sonucu küçük tüketim malları alınmaya başlanmıştır. Eğer köy çevredeki kasabadan uzakta ise, bakkal ve kahvehanenin kurulmasıyla çekirdekleşme (nucleization) başlar. Toprak mülkiyeti biçimine bağlı olarak, toprağın köylüler veya ağa tarafından sahip olunmasına göre, üretim ilişkilerinde bir toplumsal farklılaşmanın başladığı görülür. Küçük toprak mülkiyeti olan köyde, köy eşrafı ortaya çıkar; toprak ağalığı olan köyde ise ortakçılık açık olarak belirir. Üçüncü tip köy, modern teknolojinin plânlanmamış olarak köye girişiyle Az-gelişmiş Ülkelerde görülür. Toprak büyüklüğüne ve verimliliğine ve önceki toplumsal yapıya bağlı olarak, belirli derecede modern teknoloji köye girer. Toprağın sınırlarına varılması ve toprak kapatma hareketinin (enclosure movement) durmasıyla, toprağın bir ya da birkaç elde toplanması süreci başlar. Bu süreç kendi içinde çeşitli devrelere ayrılır; sonuç modern üretim araçlarına sahip olan modern çiftçilerin ve işgüçlerini satarak geçinen tarım işçilerinin ortaya çıkmasıdır. M. Kıray tarafından Adana çalışmasında gösterildiği gibi, bu modern çiftçiler çok kere şehirdendirler. Az-gelişmiş ülkelere özgü olarak, bu tipte, toprağın birkaç elde toplanması sonucu toprağını kaybeden köylüler şehirlerdeki endüstrileşme tarafından çekilmezler; böylece yalancı şehirleşme (pseudo-urbanization) başlar. Dördüncü tip köy Orta Fransa ve A.B.D.'de görülür, «Burada, büyük çapta sermaye kullanma zorunluluğu ve makinalı tarım, küçük çiftlikleri yok eder. Büyük çapta üretim ve bazı ürünlerde ihtisaslaşma, toprakların birleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Endüstriyel bir üretim metodu ile yapılan tarım, endüstrinin bir kolu haline gelmiştir.» (3) Orta büyüklükte toprak sahibi köylüler ya daha fakir hale gelerek şehirlere giderler, ya da Kuzey Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, kooperatifler kurarak kendilerini korurlar. Beşinci tip köy toplumu, haklarında pek az bilgiye sahip olduğumuz merkezi plânlamaya sahip toplumlarda görülür.

1940'dan önce Türk köy toplumu üzerindeki batı etkisi olgusunu bilimsel ve sistematik bir şekilde incelemek için teşebbüste bulunmuş kimse yoktu. Niyazi Berkes,1942 de, gelişen Ankara

(3) T. Shonin, Aynı Makale, Sayfa: 13.

şehir merkezinin etkisini görmek için Ankara çevresindeki köyler üzerinde bir çalışma yapmıştır. (4) O zaman köylerin yapısındaki değişme henüz başlangıç aşamasındaydı; bunun sebebi, henüz köy topluluklarına gelişmiş bir teknolojinin girmemiş olmasıydı. 1944 yılında ise, M. Şerif modern teknoloji ile temasın bir fonksiyonu olarak kavramlaştırmadaki değişmeyi göstermek için bir çalışmaya girişmiştir. (5) Bizim şimdiki araştırmamıza en uygun çalışmalar, M. Kıray tarafından 1962 de Ereğlide, (6) 1964 de Sökede (7) ve 1965 de Adanada yapılmış olanlardır. Bizim çalışmamız bu son çalışmalar üzerine kurulmuş olup onların bir devamıdır.

Köyün önceki toplumsal yapısı ve toprak potansiyeli tarafından etkilenmiş olan nüfus kompozisyonunun, ekolojik, ekonomik ve sosyal yapının, kavramlar, değerler ve durum alışların modern teknoloji ile olan temas tarafından değiştirildiğini öne süren varsayım bu çalışmamızda denenecektir. Bu hipotezin ne dereceye kadar doğru olduğunu denemek için iki köy seçilmiştir. İlk köy, Gölbaşı kazası yakınında ve Ankara'dan 27 km uzakta olan Karaoğlan, ikinci köy ise Ankara'dan 60 km ve Elmadağ kazasından 20 km uzaklıktaki Kuşçuali köyüdür. Karaoğlan yakınından ulaşım sıklığını sağlamış olan Ankara-Konya asfaltı geçmektedir. Kuşçuali köyünün yerlemiş olduğu vadiden geçen yol topraktır ve bu yüzden kazaya ve Ankaraya gitme imkânları Karaoğlana göre sınırlıdır. İki köy arasında bulduğumuz ikinci fark, köylere ait olan toprak büyüklüklerindeki değişikliktir. 1960 nüfus sayımına göre Karaoğlanın nüfusu 455, Kuşçualininki 388 dir.

Materyel, yerinde yapılan gözlemler ve her aile reisine verilen anketlerle toplanmıştır. Her mülakat dört kısım ihtiva eder: I) Aile yapısı, 2) Nüfus kompozisyonu ve nüfus hareketleri, 3) Tarımsal üretim, 4) Denetleme gücü, kavramlar, değerler ve vaziyet alışlar.

(4) Niyazi Berkes, **Ankara köyleri,** Uzluk basımevi, Ankara, 1942

(5) Muzaffer Şerif **An Outline Of Social Psychology,** Harp. Broth., N. Y; 1956

(6) Mübeccel Kıray, **Ereğli,** D.P.T. 1964,

(7) Mübeccel Kıray, **Yedi Yerleşme Noktasında Turizmle İlgili Sosyal Yapı Analizi,** Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara 1964.

Çalışmayı yapan dört öğrenciden başka, bir öğrenci, ODTÜ Sosyal ilimler bölümünden ve iki öğrenci, ODTÜ İdari ilimler fakültesinden mülakat esnasında materyel toplama işerinde yardımcı olmuşlardır. (x)

II. EKOLOJİ:

a) Yerleşme noktası:

Karaoğlan, Ankaraya 27 km, şehrin güneyindeki Ankara-Konya asfaltına 2-3 km ve çevredeki Gölbaşı kazasına 8 km uzaklıktadır. İkinci köy, Kuşçuali, bir vadide kurulmuş olup, Ankaranın kazası olan Elmadağa 15 km. lik toprak bir yol ile bağlanmıştır. Elmadağ'ın da Ankara'dan 40-50 km uzakta olduğuna değinirsek, bu köyün Karaoğlana göre şehirden ne kadar uzakta olduğu anlaşılır.

b) Tarih ve idari kuruluş :

Kısaca, Karaoğlan idari olarak Çankaya, Kuşçuali de Elmadağ kazalarına bağlıdırlar.

Her iki köy küçük üretim toplumları olarak en az 150 yıl önce bugünkü yerlerinde kurulmuşlardır. Köylerin tarihi hakkında, köylüler tarafından, doğruluğu kendileri tarafından bile şüpheli görülen bazı hikayeler anlatılmaktadır. Yazılı hiç bir belge de ele geçirilemediğinden, köylerin tarihi hakkında fazla bir bilgimiz yoktur.

c) Yerleşme :

Karaoğlan, köylüler tarafından hiç bir şekilde yararlanılmayan Gölbaşı gölünden 4 km uzaklıkta dalgalı bir plato üzerinde kurulmuştur. Bunun yanında, sulama imkânlarından mahrum olmaları, yalnız buğday ve arpa gibi sulama istemeyen bitkilerin ekimine imkân verir .Diğer taraftan Kuşçuali, içinden ufak bir akarsuyun geçtiği bir vadinin kenarında ve bir tepenin yamacında kurulmuştur. Bu akarsuyun oluşu sulamayı mümkün kılar. Yakın zamanlarda birkaç köylü önemli olmayan miktarda şeker pancarı yetiştirmeye teşebbüs etmiştir. Kuşçuali halkının

(x) Araştırma yardımcıları, Şükrü Aydın, Sezgin Tüzün ve Mete Artam'a burada teşekkür ederiz.

sorunlarından biri, orman yok etmenin başlıca olumsuz sonuçlarından biri olan erozyondur.

Ekolojik olarak, her iki köy de toplu köy tipindedirler. Karaoğlanda mülakat yaptığımız 68 kişinin evlerinden 51 i (% 75) toprak damlı olup, kalan % 25 i dışarıya açılmanın bir göstergesi olan kiremitli çatıya sahiptir. Kuşçualide ise, mülakat yaptiğimiz 56 kişinin evlerinden 48 i (% 85,7) toprak, yanlız, 8 i (14.3 %) kiremit çatılıdır. Karaoğlanda köylüler 15 yıldır kiremit kullandıkları halde, Kuşçualiye kiremit yalnız 6 yıl önce girmiştir. Her haneye düşen oda dağılımında ise iki köy arasında az bir fark görülür. (Bk. Tablo I)

Karaoğlan ve Kuşçualide oda dağılımı Modları sırasıyla, 3 (% 41,1) ve 2 (%37,5) dir. Karaoğlanda, oda dağılımı Aritmetik ortalaması 3,7, Kuşçualide 3,1 ve aradaki fark sadece 0,6 dır. Üç veya daha fazla odaya sahip ailelerin yüzdesi, Karaoğlanda % 80,9 Kuşçualide % 51,5 ve aralarındaki fark % 29,4 dür.

(Tablo 2.) de görüldüğü gibi, her eve olan mutfak dağılımı, her iki köyde birbirinden farklıdır. (Tablo 2). ye göre, Karaoğlanlılarda, hanenin oturma odalarında ayrı olarak, mutfağa sahip olma eğilimi daha fazladır. Banyoya sahip olma eğilimi de, Karaoğlan lehine az bir fark göstermektedir; fakat bu fark büyük olmadığından her iki köydeki durumun aynı olduğu söylenebilir.

Tablo I. Oda Dağılımı

Oda sayısı	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
1	1	1,5	5	9
2	12	17,6	21	37,5
3	28	41,1	14	25
4	8	11,8	9	16
5	10	14,7	3	5,4
6	7	10,3	2	3,5
7	1	1,5	—	—
8	—	—	—	—
9	—	—	1	1,8
10	1	1,5	1	1,8
Toplam	68	100,0	56	100,0

Her iki köyde de helalar evlerin dışında olup, Karaoğlanda bir tek hela evin içindedir. Böylece, her iki köydede, helaların evlerin içinde yapılması eğilimi görülmemektedir.

Tablo 2. Mutfak ve Banyoya Sahip Olan (veya Olmayan) Aile Sayısı

	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
Banyoya sahip	10	14,7	4	7,1
Banyosuz	58	86,3	52	92,9
Toplam	68	100,0	56	100,0
Mutfağa sahip	58	86,3	10	17,9
Mutfaksız	10	14,7	46	82,9
Toplam	68	100,0	56	100,0

Karaoğlanda, toprak tabana sahip evlerin yüzdesi % 72,1, Kuşçualide % 91 dir. Tahta ve çimento tabanlı eve sahip olmak bakımından, Karaoğlan ve Kuşçuali köyleri arasında, Karaoğlanın lehine, % 17,9 bir fark göze çarpmaktadır. (Bk. Tablo 3.)

Tablo 3. Taban Tiplerinin Karşılaştırılması

	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
Toprak taban	49	72,1	51	91
Tahta taban	9	13,2	4	8,2
Çimento taban	10	14,7	1	1,8
Toplam	68	100,0	56	100,0

Pencerelerde cam her iki köyde de yaygındır. Halbuki pencere büyüklüklerinde bir fark görülür. Karaoğlanda evlerin % 95,6 sının, Kuşçualide ise % 50 sinin pencere açıklıkları büyük olup, kalanı küçük çerçeveli pencereye sahiptir. (Karaoğlanda % 4,4, Kuşçualide % 50).

Isınma için, mangal ve ocakların yanısıra ,her iki köyde de, köylülerin çoğu soba kullanmaktadırlar.

d) Dışarıyla bağlantı :

Modern teknoloji ile olan temas derecesi, hareketliliğin her iki köydeki farklı görünümlerinden görülebilir. Karaoğlanda 68 aile reisinden 57 si (83, 8 %), Kuşçualide ise, 56 aile reisinden 29 u (51,8 %) çeşitli sebeplerle Ankaraya giderler. Karaoğlan

halkının, alışveriş ve ticari faaliyetler için Ankaraya daha sık gitmekte olduğu göze çarpmaktadır. (Bk. Tablo 4.)

Tablo : 4. Ankaraya Gidiş Sıklığı

Gidiş sıklığı	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
Hergün	1	1,8	—	—
Haftada bir defadan fazla	7	12,2	—	—
Haftada bir	6	10,5	1	3,5
2-3 Haftada bir	19	33,3	5	17,5
Her ay	18	31,6	6	20,7
2-3 ayda bir	3	5,3	4	13,5
1-2 yılda bir	3	5,3	10	34,5
Daha az sık	—	—	3	10,3
Toplam	57	100,0	29	100,0

Eğer halkın çevredeki iki kasabaya gitme sıklıklarını toplarsak, iki köy için hareketliliğin karşılaştırılması açık bir görünüş arzeder. Karaoğlanda 68 aile reisinden 20 si (% 29,4) Gölbaşma giderken, Kuşçualide 56 aile reisinden 40 ı (%71,4) Elmadağa gitmektedir. (Bk. Tablo 5.)

Tablo : 5. Yakın Kazaya Gidiş Sıklığı

Gidiş sıklığı	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
Haftada bir defadan fazla	7	35,0	2	5,0
Haftada bir	3	15,0	11	27,5
2-3 haftada bir	4	20,0	10	25,0
Her ay	4	20,0	4	10,0
2-3 ayda bir	1	5,0	3	7,5
1-2 yılda bir	1	5,0	10	25,0
Daha az sık	—	—	—	—
Toplam	20	100,0	40	100,0

Tablodan edindiğimiz bilgi, bizi Karaoğlanın Gölbaşı kazasından ziyade Ankara şehrine bütünlenmiş olduğu, Kuşçualinin ise, Ankara şehrine ziyade Elmadağ ile ilişkilerinin kuvvetli olduğu sonucunu çıkarmaya götürür. Bu sonuç, «bir köy şehire ne kadar yakınsa ve ne kadar fazla modern ulaşım araçla-

rından yararlanabiliyorsa o köyün şehire bütünlenmesi o kadar mümkün olur; köy şehirden ne kadar uzaksa, onun yakındaki kasabaya bütünlenme şansı o kadar artar.» varsayımı (hipotez) ile uyuşmaktadır.

Yukarıdaki sonuç, her iki köydeki farklı ulaşım imkânları kullanışı ile ilgili bilgileri vererek sağlamlaştırılabilir. Karaoğlandan, köylüler doğrudan doğruya Ankaraya gidebilirler. Ankaraya giden 57 aileden 42 si (% 73,7) dolmuşla ve 15 i (% 26,3) kamyon ya da traktör ile gider; halbuki, Kuşçuali halkı Ankaraya doğrudan doğruya gitmek şansından mahrumdurlar; önce Elmadağa oradan da dolmuş, otobüs veya trenle şehire gitmeleri gerekmektedir. Elmadağa giden 40 aileden 18 i (% 45) traktörle, 9 u (% 22,5) yaya veya traktörle ve 13 ü (% 32,5) yaya ya da hayvanla giderler. Bütün bunlara göre, iki köyün şehire bütünlenme ve bağlanma derecesi farklıdır.

Tablo 6. Pazar Karşısında Bakkal

	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
Herşeyi köy bakkalından alan aileler	—	—	12	21,5
Çoğunu bakkaldan, azını pazardan alanlar	2	2,9	36	64,2
Hem bakkaldan hem de pazardan eşit miktarda alanlar	19	27,9	6	10,7
Çoğunlukla pazardan alanlar	47	69,2	2	3,6
Toplam	68	100,0	56	100,0

(Tablo 6.) şu gerçeği açığa koyar ki, Karaoğlanda çekirdekleşme süreci, yani bakkalın büyümesi durmuştur; çünkü halk tüketim maddelerinin birçoğunu, köy bakkalından değil de şehirden almaktadır. Tersine olarak, Kuşçualide, halk tüketim maddelerinin çoğunu köy bakkalından alırlar; buna göre Kuşçualide çekirdekleşme henüz devam etmektedir. Buraya kadar değindiğimiz noktaları biraraya toplayıp özetlersek, Karaoğlan, bir şehir etkisinden başka, daha iyi ulaşım araçları ve yeni üretim vasıtalarını kapsayan modern teknolojinin etkisi altında Ankaraya daha fazla bütünlenmiştir; bir taraftan çekirdekleşme

sürecinin yavaşlamasına sahne olurken, diğer taraftan Kuşçualiye göre ev ve yaşama şartlarında bir ilerleme görülmektedir. Gerçekten, bütün bunlar köylerdeki pazar için üretimin bir neticesi olarak da yorumlanabilir. Karaoğlandaki 57 aile reisinden 53 (% 93) Ankaraya ürünlerini satmak ve satın almak maksatları ile giderler. Daha önemlisi, 57 aile reisinden 4 ü (% 7) sadece ticaret için gitmektedir. Bir kişinin de diğer merkezlere (Bursa, Eskişehir ve İstanbul) köyde satmak için elbiselik kumaş, arabalar ve dikiş makineleri satın almaya gittiği öğrenilmiştir. Diğer taraftan, Kuşçualideki 27 aile reisinden 18 i (% 62), Karaoğlandakilere kıyasla, alışveriş için Ankaraya daha az sık gitmektedirler. (Bk. Tablo 4) : 3 aile reisinin (% 10,4) çalışmaya ve kalanının (% 27,6) hastalık ve resmi işler gibi ticari olmayan işler için gittikleri görülmektedir.

Tablo : 7 — Köylerin Nüfuslarının Yaş ve Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılışı

Yaş	Karaoğlan			Kuşçuali		
grupları	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
0—4	24	27	51	29	40	69
5—9	48	26	74	28	23	51
10—14	30	22	52	19	18	37
15—19	24	16	40	17	18	35
20—24	8	16	24	14	7	21
25—29	16	16	32	10	15	25
30—34	12	12	24	16	17	33
35—39	12	9	21	11	7	18
40—44	13	11	24	5	5	10
45—49	4	5	9	4	—	4
50—54	5	8	13	1	3	4
55—59	7	2	9	6	1	7
60—64	4	4	8	—	1	1
65—69	3	5	8	2	2	4
70—74	2	1	3	—	2	2
75—79	—	1	1	—	—	—
80—84	1	1	2	—	—	—
85—89	—	1	1	—	—	—
Toplamlar	**213**	**183**	**396**	**162**	**159**	**321**

III. NÜFUS:

Saha çalışmamız, 1960 sayımına göre Karaoğlan nüfusunun yalnız % 82,6 sını ve Kuşçuali'nin de % 85,3 ünü içine aldı. 1935 sayımında Karaoğlan'ın nüfusu 235 ve Kuşçuali'ninki 281 olarak gösteriliyor. 1960 sayımında bu sayılar Karaoğlan'da 455 ve Kuşçuali'de 388 e yükselmiştir. Bu durumda her iki köyün nüfusunda da 25 yılda büyük bir artma görülmektedir. 1935' i başlangıç (100) kabul edersek 1960 yılında Karaoğlanın nüfusu 193 e ve Kuşçuali'ninki de 137 ye yükselmiştir.

(Tablo 7) den de görüldüğü gibi 0 ile 14 yaşları arası olarak kabul edilen çocuk yaş grubu her iki köyde de nüfusun en büyük kısmını teşkil etmektedir. Bu yaş grubunun toplam nüfusa göre yüzdeleri Karaoğlanda % 44,7 ve Kuşçuali'de % 48,9 olarak görülür. 15 ile 50 yaşları arası olarak kabul edilen «üretici yaş grubu» da her iki köyde ikinci büyük kısmı meydana getirmektedir. (Karaoğlan'da % 43,6 ve Kuşçuali'de % 45,2). Karaoğlan'ın 20—24 yaşları arasındaki erkek nüfusu diğer yaş gruplarına göre çok azdır. Askerlik hizmeti ve genç erkek nüfusunun şehire göç etmesi gerçeği bunun sebebi olarak gösterilebilir. 50 yaşından yukarı üretici olmayan yaş grubu Karaoğlanda tüm nüfusun % 11,7 sini ve Kuşçuali'de % 5,9 unu meydana getirmektedir.

Tablo : 8 — Ailede Çocuk Sayısı

	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
Bekâr aile başkanı	—	0,0	3	5,3
Çocuksuz » »	6	8,8	5	8,9
1 çocuklu » »	4	5,9	7	12,5
2 » » »	11	16,2	7	12,5
3 » » »	9	13,2	6	10,7
4 » » »	14	20,6	9	16,1
5 » » »	10	14,7	10	17,9
6 » » »	6	8,8	7	12,5
7 » » »	4	5,9	1	1,8
8 » » »	3	4,4	—	0,0
9 » » »	—	0,0	1	1,8
10 » » »	—	0,0	—	0,0
11 » » »	1	1,5	—	0,0
Toplamlar	**68**	**100,0**	**56**	**100,0**

MOD		MEDYAN		ARİTMETİK ORTALAMA	
Karaoğlan	Kuşçuali	Karaoğlan	Kuşçuali	Karaoğlan	Kuşçuali
4	5	4,29	4,02	3,79	3,27

(Tablo : 8) den kolaylıkla görüldüğü gibi mod çocuk sayısı Karaoğlan'da 4, Kuşçuali'de 5 ve medyanlar da 4,29 ile 4,02 dir. Basit aritmetik ortalama çocuk sayısı Karaoğlanda 3,79 ve Kuşçuali'de 3,27 dir.

(Tablo : 9) okuyucuya, her iki köyde hane başına düşen kişi sayısı, 7 ve 7 kişiden fazla olan hanelerin yüzdesi, modları, aritmetik ortalama ve medyanları hakkında bilgi vermek amacıyla konulmuştur.

Tablo : 9. Aile Büyüklüğü

Hane başına düşen kişi sayısı	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
1	—	0,0	—	0,0
2	5	7,4	7	12,5
3	7	10,3	7	12,5
4	11	16,2	9	16,1
5	8	11,8	7	12,5
6	9	13,2	3	5,3
7	11	16,2	10	17,9
8	10	14,6	5	8,9
9	3	4,4	3	5,3
10	3	4,4	2	3,6
11	—	0,0	1	1,8
12	—	0,0	1	1,8
13	—	0,0	—	0,0
14	—	0,0	—	0,0
15	1	1,5	—	0,0
16	—	0,0	1	1,8
Toplamlar	**68**	**100,0**	56	**100,0**

	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
7 kişilik ve daha kalabalık aileler	28	41,2	23	41,1
Aile büyüklüğü medyanı	6,32		5,71	
Mod	7,4		3,6	
Aritmetik ortalama	5,8		5,8	

Topladığımız bilgilerden bulduğumuz üç tip aile şunlardır: Baba, ana ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen **çekirdek** (nuclear) aile; hane reisinin geliriyle geçinen evlenmiş kardeş ve oğulları ihtiva eden **büyük** (extended) aile; ana veya baba ve onlardan birinin evlenmiş ve evlenmemiş oğullarım ya da evli bir aile reisiyle yaşayan evlenmemiş kızkardeş ve erkek kardeşleri ihtiva eden **geçiş** (transitional) ailesi.

Yukarıdaki tanımlamalara göre ortaya çıkan aile türlerinin dağılımı (Tablo: 10) da gösterilmiştir.

Tablo: 10 — Aile Çeşitleri

	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Sayı	%	Sayı	%
Çekirdek aileler	43	63,2	39	69,7
Büyük »	7	10,3	6	10,7
Geçiş »	18	26,5	11	19,6
Toplamlar	**68**	**100,0**	**56**	**100,0**

Her iki köyde, esas aileden ayrılmış evli oğullara sahip aile sayısı, esas aileden ayrılmamış evli oğullara sahip aile sayısından daha azdır. Karaoğlan'da evlenmiş oğula veya oğullara sahip 18 aileden 6 sı (% 37,5) ayrılmış evli oğullara, 10 u (% 62,5) ayrılmamış evli oğullara sahip iken, Kuşçuali'de bu çeşit 9 aileden 3 ü (% 33,3) ayrılmış evli oğullara, 6 sı (% 66,7) ayrılmamış evli oğullara sahiptir. Hattâ Karaoğlan'da 2 Kuşçuali'de 4 ayrılmamış evli erkek kardeş vardır. Karaoğlan'da aile reislerinin % 11,7 si evlenmiş oğul ve erkek kardeşlerin ayrılmasını kabul etmezler, çünkü toprağın parçalanmasını istememektedirler. Kuşçuali'de evli oğul ve erkek kardeşlerin ayrılmasını istemiyen hane reisi yüzdesi 12,4 tür.

Bu noktada şu gerçeği belirtmeliyiz ki, köyler arasındaki her aileye düşen çocuk sayısı, hane büyüklüğü ve aile tipleri ba-

kımından görülen farklar beklenilen yönde değildir. Oysaki, şehirle bütünleşmenin daha fazla olması ve ulaşım ve üretim araçlarının bolluğu bakımından Karaoğlan'da, Kuşçuali'ye göre, her aileye düşen çocuk sayısının daha az ve çekirdek aile tipinin sayıca daha fazla olması gerekirdi. Bunun sebebi, daha sonra da etraflıca göreceğimiz gibi, Karaoğlan'da toprağın Kuşçuali'dekinden 4 defa daha büyük olmasıdır. Böylece şu sonuç çıkarılabilir ki, kır toplumları maddî temellerinde şehir etkisiyle değiştikleri halde, bunun üzerine yerleşmiş olan üst yapı kısa devrede zorunlu olarak değişmiyebilir. Fakat hemen ilâve etmeliyiz ki, bu bir raslantı olarak vuku bulmaz; dğişmeyen yapı eski ve yeni arasında geçici bir denge yaratmak için oradadır. Köyün zenginliği yüzünden, üretim araçlarındaki değişmeye ve şehirde olan bütünleşmeye paralel olarak şehirleşmeye doğru görece büyük bir eğilim olmasına rağmen, Karaoğlan'da gösterdiğimiz gibi, aile ve nüfus yapısında bazı kapalı köy özellikleri görülmektedir.

Köylerin dışarıya açılma ve şehirle bütünleşme derecelerine bağlı olarak, eğitim durumlarında da bir farklılık göze çarpmaktadır. Bütün okur-yazar olanların 7 ve 7 yaşından büyük olanlara oranın 100 ile çarpılması sonucu elde edilen «okur yazarlık oranı» Karaoğlan'da 72,5 Kuşçuali'de 47,2 dir. Köyler arasında eğitim durumlarındaki farklılık (Tablo 11) de gösterilmiştir.

Tablo : 11 — Eğitim Durumu

	Karaoğlan		Kuşçudili	
	sayı	%	sayı	%
Okur-yazarlığı yok	87	27,5	122	52,8
Okur-yazar	27	8,6	41	17,7
İlkokulda	89	25,0	43	18,6
İlkokul mezunu	102	32,3	20	8,7
Ortaokulda	14	4,4	3	1,3
Lisede	6	1,9	2	0,9
Üniversitede	1	0,3	—	0,0
Toplamlar	**326**	**100,0**	**231**	**100,0**

IV. EKONOMİK HAYAT :

Köydeki değişimi ve dışarıya açılma derecesini belirleyen, köydeki üretim araçlarını kullanma biçimi ve şehir merkezi ile olan bütünleşmedir. Karaoğlan ve Kuşçuali'de başlıca gelir kay-

nağı topraktır. Böylece, şimdi iki köy arasındaki toprak ve gelir dağılımı ve topraktan yararlanma biçimi ya da üretim biçimindeki farkları görmeliyiz.

Tablo: 12 — Toprak Dağılımı

Toprak miktarı	Karaoğlan		Kuşçuali	
	Hane sayısı	%	Hane sayısı	%
0—90 dönüm (Tarım işçileri)	20	29,8	33	60,0
90—150 dönüm (Küçük çiftçiler)	16	24,0	13	23,6
150—270 dönüm (Orta çiftçiler)	11	16,4	7	12,7
270 dönüm ve üstü (Modern çiftçiler)	20	29,8	2	3,7
Toplam	**67**	**100,0**	**55**	**100,0**

Karaoğlan'da 67 aileden 8'i (% 11,9) topraksızdır. Kuşçuali'de ise 56 aileden 7 sinin (% 12,7) toprağı yoktur. Karaoğlan'da bir ailenin sahip olduğu maksimum toprak büyüklüğü, toplam 30.000 dönüm olan toprağın % 2,8'i yani 850 dönümüdür. Kuşçuali'de ise maksimum toprak büyüklüğü, toplam 7000 dönüm toprağın % 11,5'i yani 820 dönümdür. Şurası da dikkat çekicidir ki Karaoğlan'da ailelerin % 29,8'i modern çiftçiler gurubuna düşerken, bu yüzde Kuşçuali'de % 3,7'dir. Toprak kutuplaşmasında iki köy arasındaki bu fark köylerin ayrı büyüklükte toprağa sahip olmalarından doğmaktadır. Bu fark kendisini traktör sayısında da yansıtır. Traktör sayısı Karaoğlan'da 23, Kuşçuali'de ise 8'dir. Her iki köyde de bu büyüklüklerdeki topraklarda kullanılabilecek maksimum traktör sayısına erişilmiş olduğu söylenebilir. Böylece, şimdi yeni traktör alınıp traktör sayıları arttırılamaz, çünki işlenecek toprakların sınırlarına varılmış bulunulmaktadır. Toprakların sınırlarına erişildiği gerçeği hükümet ve köy toplumu topraklarının çevrilmesi hareketinin durmasından ve toprak alım satımının başlamasından anlaşılabilir.

Öyle sanıyoruz ki nüfus artışı sonucu olan toprak parçalanması ve modern üretim araçları için küçük toprakların yetersizliği toprak kutuplaşması sürecinin hızını arttıracaktır.

Her iki köy de modern üretim araçları satın alabilmeleri bakımından dışarıya açıktırlar. Fakat Karaoğlan'lılar, köylerinin modern ulaşım araçları yoluyla şehir ile bütünleşmesi sonucu şehirden modern tüketim malları alırlar.

Toprak dağılımı ve gelir dağılımı arasında sıkı bir karşılıklı-bağlantı (Correlation) görülebilir:

Tablo : 13 Gelir Dağılımı

Yıllık gelir T.L.	Karaoğlan Hane sayısı	%	Kuşçuali Hane sayısı	%
500—2500	17	25,4	33	60,0
2500—5000	24	35,8	13	23,6
5000—10000	13	19,4	5	9,1
10000 ve üstü	13	19,4	4	6,3
Toplam	**67**	**100,0**	**55**	**100,0**

(Tablo 13) den görürüz ki Kuşçuali'de ailelerin % 60'ı az gelirliler gurubundadır. Karaoğlan'da ise bu yüzde 25,4 dür. Yüksek gelirler gurubu Kuşçuali'de ailelerin % 6,3 ünü, Karaoğlan'da da % 19,4 ünü meydana getirir. Karaoğlan'da toprağın henüz birkaç elde toplanmadığını toprak ve gelir dağılımından görebiliriz. Her iki köyde de toprak kutuplaşması başlangıç devresindedir. Fakat toprağın büyüklüğü ve orta büyüklükteki çiftçilerin üretim araçlarındaki büyük ilerleme kutuplaşmayı önlemiş olabilir. Bunun etkisi Karaoğlan'da üretim organizasyonu, nüfus ve aile yapısında görülebilir.

Toprak kutuplaşmasının Karaoğlan'da henüz pek gelişmemiş olması ve toprağın genişliği yüzünden işgücüne olan artan ihtiyaç dışardan karşılanmaktadır. Kuşçuali henüz kutuplaşmanın ilk basamağında olmasına rağmen işgücüne olan ihtiyaç köyün içindeki toplumun alt tabakasından temin edilebilecek durumdadır. Böylece, Kuşçuali'de başkalarının işinde çalışan bireylere sahip aile yüzdesi Karaoğlan'dakinden daha fazladır. Karaoğlan'da 68 haneden 12'si (% 17,6) işgüçlerini satarak, başkalarının işlerinde çalışan bireylere sahiptir; Kuşçuali'de ise bu durum 56 haneden 16 sında (% 28,5) görülür. Karaoğlan'da başkaları için çalışan bireylere sahip 12 aileden 3'ü (% 25,0) kendilerinin olan modern üretim araçlarını kullanırlar ve Kuşçuali'-

de bu tip 16 aileden 1'i (% 6,2) başkalarının tarlalarında kendi modern üretim araçlarını kullanır.

Toprak kutuplaşmasının derecesi, kendisini, işçilere sahip aile yüzdesinde yansıtır. İşçi çalıştıran aile yüzdesi ne kadar az olursa toprak kutuplaşması derecesi o kadar büyüktür. Karaoğlan'da 68 aileden 35'i (% 51,5) işçilere sahiptir ve Kuşçuali'de bu yüzde, 56 ailenin 14'ü olarak % 25,0 dır.

Bir aile tarafından çalıştırılan işçi sayısı (Tablo : 14) te görülebilir.

Tablo : 14 — Aile Başına Düşen İşçi Sayısı

	Aileler			
	Karaoğlan		Kuşçuali	
İşçi sayısı	sayı	%	sayı	%
1	19	54,2	5	35,7
2—4	16	45,8	6	42,9
5—9	—	0,0	—	0,0
10 ve daha fazla	—	0,0	3	21,4
Toplam	**35**	**100,0**	**14**	**100,0**

Ve köyün çok sınırlı iş gücü ile karşılanamıyan iş gücü ihtiyacı Karaoğlan'a dışarıdan büyük sayıda işçi çeker. Karaoğlan'da işçilerin % 93,4 ü dışarıdan gelirken, Kuşçuali'de bu yüzde sadece % 9,5 tir.

Her iki köydeki işlerde önemli bir fark görülmez. Fakat oğulların işleri ile babaların işlerini karşılaştırdığımızda her iki köyde oğullar kuşağında çoban, sütçü, gündelikçi, bakkal gibi yeni uğraşların farklılaşma sonucu ortaya çıktığını görüyoruz. Her iki köyde gördüğümüz diğer bir eğilim de traktöre sahip olmayan ailelerde kadınların tarlalarında kocalarına yardım etmeleridir. Traktöre sahip olan ailelerde kadınlar tarlalarda çalışmazlar. Buna karşılık kendileri, bahçe işlerinde ve sütçülükte ihtisaslaşmışlardır.

Ortakçılık konusunda ise iki köyde de bu işle uğraşanların çoğunlukta olmadıklarını söyleyebiliriz. Karaoğlan'da bütün ailelerin % 23,5'i ve Kuşçuali'de % 26,8'i ortakçılık yaptıklarını söylemişlerdir. Gözlemlerimizin sonucu olarak ortakçı-

lık yapanların hisselerini toprak sahibi aracılığı ile satmadıkları ve ortakçılığın değişme yönünün pek açık olmadığı görülmüştür.

Aynı kapalılık kredi sisteminde de görülüyor. Şurasını önemle belirtmeliyiz ki Karaoğlan'da aile reislerinin yalnız % 4,4 ü ve Kuşçuali'de % 10,8'i köyün zenginlerinden ya da tüccardan kredi almaktadır; diğerleri bankadan veya arkadaşlarından kredi ve borç para aldıklarını söyleyerek nötr cevaplar vermişlerdir.

Her iki köyde de halk borçlarını para ile ödemektedir. Karaoğlan'da yalnız iki kişi borçlarını toprak satarak ya da vererek ödediklerini söylemişlerdir. Köyün içindeki bakkal hesabına çalışarak borçlarını ödeyenler de vardır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki modern teknolojinin köylere girmesiyle her iki köyde de farklılaşma eğilimi görülmüşse de, bu yeteri kadar kristalize olmadığından ayrıntılara inen öngörülerde (prediction) bulunamadık.

V. TABAKALAŞMA, TÜKETİM NORMLARI VE DENETLEME GÜCÜ :

Kır toplumlarında tabakalaşmanın omurgası köydeki toprak dağılımıdır. Köylerde toprak, gelir ve hatta modern üretim araçları dağılımından elde ettiğimiz tabakalaşmalar birbirleriyle çakışırlar. Daha fazlası, ayrı aileler tarafından tüketilen maddelere göre olan tabakalaşma, sahip olunan toprak ve gelir miktarı ve modern üretim araçları mülkiyetine dayanan önceki tabakalaşma ile hayret verici bir benzerlik gösterir. Tüketim maddelerine «ağırlıklar» verip aileleri aldıkları derecelere göre sıralamak için tüketim maddelerini dört guruba böldük. Demir karyola, ütü, dikiş makinesi, koltuk ve cam ve porselen kapları ihtiva eden ilk guruba dört ağırlığını verdik; plastik kaplar, radyo, halı, alüminyum kaplar ve masayı ihtiva eden ikinci guruba üç, kilim, sandalye ve madeni kaşık ihtiva eden üçüncü guruba iki, ve tahta kaşık, sedir ve toprak kapları ihtiva eden dördüncü guruba da bir ağırlığı verilmiştir. Böylece, aileleri 44 ve O sayıları arasında derecelendirip, tabakalaşmalarını görmek mümkün olmaktadır.

Tablo : 15 — Ailelerin Sahip Oldukları Çeştili Mallara göre Tabakalaşması

Kategoriler	Karaoğlan Hane sayısı	%	Kuşçuali Hane sayısı	%
0—3	—	0,0	11	20,0
4—9	10	15,0	21	38,0
10—21	17	25,0	17	30,0
22—44	41	60,0	7	12,0
Toplam	**68**	**100,0**	**56**	**100,0**

(Tablo 15) i iki köyün şehire bütünleşme derecesini karşılaştırmak için kullanabiliriz:

Tablo : 16 — Şehire Bütünleşme Derecesi

Kategoriler	Karaoğlan Hane sayısı	%	Kuşçuali Hane sayısı	%
Şehire bütünleşmemiş (0—7)	3	5,0	24	43,0
Orta derecede bütünleşmiş (8—21)	24	35,0	25	45,0
Şehire bütünleşmiş (22—44)	41	60,0	7	12,0
Toplam	**68**	**100,0**	**56**	**100,0**

(Tablo 16) yı kullanarak, yedi puandan fazla alan ailelerin sayısını her köydeki toplam aile sayısına bölüp bu oranı 100 ile çarparak bir şehirleşme indeksi meydana getirebiliriz. Karaoğlan'ın daha yüksek şehire bütünleşme derecesini gösteren şehirleşme göstergeleri (indeks Karaoğlan'da 95, Kuşçuali'de 57'dir, (Tablo 16), göstergeler ve gözlemlerimiz Karaoğlan'ın Kuşçuali'den daha önce şehir merkezinin etkisi altına girmiş olduğunu gösteriyor. Dayanıklı şehir malları Karaoğlan'da daha önceden ve daha büyük miktarlarda kullanılmaya başlamıştır. Belirli dayanıksız tüketim maddeleri ve elbiselik malzemeler bakımından Karaoğlan ve Kuşçuali birbirlerinden farklıdırlar. Sucuk, reçel ve taze meyva gibi tüketim maddelerinin kullanılmasıyla ilgili sorularda cevap vermeyen aile reislerinin sayısı Kuşçuali'de daha fazladır. Bu da gösterir ki bu kimseler bu maddelerin

tüketimini yapmamaktadırlar. Diğer taraftan Karaoğlan'lılar bu maddeleri pazardan satın almaktadırlar. Karaoğlan'daki aile reisleri elbiseliklerini şehirden satın alırken, Kuşçuali'liler köydeki bakkaldan temin etmektedirler.

Tüketim şekilleri ile ilgili yukarıdaki bütün bilgiler bizi şu sonuca götürür: Karaoğlan dışarıya Kuşçuali'den daha açık, şehire ve pazar yerlerine daha fazla bütünleşmiştir. Bu, hemen hemen ispatlanmış olan şu varsayım ile uygunluk içindedir: Şehire daha yakın, modern ulaşım araçlarından faydalanmada daha çok fırsata sahip ve görece (relatif) olarak verimli bir toprak üzerinde modern ulaşım araçlarını kullanan köy, şehire daha fazla bütünleşir.

Denetleme gücü, bilhassa toprak kutuplaşmasının gelişim halinde olduğu köylerde, kolayca gözlenebilen birşey değildir. Karaoğlan'da aile reislerinin % 59,4'ü zenginlerin ve muhtarın köyde en etkili kimseler olduklarını belirttiler; geri kalanlar ise bilmediklerini ya da yaşlıların etkili olduklarını söylemişlerdir. Öte yandan Kuşçuali'de aile reislerinin % 67,5'i muhtar ve zengileri en etkili şahıslar olarak göstermişler ve kalanlar ya bilmediklerini ya da yaşlıların etkili olduklarını belirtmişlerdir. Her iki köyde de aile reislerinin % 50'den fazlası muhtar ve zenginlerin nüfuzlarının son yıllarda arttığını düşünmektedirler. Yukarıdaki bilgilerden ve gözlemlerimizden çıkarabiliriz ki muhtar, modern çiftçilerin temsilcisidir. Muhtar ihtiyarlarla ve seçim dolayısı ile diğer köylülerle arasının iyi olmasına dikkat etmektedir. Tarım işçileri ve kendine yeterli küçük toprak sahipleri örgütlenmiş bir karşı koyma ve direnme gurubu değildirler; hiçbir etki ve kuvvetleri yoktur.

VI. MODERN TEKNOLOJİNİN BİR FONKSİYONU OLARAK DEĞİŞEN KAVRAMLAR, VAZİYET ALIŞLAR VE DEĞERLER:

Tekrar-üretim ve farklılaşma ile artan insan ihtiyaçları, tekniğin içinde bulunduğu durum, doğal ve sosyal olguların bilimsel kavramlaştırılması, devamlı olarak birbirleriyle karşılıklı ilişki halinde bulunan ve insan toplumlarındaki değişme ve hareketi belirleyen üç değişkendirler. Sanayileşmenin gelişi ile zaman ve mesafe gibi gerçeklerin anlatımı uluslararası birimlere standardize edilmiştir. Modern teknolojiyle artan temas derecesi

sonucu değişen bu kavramlardaki değişme süreci, kır toplumlarmda, onları, ayrı değişme devrelerinde gözleme yoluyla incelenebilir. 1942 de Ankara köyleri çalışmasında N. Berkes köylülerin üç ayrı takvim kullandığını belirtmişti. Bunlar köylülerin adlandırdığı gibi «tarım takvimi, dinî takvim ve devlet takvimi» idiler. Her takvim yapılan işin çeşidine bağlı olarak değişik fonksiyonel kullanışlara sahipti (8). 1944 te M. Şerif beş Türk köyünde daha gelişmiş merkezlere olan kapalılık (isolation) derecesi ve modern teknolojiyle değişen temas derecesini gözönüne alarak sistematik bir teknoloji - zihin ilişkileri çalışması yaptı. En kapalı Karlık köyünde, köylüler, zamanı, kendilerini güneşin hareketlerine ve bazı günlük standart faaliyetlere göre ayarlayarak ifade etmekteydiler. Uzaklık ifadesi bir yere varmak için harcanan insan çabası ile belirlenir. Böylece bir yerin uzaklığını tahmin etmesi istendiğinde, yaya bir yolculuğun aldığı zamanı söylemişler fakat vasıta ile seyyahat süresini tahminde yanılmışlardır. En az kapalı köy Beşikdüzü'nde uzaklık -hem kilometre olarak hem de seyahat süresiyle ifade edilmektedir. Bununla beraber kara uzaklıklarının yaya yolculuk süresiyle tahmin edildiği görülmektedir (9). M. Kıray'ın son çalışmaları, köylerde, standardize olmuş birimlerin kullanılışında bir artma olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışmada, yatma ve kalkma zamanlarını standart birimlerle ifade edenlerin yüzdesinin Ereğli kasabasında % 80 den fazla iken, çevre köylerinde bunun % 60 tan fazla olduğu ortaya çıkmış ve ayrıca Ereğli köylerinde kara ulaşımının yeni olması gerçeğine bağlı olarak, deniz uzaklıklarının (% 47,6) kara uzaklıklarından (% 22,1) daha standartlaşmış olduğu görülmüştür. (10)

Bizim çalıştığımız köylerde zaman ve uzaklık kavramlarının oldukça standartlaşmış olduğu iyice bellidir.

---

(8) Berkes. Adı geçen eser, s. 60.

(9) Şerif, Adı geçen eser, ss. 692-699.

(10) Kıray, **Ereğli** 1964, Ankara ss. 227-299.

Tablo : 17 — Uzaklık Tahminleri

	Karaoğlan		Kuşçuali	
	sayı	%	sayı	%
Standartlaşmış ölçü kullananlar	52	76,0	16	28,7
Standartlaşmamış ölçü kullananlar	—	0,0	2	3,5
Yanlış tahmin edenler	10	15,0	5	8,9
Bilmeyenler	6	9,0	33	58,9
Toplamlar	**68**	**100,0**	**56**	**100,0**

(Tablo : 17) ye göre standartlaşmış uzaklık birimlerini bilmeyenlerin yüzdesi Kuşçuali'de daha fazladır. Her iki köyde de, mülâkatçıların ısrarla uzaklık sormalarına rağmen Ankara'ya yapılan seyyahatin aldığı zamanı söyleyenler oldu. Yukarıdaki tabloda bunlar «yanlış tahmin edenler» olarak sınıflandırıldılar. Ankara'ya yapılan bir yolculuğun aldığı zaman sorulduğunda çoğunluk saat ile cevap verdi. Bununla beraber yaya yapılan yolculuğun saatini söyleyenler ve bir vasıta ile yapılan yolculuğun saatini söyleyenler şeklinde bir farklılaşma göze çarpıyordu. Karaoğlan'da % 64'ü vasıtayla yapılan bir yolculuğun aldığı zamanı ve % 36'sı yaya bir yolculuğun aldığı zamanı söylediler. Kuşçuali'de ise bu yüzdeler sırasıyla % 43 ve % 57 idi. Kara uzaklığının nasıl ifade edildiğini anlamak için kendilerine en uzaktaki tarlalarının köye olan uzaklığı soruldu. Karaoğlan'da ankete cevap verenlerin % 60,3'ü standart birimlerle cevap verdiler, geri kalanlar ya bilmiyorlardı ya da bize verdikleri cevaplar yanlıştı. Kuşçuali'de cevap verenlerin % 30,3'ü standart birimler kullanırken geri kalanların çoğunluğu Karaoğlan'daki gibi bilmeyen veya yanlış cevap veren kimselerdi. En uzak tarlaya gidişin aldığı zaman sorulduğunda çoğunluk cevaplarında saat kullanmıştır. Fakat bu yaya olarak yapılan yolculuğun aldığı zaman süresidir. Traktörle yapılan yolculuğun aldığı zamanı saat olarak beyan eden birkaç kişiye de rastlanmıştır. Yatma ve kalkma vakitleri sorulduğunda her iki köyde de % 85 in üstünde standart cevaplar alınmıştır. Birkaç kişi de hem standart ve hemde dinî olan geçiş (transitional) cevapları vermişlerdir. Her iki köyde de tüm aile reisleri **gün ve ayların resmî isimlerini** bilmektedirler.

Zenginlik kavramı şehirleşme derecesi ve ekonominin etkisi ile değişmektedir.

Tablo : 18 — Zenginlik Kavramı

Zengin sayılmak için	Karaoğlan		Kuşçuali	
	sayı	%	sayı	%
Sadece toprak diyenler	21	30,8	27	48,3
Sadece para diyenler	1	1,4	1	1,7
Toprak ve para diyenler	46	67,8	24	42,8
Bilmeyenler	—	0,0	4	7,2
Toplamlar	**68**	**100,0**	**56**	**100,0**

(Tablo : 18) de görüldüğü gibi zenginliğin gereği olarak sadece toprağı gösterenlerin çoğunluğu toprağın büyüklüğünün Kuşçuali'de 500 ve 1000, Karaoğlan'da da 500 ve 2000 dönüm arasında olması gerektiğini belirtmişlerdir. Zengin sayılabilmek için gerekli para miktarı her iki köy için 50-100 bin lira arasında değişmektedir. Bununla beraber her iki uca doğru sapmalara da rastlanmaktaydı.

Mulâkatta para ekonomisinin etkisi hakkında bazı sorular bulunmaktaydı. İlk soru para ile alışverişin etkileri hakkında olup % 44 den fazlası soruya bilmediklerini söyliyerek cevap vermişlerdir. Bununla beraber her iki köyde de bazılarının, artan zengin olma fırsatlarına, bazılarının da artan yoksulluğa değindikleri görülmüştür. Zenginlik ve fakirlik yönlerindeki değişmeleri sorduğumuzda çok az «bilmiyorum» cevabı alınmıştır. Mülâkata cevap verenlerin çoğunluğu birkaç kişinin zengin olduğu ve çoğunun gittikçe yoksullaştığı üzerinde hemfikirdirler. Şüphesiz çok çalışanın zengin olduğu noktasına da değinenler olmuştur. Diğer bir soru köylünün problemleri üzerine idi. Karaoğlan'da % 26,5 i hastalık, elektrik ve tarım araçları yokluğunu temel sorunları olarak gösterirken, geri kalanları da topraksızlık, işsizlik ve yaşama şartları güçlüklerinin, sıkıntılarının ana kaynağı olduğu üzerinde aynı fikirde idiler. Kuşçuali'de % 41'i iyi bir yol, içme suyu ve tahsil imkanları yokluğuna değinirken diğerleri güç hayat şartları, topraksızlık ve işsizliğe dikkati çekmişlerdir. Köylülerin çoğunluğu kooperatifler kurarak bu problemlerin çözülebileceğini düşünmektedir. Bununla beraber Kuş-

çuali'dekilerin birçoğu ellerinden birşey gelmediğini, devletin çözüm bulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı köylülerin kendilerine sorulmadan köyün çevresinde fabrikalar açılması gerektiğini söylemeleri dikkat çekicidir.

Hemen bu sorudan sonra yılda ne kadar süre işsiz oldukları ve bu durumda ne yapmak istedikleri sorulduğunda işsiz zamanlarının iki aydan oniki aya kadar uzadığı görülmüşse de çoğunluk ortalama 6 ay işsiz kalmaktadır. Her iki köyde de sorularımıza cevap verenlerin % 40 kadarı köy çevresinde veya dışarıda tercihan şartların daha iyi olduğu bir fabrikada daha iyi iş yapabileceklerini belirtmişlerdir.

Bu iki köyün değerlerinin şehir değerlerine doğru yönelmiş olduğu görülür. Eskiyi tutanların mı yoksa modern teknoloji taraftarı, yenilik istiyenlerin mi güçlü olduğu sorusuna istisnasız herkes yenilik istiyenlerin güçlü olduğu ve kendilerinin de yenilik taraftarı oldukları şeklinde cevap vermişlerdir.

Modern teknoloji ve para ekonomisi insan ve doğa arasındaki ilişkiyi dolaysız olarak etkiler ve bunun üzerine kurulu toplumsal örgütün fonksiyonel olan bütün yönlerini değiştirir. İşte bu çalışmada bu değişme sürecinin sistematik bir şekilde incelenmesine çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Baran, Paul, **The Political Economy of Growth**, Monthly Review Press, New York, 1962.

Beer, Max, **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi**, İstanbul, 1965 .

Berkes, Niyazi, **200 Yıldır Niçin Bocalıyoruz**, Yön Yayınları İst. 1965.

_____ , **Ankara Köyleri**, Uzluk Basımevi, Ankara, 1942.

Divitçioğlu, Sencer, **Asya Tipi Üretim Tarzı ve Az-gelişmiş Ülkeler**, Elif Yayınları, İstanbul, 1966.

Hoselitz, Bert, **Sociological Aspects of Economic Growth**, Free Press of Gloncoe, New York, 1960.

Hüsrev, İsmail, **Türkiyê Köy İktisadiyatı**, Kadro Mecmuası Neşriyatı, İstanbul, 1934.

Kıray, Mübeccel, **Ereğli**, D. P. T., Ankara, 1964.

_____ , **Yedi Yerleşme Noktasında Turizmle Ilgili Sosyal Yapı Analizi**, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı, Ankara, 1964.

Lange, Oskar, **Sosyalizmin Ekonomi Teorisi**, Ataç Kitabevi, İstanbul, 1966.

Shonin, Teoder, The Peasantry as a Political Factor, **The Sociological Review**, (Cilt 14 — 1) 1966.

Şerif, Muzaffer ve Şerif, Carolyn, **The Outline of Social Psychology**, Harper and Brothers, New York, 1956.

Şerif, M., Harvey, **O. J., White, B. J.,** Hood, W., Şerif, C. V., **İntergroup Conflict and Cooperation**, The İnstitute of Group Relations, Norman, Oklahoma, 1961.

YANLIŞ — DOĞRU CETVELİ (x)

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
3	21	Antropolijik	Antropolojik
3	27	doğra	doğru
10	5	ilişkisnin	ilişkisinin
11	11	Antropojik	Antropolojik
11	22 - 23	tartışmasıta	tartışmasına
12	1	İnparatorluğu	İmparatorluğu
12	7	İncelnerek	incelenerek
13	35	toupluluklarda	topluluklarda
14	18	türükler	türküler
15	9	bzirlikte	birlikte
16	28	yerleşti ve tarımsal üretim yapılmaya başlandı. Kısaca özetledi-	yerleşik bir toplum durumuna geçmesidir. Bu köylerin, kasa-
20	37	Az denizde	Akdenizde
21	33	mülkiyetle	mülkiyetle
22	4	katılmalaryla	katılmalarıyla
22	19	kurduklar,nıı	kurduklarını,
24	1	— su	— cu
26	37	geişimi	gelişimi
27	18	tolnpumunu	toplumunu
29	19	çin	için
32	29	aydınltamayı	aydınlatmayı
33	4	hareket	hareket
36	12	kullanarak	kullanıp
36	34	katipalizmin	kapitalizmin
38	25	biçimlenimesinin	biçimlenmesinin
40	26	verlerine	yerlerine
42	3	derbeyi	derebeyi
44	5	»	»
44	7	bolesindeki	bölgesindeki
45	18	dönemni	dönemin
47	7	azanlık	azınlık
47	23	savşı	savaşı

(x) Anlam yönünden önemli bulduğumuz bazı «tashih hataları» nı burada düzelttik. Okuyucudan özür dileriz.

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
54	18	Eğerli	Ereğli
56	29	»	»
57	27	»	»
60	9	— — — — — — — —	Bu satır yoktur.
66	31	nedenlernii	Nedenlerini
72	16	görebilmeki	görebilmek
78	36	geniştilip -	geliştirip
79	6	uğraşmak	uğraşmanın
79	9	dorğu	doğru
80	4	Eğerli'de	Ereğli'de
81	19	farklışlama	farklılaşma
86	18	oluyta	olupta
87	30	görevi	göreli
88	22	komisyonun	komisyonunun
92	19	üretebiliyordu	üretilebiliyordu
92	27	sonuldu	sunuldu
97	19	alış - veriz	alış - veriş
98	12	güyük	büyük
101	11	arkabası	akrabası
105	6	çacuk	çocuk
107	21	eğetem	eğitim
111	33	geliçmeye	gelişmeye
114	15	bunların	bunları
114	18	takabalamayı	tabakalaşmayı
115	15	O köyünde	G köyünde
116	13	yaş - kış	yaz - kış
116	24	araçalrın	araçların
117	25	köylerinde	köylerinden
120	11	gedildiğinde	gidildiğinde
121	14	uzatırlar	uzaktırlar
121	31 - 32 - 33 - 34 - 35	Eğerli	Ereğli
122	Dip notu	»	»
127	2	uğaraşa	uğraşan
127	23	sürdürler	sürdüler
128	Dip notu	aHrvey	Harvey
128	»	Conleict	Conflict.

İÇİNDEKİLER

Önsöz 3

Birinci Kesim

İnsan Toplumlarının Gelişiminin İşleyiş Kanunları Üstüne Bir Deneme 7
I — Giriş 9
II — Tarım — Öncesi Toplayıcı ve Avcı Topluluklar 12
III — Yerleşme ve Tarım Devrimi 14
IV — İlerlemiş Tarımsal Üretim ve Fetihci Devlet 18
V — Asya — Türü ve Kölelik Üretim Biçimleri... 20
VI — İnsan — Doğa İlişkisi ve Teknoloji 30
VII — Avrupa'da Feodal Toplumsal Yapı 33
VIII — Avrupa'da Ticari Kapitalizmden Endüstriyel Kapitalizme Geçiş 36
IX — Osmanlı İmparatorluğunun Üretim Biçimi ve Toplumsal Kuruluşu 39
X — Osmanlı İmparatorluğunun Batı Endüstriyel ve Mali Kapitalizminin Etkisi Altında Yeniden Kuruluşu 42
XI — Kurtuluş Savaşı ve Millî Devrimci Kalkınma Yolu 46
XII — Türkiyenin Bugünkü Toplumsal Kuruluşu ... 51
A) Şehirlerin Durumu 51
B) Kasabaların Durumu 54
C) Köylerdeki Durum 59

İkinci Kesim

Kapitalist Pazarın ve Modern Teknolojinin Köye Girişi ve İşleyişi 70
I — Konu ve Araştırma Yöntemi 71
II — Bölgenin ve Köylerin Tanıtılması 73
III — Pazarlara Gidiş ve Hareketlilik 77
IV — Üretim Araçlarındaki Değişim ve Üretim Biçimi 82
V — Bugünkü Toplumsal Yapı 85
VI — Sermaye Birikimi ve Toplumsal Farklılaşma 90

VII — Öğesel Durum Çalışması (Örnekler) 98
VIII — Nüfus Yapısı 102
IX — Değişen Şartlara Uyan Bir Kuruluş Olarak Aile 108
X — Tabakalı Tüketim, Giyim ve Beslenme 112
XI — Köyde Denetleme Gücü ve Muhtar 117
XII — Teknolojinin Kavramlar ve Durum - Alışlar Üzerine Etkisi 119

Üçüncü Kesim

Pazar İçin Uretimin ve Modern Teknolojinin Ankara Çevresinde İki Köy Üzerindeki Etkisi **129**

I — Problem, Metod, Materyel 130
II — Ekoloji 133
A) Yerleşme Noktası .....
B) Tarih ve İdari Kuruluş .....
C) Yerleşme .....
III — Nüfus 139
IV — Ekonomik Hayat 142
V — Tabakalaşma, Tüketim Normları ve Denetleme Gücü 146
VI — Modern Teknolojinin Bir Fonksiyonu Olarak Değişen Kavramlar, Vaziyet Alışlar ve Değerler 148
Kaynaklar 153
Yanlış-Doğru Cetveli 154
Tablolar 159

TABLOLAR

İkinci Kesim

Kapitalist Pazarın ve Modern Teknolojinin Köye Girişi ve İşleyişi

Tablo : 1 — Pazardan Alış - Veriş 79
Kavramlar, Vaziyet Alışlar ve Değerler .....
Tablo : 2 — Ürün Satıp Satmayış 80
Tablo : 3 — Modern Araç Alabiliş 83
Tablo : 4 — Tarım Araçlarının Dağılımı 84
Tablo : 5 — Üretim Aracına ve İşe Göre Tabakalaşma 86
Tablo : 6 — Toprak Dağılımı 88
Tablo : 7 — Yıllık Gelir Dağılımı 89
Tablo : 8 — Başkasının İşinde Çalışma Durumu ... 90
Tablo : 9 — Borç ve Kredi Alış 97
Tablo : 10 — Yaşa ve Cinsiyete Göre Nüfus Dağılımı 104
Tablo : 11 — Ailede Çocuk Sayısı 105
Tablo : 12 — Eğitim Durumu 106
Tablo : 13 — Aile Çeşitleri 110
Tablo : 14 — Aile Büyüklüğü 110
Tablo : 15 — Tabakalı Tüketim 114
Tablo : 16 — Evde Oda Sayısı 115
Tablo : 17 — Isınma Durumu 116
Tablo : 18 — Yatıp Kalkma Zamanı 122
Tablo : 19 — Antalya Ne Kadar Uzaktadır 123
Tablo : 20 — Antalya'ya Gidiş Zamanı 123
Tablo : 21 — Zenginlik Kavramı 124
Tablo : 22 — Köylülerin Üzerinde Düşündükleri Dertler 126
Tablo : 23 — Kaç Ay İşsiz Kalırsınız 126
Tablo : 24 — İmkân Olsa Yapılmak İstenen İş 127

Üçüncü Kesim

Pazar İçin Üretimin ve Modern Teknolojinin Ankara Çevresinde İki Köy Üzerindeki Etkisi

Tablo : 1 — Oda Dağılımı 134
Tablo : 2 — Mutfak ve Banyoya Sahip Olan 135
Tablo : 3 — Taban Tiplerinin Karşılaştırılması 135

Tablo : 4 — Ankara'ya Gidiş Sıklığı 136
Tablo : 5 — Yakın Kazaya Gidiş Sıklığı 136
Tablo : 6 — Pazar Karşısında Bakkal 137
Tablo : 7 — Köylerin Nüfuslarının Yaş ve Cinsiyet Gruplarına Göre Dağılışı 138
Tablo : 8 — Ailede Çocuk Sayısı 139
Tablo : 9 — Aile Büyüklüğü 140
Tablo : 10 — Aile Çeşitleri 141
Tablo : 11 — Eğitim Durumu 142
Tablo : 12 — Toprak Dağılımı 143
Tablo : 13 — Gelir Dağılımı 144
Tablo : 14 — Aile Başına Düşen İşçi Sayısı 145
Tablo : 15 — Ailelerin Sahip Oldukları Çeşitli Mallara Göre Tabakalşma 147
Tablo : 16 — Şehire Bütünleşme Derecesi 147
Tablo : 17 — Uzaklık Tahminleri 150
Tablo: 18 — Zenginlik Kavğramı 151

Şark Matbaası 1967 — ANKARA

Türkiye'de Azgelişmiş Kapitalizm ve Köylere Girişi

Şimdiye kadar Türk köyü, **Yaşar Kemal, Mahmut Makal, Fakir Baykurt** gibi toplumcu yazarlar tarafından yeterince tanıtıldı bizlere. Fakat yalnız edebî bir nitelik taşıyan bu tür yaklaşımlar, yoksul Türk köyünün, bir bütün içinde değiştirilip geliştirilmesi için bilinmesi gerekli ekonomik, sosyolojik alt nedenleri bilimsel bir şekilde verememektedirler.

Oysaki Türkiye'nin toplum yapısı üzerine yapılmış bilimsel araştırmaların sayısı son derece azdır, ve bu yüzden iç ve dış şartlanmaları açıklamada yetersiz kalmaktadır. **Bahattin Akşit**'in araştırmasının bu yöndeki eksikliği gidermede önemli bir adım olduğuna inanıyoruz.

Yazarın da önsözde belirttiği gibi bu kitabın amacı: «**İsmail Hüsrev, İbrahim Yasa, Niyazi Berkes, Muzaffer Şerif** ve **Mübeccel Kıray**'ın açtıkları araştırma yolundan yürüyerek, toplumun somut birimleri olan köylerden bir kaçını alıp **kendi için gerekli üretimden pazar için üretime geçişleri sırasındaki oluşumları** incelemek ve böylece **Az gelişmiş toplumlardaki ekonomik ve toplumsal yapı değişimini ve etkenlerin işleyişini** aydınlatmaktır.»

1945'de Denizli'nin Aşağı Karaçay köyünde doğan **Bahattin Akşit** lise devresinde daha çok edebî çerçevede kalan çalışmalar yapmıştır. Bir sosyoloji öğrencisi olarak üniversiteye girdikten sonra edebiyat çerçevesinden tamamen uzaklaşmış ve köye bilimsel açıdan yönelmeye başlamıştır. Bu kitap, **Bahattin Akşit**'in çeşitli köylerde yaptığı uzun süreli bir araştırmanın ürünüdür.

O.D.T.Ü. Öğrenci Birliği Başkanı
Ergun BANKOĞLU

Fiatı 5 Lira